

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: SURÁNYI MIKLÓS: *A csoda-
várók. (Regény, folyt.)* •
ÁPRILY LAJOS, ERDÉLYI JÓZSEF, MÉCS LÁSZLÓ, REMÉ-
NYIK SÁNDOR: *Versek.* • DALLOS SÁNDOR, SZABÓ MÁRIA,
SZENTGYÖRGYI CZEKE VILMA: *Novellák.* • ECKHARDT
SÁNDOR: *Magyar hírek egy régi francia ujságban.* • HARSÁNYI
KÁLMÁN: *Páter Benedek. (Drámai miniatűr.)* • RÉDEYNÉ HOFFMANN
MÁRIA: *Ács Gedeon bujdosó évei. (Vége.)* • **Elvek és művek:**
TÖRÖK PÁL: *A világháború előzményei.* • *Könyvismertetések.* •
Szemle: ECKHARDT SÁNDOR: *Gragger Róbert.* • GALAMB SÁNDOR:
Színház. • MARIAY ÖDÖN: *Művészet.* • PAPP VIKTOR: *Zene.* • **Apró
cikkek:** SZERB ANTAL: *A magyarság milhikus arca.* • NAGY MARGIT:
Katona József egy prózának nézett verséről.

1926. ÉV

DECEMBER

X. SZ.

IV. ÉVFOLYAM.

ÁRA: 25.000 K.

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

Előfizetési ár negyedévre 5 pengő = 62.500 korona.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Surányi Miklós: Csodavárók	389	Reményik Sándor: Két fény között. (Vers)	947
Mécs László: Parancsolj fenség. (Vers)	901	— Lélekvesztő. (Vers)	947
Szabó Mária: Az ismeretlen filozófus	903	Szentgyörgyi Czeke Vilma: A vak leány... ..	948
Erdélyi József: Torony. (Vers)... ..	911	Rédeyné-Hoffmann Mária: Ács Gedeon bujdosó éve... ..	952
Dallos Sándor: Asszonyélet	912	Áprily Lajos: Vallomás. (Vers) ...	962
Reményik Sándor: A tenger álmai. (Vers)	925		
Harsányi Kálmán: Péter Benedek	926		
Eckhardt Sándor: Magyar hírek egy régli francia ujságban	936		

ELVEK ÉS MŰVEK:

Török Pál: A világháború előzményei	963	F. Gy.: Brisits Frigyes: Assisi Szent Ferenc	971
Baros Gyula: Vörösmarty kiadatlan költeményei	966	Halász Gábor: Dr. Kűhár Flóris: A keresztény bölcsélet története ...	972
Kerecsényi Dezső: Virgilio Brocchi: Szívem szerint	967	T. P.: Halmay Barna: Az 1526-iki mo- hácsi csata keletkezése és igazi helye... ..	973
Müller Lipót: Birkás Géza: A francia irodalom története	967	Szinnyi Ferenc: Elbeszélők	973
Rédey Tivadar: Oláh Gábor új versei	969	M. N.: Magyar irodalmi lexikon ...	975
Haitsch Ilona: Szinnyi Ferenc: A regény	970	K. D.: Vallásos elbeszélések	977
Gulyás Sándor: Molter Károly: Őz- vegyország	971	—rl.: Várkonyi Hildebrand: A pszi- chológia alapvetése	978
		Telepi Akos: Széchenyi-anthológiák	979

SZEMLE:

Eckhardt Sándor: Gragger Róbert ...	981	Mariay Ödön: Művészeti Szemle ...	985
Galamb Sándor: Színházi Szemle ...	982	Papp Viktor: Zenei Szemle	987

APRÓ CIKKEK:

Szerb Antal: A magyarság mithikus arca	990	Nagy Margit: Katona József egy pró- zának nézett verse	992
--	-----	--	-----

Tisztelettel kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik előfizetésüket a folyó negyedévre még nem újtották meg vagy hátralékban vannak, szíveskedjenek az esedékes díjakat postafordultával beküldeni.

A jövő év elejétől kezdve a tiszta pengőértékben való előfizetési rendszerre kell áttérnünk s kiadóhivatalunk munkáját jelentékenyen megkönnyítené, ha a hátralékokat nem kellene az új évre átvinni s kettős nyilvántartást vezetni.

Kiváló tisztelettel

A NAPKELET KIADÓHIVATALA.

A CSODAVÁRÓK.

III.

1916—1917.

APÉTERFFY-penzió, a múzeum mögött, 1917-ben már tizennyolc szobát foglalt el az első emeleten. Ebből kettőt az év eleje óta Keresztess Andrásné, Grónay Ágnes bérelt ki magának és két kisebb gyermekének. Ágnes pesti dáma lett, ez a csoda is megváltásait, de szörnyű árat kellett érte fizetnie az egész Keresztess-családnak. A nagyobbik fiú, a tizenkilenc éves István január végén bevonult kiképzésre s vele együtt öltötte fel a katonaruhát apja is, aki tartalékos hadbírószázadosi rangját újra visszakapta. András magas koránál és táblabírói állásánál fogva joggal tarthatott volna számot felmentésre, de kijelentette, hogy ezt a szégyent nem tudná túlélni. Ő gyűlöli a háborút, de az ellenség állandóan a magyar haza területét fenyegeti: most már csak arról van szó, hogy a Kárpátokból ki kell verni az oroszokat és Erdélyt biztosítani kell egy második román betörés ellen. És itt megszűnik minden okoskodás és... és ő nem merne tisztességes magyar ember szemébe nézni, ha nem teljesitené hazafias kötelességét.

Apa és fia egyszerre csaptak fel katonának és Ágnesnek ez ellen nem volt kifogása. Elkísérte őket Pestig, onnan felment Bécsbe és a főhercegasszony pártfogásával Istvánt az ulánusoknál helyezte el — mert a háború tanulságai szerint a lovasság volt aránylag legkevesebb életveszélyben — aztán a férje számára kijárta, hogy a megszállott Belgrád területére kinevezzék a hadbírószázados alelnökévé. Ő maga pedig két kisebb gyermekével, az ikrekkel, Budapesten maradt.

A Péterffy-penzióban egyszerre megismerte az egész rokonságot. Most már majdnem mindenki ott volt, aki a Péterffyek közül kiöregedett a hadviselésből. Krisztina néni, özvegy Péterffy Lőrincné, Klementinnek, a penzió tulajdonosának édesanyja, aki még híres szép asszony volt a koronázás idején, boldogan sütkérezett az öreg Péterffyek lovagias hódolatában. Udvartartásának legkimagaslóbb alakja volt Péterffy Gyula, nyugalmazott vármegyei archivarius. Valamikor a leggazdagabb, legdaliásabb és leggőgösebb valamennyi Péterffy között. Gyula apjának még ötezer holdja volt Baranyában, neki már csak háromezer jutott, aztán jött néhány rossz esztendő, néhány követválasztás, sok szerencsétlenül végződött kártyacsata, majd marhavész, szárazság, áradás, korai fagy, a bérlő megszökött, a kétezer hold leolvadt egyre, az ezerből lett ötszáz, az ötszázból egy kis park a kastély körül, végül szerény kis nyugdíj a vármegyétől... Ez volt Péterffy Gyula.

Ott lakott még Lajos, vagyonát veszített földbirtokos, Sándor főszolgabíró és Miklós, a család bárói ágának utolsó sarja, a dunántúli Péterffyek közül.

Péterffy Sándor és Péterffy Lajos élettörténete ?

Lajos birtoka Erdélyben, Kolozs vármegyében, Kolozsvártól egy jó futamodásra volt. Mindössze háromszáz hold, amely az apja nyolcszáz holdjából maradt. Igaz, az öregapjának még ezeröt száz volt, de jött néhány rossz esztendő, négy-öt követválasztás, az erdélyi Péterffyek mindig Kossuth pártján voltak, leégés, áradás, marhavész, korai fagy, filoxera, a bérlő megszökött . . . s Lajos most itt van a Péterffy-penzió egy udvari szobájában. De nem búsult a sorsán. Apró és zömök volt és díszmagyarban nagyon hasonlított régi rablólovag és török-német öldöklő őseihez és rekedt, hurutos hangján mindig úgy dörmögött, mint aki mindenkiben kémet, labancot, hazaárulót vagy bécsi lakájt sejdít.

Sándor, a főszolgabíró, szelid ember volt és Deák-párti, hatvanhetes, hűséges mameluk, most Tisza István rajongó híve. Neki is volt néhány holdacska, de jött egy rossz esztendő, szárazság, áradás, követválasztás és tisztújítás, némi uzsorakölcsön, egy-két kártyacsata . . . Péterffy volt ő is, aranyos, hűséges tisztaszívű bolond, pipás és boros, anekdótázó, lusta és csökönyös nagyúr, aki nem bocsájtotta meg a vármegyének — Szatmár vármegyének — a rokonainak, a magyaroknak s az Úristennek, aki a magyarok gondját viseli, hogy a legutóbbi tisztújításnál alispánnak nem őt, hanem egy Ujfalussyt választottak meg.

Egész más ember volt Miklós, a báró. Ez az apró természetével is délceg, csinos és emellett nőiesen finom és hódító férfiú, országosan híres lovas, nagyszerű táncos, vívó, mulató, kedves, ötletes és vidám s emellett fényesen kiművelt európai fantáziájú, elegáns ember . . . azaz, hogy negyvenhat éves aggastyán, szenvedések és kínosan kergetett élvezetek mártírja, most már egyebet sem tesz, csak estétől hajnalig játszik pikét, kaszinót, pókert, bakkot a budapesti elegáns kártya-klubokban.

És roppant szerencséivel játszik. És szórja a pénzt. Vadásza is úgy él, mint egy tékozló mánás. Neki vannak a legszebb trapperjei a monarchiában, az övé a legszebb automobil és háromszobás lakosztálya a Péterffy-penzióban valóságos múzeum. Pedig ő az egyetlen Péterffy, akinek már az öregapja koldusbotra jutott.

Miklós báró is bevonult a háborúba, mint autóstiszt, egy hadtestparancsnok személyes szolgálatában. Egy esztendeig birta, aztán megbetegedett. Mint rokkantat elbocsájtották s most a frontról haza-hazatérő fiatal és könnyelmű tiszteteket fosztogatja az előkelő kaszinók kártyaszobáiban.

A férfiak mintha csak azért éltek volna a Péterffy-penzióban, hogy három asszonyt — nagyanyát, anyát és leányát, Krisztinát, Klemát és Máriát — régi lovagias magyar urak áhitatos hódolatával állandóan ünnepeljenek.

Igazabban szólva, tiszta hódolat csak a nagymamát illette. Klemától, özvegy Grónayné, Péterffy Klemától egy kissé félték is, mint egy erős és kérlelhetetlen amazonkirálynőtől, aki eszes és bátor, egyenes, őszinte és kegyetlen volt az aranyos, édes jó szívével. Neki sem hazudni, sem hízelegni, sem imponálni nem lehetett, mert olyan tökéletes volt. És emellett ő volt a jólét, a kényelem, az előkelő élet forrása, mindnyájuk hatalmas és gazdag kis mamája, a rend, az igazságosság és a tekintély maga.

A Péterffyek imádták őt, de nem merték becézni. Helyette, kárpótlásul a maguk számára, leányát, Máriát árasztották el a dédelgetés aranyesőjével. Mária huszonhároméves volt, csecsebecse a Péterffyházban, akit az öregek még mindig kis tipegő babának néztek, ámbár két esztendeje már a felesége Péterffy Kálmán huszárfőhadnagynak. Gyerekszerelme volt, a háború kitört, Kálmán bevonult, a lövészárokból egyszer sebesülten jött haza szabadságra, akkor házasodott össze a két ijedt szerelmes, érzékeny gyerek. S azóta is alig látták egymást! Máriát senki sem tekintette asszonynak, az öreg urak cukrot hoztak neki, ha a városban jártak és a térdükre ültették, megráncigálták a haját s kedvéért a csillagos eget megostromolták volna, hogy boldoggá tegyék.

Ezek éltek a Péterffy-penzióban s még egynehány özvegy és aggszűz, féltucat fiatal Péterffy-ivadék, csupa gyermek és aggastyán, tavasz és tél, hajnal és est, csak a nappal, a férfi, az élet dereka hiányzott a Péterffyek megritkult erdejéből, amely valamikor elterbélyesedett egész Magyarországon.

Ebéd után volt. A hallban a család együtt feketézett. A félkör alakú ablakemelvényen — mint rendesen — tolókoksin üldögélt a nyolcvan esztendős Krisztina s mellette jobbról Gyula, az archivarius, balról Sándor, a főszolgabíró udvarolt neki.

A háborúról beszélgettek.

Gyula pesszimista volt. Keserűen kifakadt a német admirális ellen, amiért a bűvárhajóharcral Amerikát is fegyverbe kényszerítette.

— De ezzel szemben — vitatkozott Sándor — Oroszország már nem számít többé.

— Oroszország letette a fegyvert? — kérdezte élénken a nagymama és legyezőjével ráütött Sándor vállára.

— Azt még nem tette meg, de a cárt elkergette.

— Ne mondja! — ijedezett a matróna olyan édes kacérsággal, mint egykor az udvari bálon, ha egy fehér Waffenrockos gárdatiszt túlságosan erős bókot mondott neki.

— És békét akar kötni. A forradalmat a németek csinálták, hej, hiába, a németek már a diplomáciát is alaposan megtanulták.

— Ez is bizonyára a Hindenburg esze — suttogott a nagymama és valósággal szerelmesen ragyogott a szeme.

Gyula sötét arccal kavargatta likőrös feketekávéját.

— Mondjátok csak bátran, hogy én gyáva, öreg, fogatlan eb vagyok, aki harapni már nem, csak szükölni tudok. Nos, én kétségbeesem, hogy már besorozzák a csecsemőket és az aggastyánokat is. Pedig mindhiába! Tizenkét ország ellen nem lehet harcolni! És Amerika is! Kinától Montenegróig, Amerikától Indiáig, mindenki a mi ellenségünk... És mindenütt álló harc. Verdun-nel nem bírunk. Sok lúd disznót győz. Egyszerű kétszer-kettő az egész.

— De Londont bombázzuk és a Möwe egymás után süllyeszti el a hajókat.

— Ebbe pusztulunk bele.

— És Mackensen már Romániát marcangolja.

— De hát mi van az Isonzónál?

— Mi? Hát majd azt is kitisztogatjuk. Isonzó, Isonzó! Nem megy olyan könnyen, de a győzelem biztos. Velencét bombázzuk, az olasz hajóraj nap-nap után gyöngül, az angol flotta most moccan meg először és az eredmény? Alaposan kikapott Skagerrak körül... És Amerika? Mire Amerika hadsereget tud a tűzbe vetni, addig mi Párizsból diktáljuk a békét.

Klema végigment a szobán s az ajtóból hátraszólt:

— De egy pohár aludtejért harminc fillért vesz a központi tejcsarnok.

Sándor felpattant.

— És én mégis azt mondom, hogy jövő ilyenkor a Péterffy-penzió a Rivierán nyaral.

Ágnes szótlánul hallgatta az öregek fecsegését. Ő titokban nem bánta, akár meddig tart is a háború, csak az ő fiát ne vigyék a frontra. Istvánka most van kiképzés alatt. Még három hónap s akkor ulánuszászlós lesz. Ha még akkor is dörög az ágyú, akkor autót vesz neki s beosztatja valamelyik főherceg mellé. És ha az sem elég, ott van az aviatika. A repülőtiszti tanfolyam is legalább fél év... Hogy ezt valaki bujkálásnak tartja? Lehet. De neki joga van a gyávasághoz. Ő anya és a kölykét védi. És megvédi, inkább maga pusztul bele — mondta magában majdnem hangosan, remegve az izgalom és elszántság idegességétől.

Határtalanul bizott magában. Ő, aki ezelőtt két évvel még fogvacogva és félelemtől félájultan tartott felolvasást Abbáziában, amióta a fia sor alá került, szemérmes és lányos félnékségét egyszerre ledobta magáról, mint egy elnyűtt, megúnt, megútált ruhát. Akkor egyszerre kibuggyant a szívéből a vakmerő, lázongó, forró Grónay-vér és az agyát is elborította. Az urának felmondta az engedelmisséget. András passzív, pedáns, finnyás lelke a háború alatt megtelt melankóliával. Félszeg és gyámoltalan lett ez a művészkedélyű, kimért, hűvös ember, folytonosan tele keserűséggel és balsejtelemmel. A vadgesztenye-allées, schönbrunni sárgára meszelt rokokó-kastélyt, amióta az oroszok prédájára egyszer ott kellett hagynia, jóformán már nem is tekintette a

magáénak. Az orosz betörés óta állandóan önként akart jelentkezni katonának s ezt csak Ágnes makacs és erélyes tiltakozása hiúsította meg. De amikor behívták a fiát, ő is belevetette magát az örvénybe. S hogy Ágnes beleegyezett, annak titkos oka is volt a sok bevallott mellett. Az abbáziai felolvasás és a főhercegasszonnyal való megismerkedés nem maradt következmények nélkül. A Vöröskereszt máramarosi kórházához tavaly kijött a főhercegasszony és ott a barátságot felújították. A felolvasást ott is, később Pesten is megismételték. A főhercegnő akkor megígérte, hogy mindig számíthat rá. Nos, már tavaly ősszel levelet kapott Sebestiani úr özvegyétől, hogy Pesten a Vöröskereszt-kórház élelmezését vállalatba adják és ő reméli, hogy a főhercegnő protekciójával ezt könnyen megkaphatnák. Ágnes tanácsot kért az urától, de a bíró gögös uri lelke megborzadt ettől a közönséges, kufár, önző tervtől. Mi az, hát te hadseregszállító lennél, Keresztess Andrásné, Grónay Mária, királyi táblabíró neje? Mi? Élelmezési tisztek, hadbiztosok, hússzállítók, korcsmárosok, pékek cinkosa, markotányosnő, büffés, szakácsné, trafikos, aki aranyat mos ki szegény sebesült, nyomorult, vézna, vak invalidusok véréből . . . pfuj, szégyenlem magam, hogy ezt magyaráznom kell! — fakadt ki Keresztess és többé nem beszéltek róla.

De Ágnes nem felejtette el. Azóta nem mult el nap, hogy fantáziáját ne izgatta volna a meggazdagodás aranyos illúziója. Istenem neki három gyermeke van, ő maga is még fiatal és szép és tele van életörömök, fényűzés, szépség, hatalom, függetlenség reszkető vágyával s a megvalósulás, a csoda beteljesülése itt van, neki csak ki kell nyujtania érte a kezét, csak el kell fogadnia, amit a véletlen kínál . . . sokszor sírva fakadt, hogy neki olyan ura van, akinek a képzelőtehetsége nem tud felröppenni az idők magaslatára.

S amikor az ura bevonult és a fia telvette az uniformist, Ágnes a főhercegasszonytól azt is kikönyörögte, hogy a pesti Vöröskereszt-kórház élelmezését juttassa valahogy a szegény Sebastianiné asszony és társai kezére.

Februárban már az övé volt a nagy, zsiros vállalat egy része. Társa volt Klema is, aki a pénzt adta, aztán Rosenthal úr, máramarosi menekült, aki a dolgok szennyes részét intézte, egy pesti konzervgyáros, sőt még a szép kis Sebastianiné is kapott egy ötszázalékos részesedést, amiért a nevét odaadta.

Minderről András mit sem tudott. Ő éjjel-nappal dolgozott Belgrádban és sötét daccal várta, mikor hívják be valahova frontszolgálatra. Önként is elment volna, legszívesebben oda, ahova Istvánka, a fia. Ment volna, de nem mert megmoccani.

Istvánka arcképe mellett még három más arckép melegítette a szíve táját: Ágnes, Klári, Péter képe és ő úgy szerette őket és úgy szerette bennük az édes, piros, ragyogó életet. Az életet, amelyet eddig ő hordott nekik a tenyerén és amelyről nem is sejtette, hogy azt az

övéből már régen Grónay Ágnes apró, fehér, de erős kis kezébe tette át a sors.

Az élelmezési vállalkozás csak úgy ontotta a pénzt. A Péterffy-penzió úszott a jólétben. Klema sokszor valósággal küzdött a lelkiismeretével. A férfiaknak meg sem merte mondani, hogy miből veszi a fejedelmi fényűzés költségét. Ezek az öreg, naiv gyermekek azt hitték, hogy ennek így kell lenni. A Péterffyek elveszthetik a vagyonukat, megöregedhetnek és munka nélkül henyélhetik át az életet: de az Isten nem felejt el, hogy a Péterffyeknek ezüstvederben kell hűteni a bort, libériás inasnak kell őket kiszolgálni, a Péterffyek nem járhatnak villamoson és hogy estebédhez leülni csak szmokingban illik.

Klema visszajött a hallba s leült Ágnes mellé. A két asszony egymáshoz hajolt és halkán suttogott.

— Olvastad az ötödik hadikölcsön feltételeit?

— Hat százalékos kamat. Valóságos áldás. Egész öregségünk biztosítva van.

— És a gyerekek jövője. Mária részére háromszázezer koronát tettem félre. Ha hazajön az ura, villát vesznek a Gellérthegy déli oldalán. És még marad annyijuk, hogy gondtalanul élhetnek belőle. Te mennyit jegyeztél?

— Ötszázezeret.

— Szent Isten!

— No, a nagy része lombard. Százat kell fizetni.

— Ha még soká tart...

— Pszt...

— Egy évig még eltart...

— Jaj!

— Akkor már egy fillérrel sem tartozom a kötvényre. Félmillió.

— Borzasztó nagy pénz.

— Neked is lesz annyi... A kórházat folyton bővítik. Havonta százezer korona tiszta jövedelem.

— Akkor visszavásárolom a Grónay-birtokot.

— Mennyi volt?

— Ötszáz hold.

— Istenem!

A másik sarokban, fenn az emelvényen, a nagymama elaludt. Gyula és Sándor csendesen itták a feketét és összehajolva sugdostak egymással.

— Miklós százezeret nyert.

— Mikor?

— Tegnap. A kaszinóban. Kézpénzt. Már egész vagyona van. Millió körül.

— Mondtam, hogy egyszer el kell jönni az időnek, amikor feláradnak a Péterffyek. Ezer holdak úsztak el a kártyán százötven év

alatt . . . jó Péterffy-földek ezernyi holdjai . . . kellett, hogy a szerencse egyszer megforduljon. Nézd Szemere Miklóst . . .

— Micu is azt mondja. És Micu jószívű fiú. Már félmillió értékű hadikölcsönt jegyzett. És visszavásárolja a mi kúriánkat is.

— Igazán?

— Ő mondja.

— Istenem!

A két asszony most a gyerekekről beszélt.

— Sajnálom szegény kis Máriát. Két éve asszony és az urát két év alatt csak két hétig látta.

— Örülök, hogy az én kislányom még csak tizenhét éves. Mire nagylány lesz, újra szép lesz az élet.

— Klárrika már nagy lány.

— De csak külsőleg. Magas és erős. A lelke egy ártatlan gyermeké.

— Ez a szerencse. Borzasztó világ van. A mai lányok . . . jaj, ha rágondolok! . . .

— Csupa erkölcstelenség, szabadosság, flirt, már a levegő is rothadt . . . Boldog vagyok, hogy Klárrika még iskolásleány.

— De Péterke már belekóstolt az életbe.

— Kidobtam azt a kis bestiát . . . De mondd csak édes Klema, hol szedted fel azt az erkölcstelen némbert?

— A Patronage bizta rám. Mikor az oláhok betörték Erdélybe, sok szegény székely család szóródott szanaszét a világ minden tája felé. Ezt a kislányt a forgósél felsodorta Pestre. Itt kószált az utcán egyedül, árván, rongyosan, éhesen. Vasúti bakter volt az apja, az ott maradt halva a gyergyószentmiklósi órház mellett, elgázolta egy menekülő mozdony.

— A mozdony, a mozdony! . . .

— A lány tizenhatéves volt. Felkapott a gyilkos mozdonyra és az Pestre hozta . . .

— A mozdony?

— Itt a rendőrség lefogta és én a Patronage révén magamhoz vettem konyhaszolgálonak. Ki hitte volna, hogy már meg volt mételezve?

— És ez a szerencsétlen kis féreg elcsábította az én tiszta, szép kis fiacskámat!

— Ez a háború.

— Az asszonyok háborúja, az anyáké és a tizenhatéves lányoké . . .

A két asszony fázósan összeborzongott. Klema Máriára gondolt, Ágnes Klárikára . . .

Klema szólalt meg először.

— A háborút a férfiak harcolják végig ott kinn a fronton, de itt benn mi viseljük, mi, szegény nyomorult asszonyok . . .

Ágnes felkapta a fejét.

— De az asszony legalább megkapta a függetlenségét, a maga fölött való rendelkezés jogát.

— És te ennek örülsz? — kérdezte szomorúan Klema.

— És te nem?

— Nem. Az asszony szabad lett és a háború egyszerre megajándékozta őt a szabad ember összes jogaival.

— Hát éljen vele és boldog lesz . . .

— . . . Ha tud . . . — egészítette ki a mondatot Klema. — De az asszony háborús szabadsága, amely ilyen nyersen és véresen a nyakába szakadt, nem áldás, hanem átok. Mert az asszony a koldusok, a földöntutók, a sehonnaiak, az utca söpredéke, a csöcselék szabadságát kapta és elvesztette a férfi segítő, biztató és vigasztaló támogatását. És ezzel elvesztette a lelke egyensúlyát . . .

Ágnes elpirult.

— Mire gondolsz, Klema?

— A háború asszonyára. Azokra, akikkel tele vannak a mulatóhelyek, akik a kórházakban a sebesültekkel flörtölnek, akik orosz foglyokkal élnek házaseletet, akik remegve várják haza a megcsalt, meggyalázott férjet, akik elvesztették a maguk szép, magyar hitvesi méltóságát és a lelkük ronggyá szakadt a kényszerű elbukásokban vagy akik a szennyes alkalmak mártirjai lettek.

— Klema, te nagyon sötéten látsz . . . De . . .

— Nincs igazam, Ágnes?

— Nagyjában igen . . . de ez a kis sziget, ez a tiszta, üde, boldog kis oázis úgy úszik a piszkos hullámok felett, mint egy fehér kis Noébárcája . . . Isten kiválasztott cselédkéi, Péterffy- és Grónay-lányok, mi mindannyian hálát adhatunk neki, mert nekünk a háború adott vissza mindent, amit a férfiak évszázadokon át eltékoztak!

Ágnes az órájára nézett. Fél öt. Ijedten felpattant a székről.

— Megyek a szobámba, öltözködnöm kell.

— Hova még? — kérdezte Klema közönyösen.

Ágnes ismét elpirult és zavartan felelt:

— Sebastianinéval van találkozóm.

— A viszontlátásra . . .

Ágnes kifutott a hallból. Arca a szégyentől égött. Hazudott. Életében talán először hazudott hangosan, tudatosan, félrevezetés céljából, azelőtt csak a hallgatásával tagadta le az igazságot. Szíve hangosan dobogott és egész teste remegett az izgalomtól. A szobájában ledobott magáról minden ruhát; a fehérneműit is. Aztán rémülten nézett bele a nagy állótükörbe. Elszégyelte magát. Hirtelen öltözködni kezdett. Fekete selyembe burkolta gyönyörű, izmos, daliás, fiatalos testét, amely az utóbbi időben — szinte csak hónapok alatt — kivirult és ruganyossá, karcsúvá, majdnem lányossá finomult. Harminckilencéves volt, de tíz esztendő és három felnőtt gyermeket bizvást letagadhatott. Minduntalan elpirult öltözködés közben.

Egy pillanatra megállt. Karja erőtlenül hullott le és ujjait az ölen fáradtan összekulcsolta. Istenem mi történt velem? — kérdezte magától és az ajka remegett. — Nem. Nem megyek. Hiszen lázam van. Beteg vagyok. Alig állok a lábamon.

És nekikezdett, hogy ledobja magáról a szűk, puha, vékony fekete selymeket, amelyek csak a bőrét tették láthatatlanná, de egész testét felfedték és közszemlére állították... az ő egész testét?... nem, az ő teste nem is az övé, hanem Keresztess Andrásé, a táblabíróé, aki most hadbíró-százados Belgrádban s aki az ő három gyermekének apja... igen, ez a gyönyörű és félig meztelen test nem a Grónay Ágnesé, hanem Keresztess István ulánusönkéntes, Keresztess Klárika és Keresztess Péter édesanyja teste... e fölött neki nincs már joga rendelkezni soha, soha, soha ebben az életben...

De a következő percben megrázta a fejét és dacosan mondta önmagának:

— Mi ez? Úgy érzem magamat, mint egy házasságtörésre készülő nyomorult, gyáva, esendő menyecske. Hát én vétkezni akarok? Nem. Csak bele akarok nézni az élet belsejébe, csak a fantáziámat akarom egy kissé megnyugtatni... nem, én nem akarok mást, mint amit minden asszony ezen a világon: csak bámultatni akarom magamat, csak a tömjén szagát akarom érezni, csak élvezni akarom, hogy még asszony, hogy még fiatal, hogy még szép vagyok... csak látni akarom a tengert, de van annyi józan eszem, hogy nem ugrom bele... látni pedig jogom van, mert én is ember vagyok és erős, egész ember... eh, elmegyek és beszélek vele...

Tovább öltözködött.

Az arcát bedörzsölte illatos kenőccsel s aztán egy csipetnyi puderral hintette be nyakát, vállát, karját. A kenőcs felszáradt, arcát is bedörzsölte a fehér, sikos, finom angol porral, amelyet nagy pénzért vásárolt egy belvárosi boltban. Halványnak találta az arcát. Kétoldalt egy kis szint rakott fel a puder fölé s az ajkán is végighúzta a rouget. Egyszerre kigyúlt és felragyogott ez a puha száj és valami buja, gonosz érzéki kifejezést kapott. Ágnes meghökkent, de maga is gyönyörűnek találta arcának új és frivol karakterét. A szeme is felcsillant s a szemöldöke össze-összerándult.

— Ez talán mégis sok — ijedt meg aztán önmagától és kissé halványabbra törölte az arcát. — Így tisztességesebb és szebb is, finomabb is... és jobban is illik egy öreg vidéki asszonysághoz — kacérkodott önmagával és kis selyemkalapot tett a fejébe, magára kapta nyestprémes bundáját és kiosont a házból...

Amikor kinn volt az utcán, maga is elcsodálkozott.

— Szent Isten, mit akarok én?

Eszébe jutott, hogy Klárika nincs otthon. Péterke is elment. Nem is tudja, hova. Nem együtt mentek el.

Megdobbant a szíve. Az utóbbi időben egészen elhanyagolja a

gyermeküket. Igaz, hogy mindaketten gimnazisták, Klárika az érettségire készül, egész nap tanul vagy az iskolában van... ő már teljesen önálló ember, komoly, szorgalmas, ambiciózus, igazi diákkisasszony, szigorú elvei előtt néha maga is elrestelkedik, de mégis... És Péter? Péterke gyenge jellem, kissé léha és felületes, mert betegeskedése miatt elkényeztették, Péterke nem szeret tanulni, inkább rajzol, muzsikál és verseket ír... vers!... jaj, ez is Grónay-vér... Barnabás... borzasztó előkép... valóságos katasztrófa volna, ha Péterkében megismétlődnék Barnabás kusza, boldogtalan sorsa...

Ágnes lázas agyában végigvillámlottak ezek a gondolatok... kifestett ajka majdnem hangosan mondta ezeket a szavakat... de csakhamar megvallotta magának, hogy egyszerre két irányban működik az agya s mialatt tudatosan a gyerekeivel foglalkozik, addig — e bevallott és önigazolás kedvéért végigvezetett gondolatsor alatt — vágyak, elképzelések, félelmek, tusák, vívódások szörnyű dilemmáiban egy másik gondolatláncolat kínozza az agyát. Valami más, amit nem mer bevallani a maga könyörtelen lelkiismeretének.

Ágnes egész teste lángolt; vacogott a foga; alig vonszolta magát. Fuldoklott a bunda alatt a hőségtől és az áprilisi hidegben — esett a hó és viharos szél nyargalt az utcán — ájultozott a fáradtságtól, pedig még ötven lépést sem tett a körút felé.

Megállt. Megfordult. Néhány lépést próbált visszafelé. De nem tudott hazamenni. Érezte, hogy folytatnia kell a megkezdett utat. Hiába. Nem volt a maga ura többé. A lelke hazakíváncozott. Lázongott és felháborodva, alázattal és megvetéssel tiltakozott az ellen, amit tenni készült. De a teste nem engedelmeskedett. A lába vitte, vitte előre és ő nem tudott nem engedelmeskedni. Érezte, hogy a lelke gyenge és a teste erős. Legyőzi a lelkét.

Ágnes a főhercegasszony udvarmesterének lakása felé tartott, a Kigyó-térre, a királyi bérpalotába...

A Kossuth Lajos-utca sarkán nagy néptömeg sodrába került. Menetszázad ment a pályaudvar felé. Már nem volt virág, szivar, pántlika, trikolor, éljenzés, mámor, szomorúan nézték a fiatal fiúkat, akik szótlánul baktattak az úton. De a járókelők nem tudtak áttörni a vonuló csapaton, megtorlódott a tömeg és Ágnest össze-vissza lökdöste a nép.

— No, ezek is a pokol fenekére mennek — dörmögte egy öreg munkáskülsőjű ember — verje meg az Isten, aki...

A többit elnyelte a zaj.

Ágnesnek zúgott a feje, alig hallott egy-két töredékes szót a tömeg morgásától.

— Hazajött az uram — mondta egy nyafogó hang és egy másik nagyot kacagott erre a panaszkodásra.

— Nem vett észre semmit?

— Nem. Idegsokkos lett a szegény ördög.

— Én orosz foglyokkal dolgozom...

Egy kövér úr élénken magyarázta a barátjának.

— Nevetséges ár. Az első évben megkeresem a tőkét. Holnap lesz az alakulógyűlés.

— Ahá! — ezek háborús vállalatot alapítottak — gondolta Ágnes és eszébe jutott, hogy az ő konzervgyáros társa holnap alapítóként emel s neki kétszáz részvény jut ingyen a kezébe.

Egy csoportból csak dühös kiabálást hallott.

— Akasztófára az árdrágítókkal!

— Azokért mennek ezek a szegény gyerekek a frontra.

Valaki csitította őket:

— Nem tart már sokáig. Verdun a mienk. Az orosz cárt fog-ságra vetették. Wilson békeajánlatot tett.

De senki sem hallgatott az optimistára. Mindenki dörmögött és morgott. A menetszárad felizgatta az utca lelkét és Ágnes megdermedve hallgatta ezt a földalatti morajt.

— Telitalálat.

— Fejlövés.

— Levágták a lábát.

— Tifusz.

— Mindakét szeme kifolyt...

El, el innen, erről a rettenetes helyről! Ágnes keresztülfúrta magát a tömegen, de nem jutott tovább az első utcakeresztezésnél. Ott elegáns katonák állták el az útját.

— Ejnye, de szép asszony — szólt egész hangosan az egyik.

Ágnes szemébe ötlöttek a plakátok, amelyek a sarokház falát egészen elborították. Központok. — Korpa, szén, kávé, liszt, szappan maximális ára. — Haditermény. — Vas- és szénbizottság. — Tizenegy órai zárása a mulatóhelyeknek. — Pro Transsylvania! — Rekvirálás. — Demokrata blokk. — Kenyérjegy. Behívók. — Új sorozás. — Segítsünk a hadiárványon! — Hangverseny a Vigadóban. — A hadikölcsön eredménye... Ágnes szeme révedezve olvasta a nagy címbetűket, de nem tudta, hogy ezek a szavak mit jelentenek. A szíve dobogott és a plakátok mögött egy szép, borotvált arcot látott, csillogó szemeket, reszkető fehér két kezét, amely feléje nyúlik és megkondul egy csengő organum: szeretem magát, az életem a magáé, kérem, ne tagadja meg, ne féljen... — és majdnem rálépett egy rongyokba pólyált asszonyra, aki a kis gyermekét szoptatta az utcán... vigyázzon, nem látja, hogy gyerek van a lába alatt, vaksi, kifestett cifra páva!... és egy öregasszony durván oldalbalökte a megrémült Ágnest...

El innen, el! — gondolta rémülettel és lesietett a Kossuth Lajos-utcán.

A Ferenciek templomából világosság áradt. Ágnesnek egyszerre gyötrő fájdalommal jutott az eszébe, hogy nagypéntek van ma. Nagypéntek... és ő nem is gondolt erre. Igaz, hogy most mindennap nagy-

péntek — vigasztalta magát az első pillanatban, de rögtön el is szégyelte ezt a banalitást... Eszébe jutott, hogy eddig minden évben ő vitte ilyenkor Istvánt, Klárikát és Pétert a Megfeszített koporsójához... és ma... háború, háború... hát az emberből még a Megváltó emlékét is kimossa a háború szennyesen hömpölygő véráradata?

Bemenekült a templomba, ahol egy szerzetes épen szentbeszédet mondott. Ágnes csak egyes mondatokat hallott.

— Nem szólnak a harangok; az egész világ halálos csendben várja a megváltó pillanatot; megnémult a föld a rémülettől; közeleg az óra, amelyen az embernek fia a bűnösök kezébe adatik. Imádkozzatok és virrasszatok, hogy kísértetbe ne essetek, mert jöllehet a lélek kész, de a test erőtlén, ezt mondta az Úr a Getszemanekertben és könyörgött az ő Atyjának, hogy ha lehetséges, muljék el tőle a keserű pohár... A lélek kész, de a test erőtlén...

Ágnesnek megdobbant a szíve. A lélek kész, de a test erőtlén. Igaz. Nem az erő, hanem a gyengeség vonszolja sáros útján a szegény, szerencsétlen testet... A lélek kész... de az embernek teste is van és a test, mint egy leejtett kő, tehetetlenül zuhan a magasból a mélybe.

Sírva fakadt, mert érezte, hogy ő is így hullik, zuhan a magasból a mélybe.

A pap szava újra kicsendült és Ágnes félöntudattal dolgozta fel agyában a szavaknak rávonatkozó tragikus aktuálisát:

— A lélek tiszta és magasztos és tele van jóra való hajlandósággal, de a test lehúzza őt a föld sarába... A koncepció a fellegek közé emeli az embert, de az élet lerángatja őt a csúszó-mászó állatok közé... A szándék szent és magasztos és a világtörténet megborzasztja az embert a vér és könny patakzásával... A pokol országútja jószándékkal van kikövezve és az emberiség virrasztani és imádkozni akar, de amikor a Mester visszatér, aludva talál minket, mert megnehezdednek a mi szemünk... Péter kardot ránt a Megváltó védelmében, de háromszor tagadja meg őt, mire a kakas kétszer szól: nem is ismerem azt az embert. A lélek kész, de a test erőtlén...

Ágnes hangosan zokogott. Azon sírt, hogy ő, hiába minden, ő már nem tud megállni a zuhanás felén.

A szentbeszéd végét már csak beitta a füle, a szavak értelmetlenül zsongtak keresztül a lelkén.

— Mankót kell a hónunk alá kapni, mankót, amelyet az Úr erejéből vágunk. Nem elég, hogy szemünket az Égre függesszük és nem elég, hogy csak azt mondjuk: Uram! Uram! Mert ezalatt jönnek, learatják vetéseinket és elpusztítják gyümölcsös kertjeinket és országunkat ellepi az idegen csöcselék botokkal és fustélyokkal... Idegen erkölcsök, idegen szokások, idegen észjárás és idegen érzelmek ütik fel tanyájukat a mi megszentelt földünkön, ha elalszunk és megnehezdednek a mi szemünk. És egyszer csak eljön a nap, amelyen már nem is ismerünk magunkra. És ha azt mondják nekünk: Bizony, te is

közülünk való vagy, hiszen a beszéded is elárul téged — átkozódní és esküdözni kezdünk, hogy : nem ismerjük azt az embert. Mert a lélek kész, de a test erőtlen.

A templomban sokan sírtak és nyögtek fájdalmukban.

Ágnesnek eszébe jutottak Klementin szavai a háború asszonyáról, akit szabaddá tett a háború, de lesúlyesztette a sehonnaiak, az utcasarki szabadosok s az alkalom martirjai közé.

— Istenem, most tégy csodát velem! — jajdult től keserves hitetlenséggel és kivonszolta magát az Úr hajlékából.

És ment a királyi bérpalota felé.

Surányi Miklós.

(Folytatása következik.)

PARANCSOLJ, FENSÉG!

*Családi Szentély templomában ülsz,
az ártatlanság tiszta trónusán
s aranyként szórod mosolyodat, Gyermekek!*

*Kint dül a harc kenyérért, hatalomért,
zavaros árvizek futnak el ablakod alatt,
az Élet pajkos kamasz-kezével
trágár ábrákat rajzol a falakra:
te nem tudsz róla semmit.*

*Apád, anyád a küszöbön lemossa
az izzadságot és a vért kezéről
s úgy hozza néked az árvizekből kifogott virágot
s a kiverekedett kenyeret, kálácsof,
mint hogyha úgy nőtt volna kint a templomkertben...*

*Apád, anyád hozzám hozott nyaralni.
Fenség, ne vedd ezt cifra hízelgésnek:
nem térdeltem még földi úr előtt,
nem tömjéneztem királyok kegyét,
nem térdepeltem még a Nő előtt,
nem térdepeltem Pénzisten előtt,
— fájdalmaik íján ellőtt nyíl vagyok
s így repülök az Istenség felé...
Fenség, most kis vargabetűl csinálók
im, könnyű térdel hódolok neked...*

*«Mécs lácsi még!» Igen, Fenség, parancsolj!
Ostort fontam. Faraglam karikához botokat.*

Galambjaim riasztom, bukfencezetetem.
A kis bocin lovagoltattalak,
 csináltam láncot gyermekláncfűszárból,
 reverendámat galyra akasztottam
 s majomként másztam a cseresznyefára.
Mariska néni arcán a szemölcsöt
 megtettük «póknak», hogy mulassunk rajta.
 «Mécs bácsi még!» Igen, mint vén komornyik
 újabb mókákon töröm a fejem.

Az itató vályúba vizet húztam:
 Fenség, fürödj, rózsás bőrödre lesnek
 forró, csókos, nevető napsugárkák ...
 Locsold a csibét, bámuló kacsákat!
 «Mécs bácsi még!» Papirhajót csináljak?
 Piros hajók a kacsák pocsolyáján ...
 Itt könnyű kéz kell! Súlyos a kezem,
 mert Isten-szobrot véstem lelkem tömbjén ...

És könnyű szem kell: tündértengert látni
 a kicsi kacsák kicsi pocsolyáján ...
 Fenség, ha nékem adnád a szemed!
 Ha nékem adnád édes mosolyod!
 Fájdalmak íjján ellőtt nyíl vagyok:
 az angyaloknak mit vigyek a földről,
 ha nem vihetem édes mosolyod??

«Mécs bácsi még!» Megállj, tedd rám a jármot,
 az országutat felszántom neked
 s bevehjük csupa-csupa mese-maggal ...
 Vagy ülj nyakamba, Szent Kristóf leszek,
 ki általtvitte árvizes folyón
 a gyermek-Jézust széles vállain ...
 Lábunk fekete, zagyva vízben gázol,
 ülj a nyakamba, lábod tiszta még,
 a szíved tiszta még ... valami kis szigetre,
 ha átvinnélek téged és a többit is,
 a Lacikat, Csabákat, Bözsikéket,
 átmentenélek, bátha új világ nő
 meg nem fertőzött, tiszta szívelekből ...
 — *Az* ó világot hordja el az árvíz ...

AZ ISMERETLEN FILOZOFUS.

ILLATOS olajokkal megkent fejét babér koszorúzta. Tunikájának bíborcsíkja felpiroslott a térde körül, mint egy véres seb. Minden arc feléje fordult és áhítatosan figyelő szemek követték kezének minden mozdulatát.

A fiatal rómaik korának leghíresebb filozófusa gyanánt tisztelték. Bár a cirkuszokban még áldozatok vére festette pirosra a porondot, ő a Názáreti tanításait dolgozta fel az utókor számára.

A mennyezet nyílásából lassan szállt alá egy illatos sárga rózsa és megakadt a babérlevelek között. Bosszúsan vetette fel fejét a férfi, még messze volt az étkezés ideje s most csak barátainak olvasott fel készülő könyvéből. Bizonyosan valamelyik rabszolga ügyetlensége ejtette fejére nem illő órában és helyen ezt az illatos terhet. Hirtelen mozdulattal kiragadta a babér közül és messzire dobta, az átrium medencéje széléig. Ajkába harapva ugrott fel, hogy megtorlást keressen az ügyetlenkedésért.

A körülötte ülők áhítatát megsebezte az a mozdulat. Megbenult nyelvük egyszerre oldódott meg:

— Ne menj ki, Superbus! Olvasd el még azt is, amit itt előttünk jegyeztél fel.

Marcus tetszelegve dőlt hátra. Nagy ívben lendítette vissza karját a feje alá, hogy érvényesüljenek gyönyörű izmai. Fürkészsze nézett végig a hallgatóságon. Nézése Octavian feleségén, a halvány Lucián, pihent meg. A házaspárról azt beszélték, hogy titokban keresztyének és már akadt irigy, aki Nero cirkuszába szánta őket ezzel az ürüggyel. Pedig csak az asszony volt még teljesen hatalmában az új vallásnak. Nem volt elég a katakombák látogatásának örök izgalma sem a lelkének, még a napfénynél is mindig arra húzódott, ahol az isteni szeretet szavát hallhatta.

A filozófus álszerűen tiltakozott az arcokra kiült várakozás ellen.

— Ó, voltaképen semmi ez az egész. Mindössze a Názáretinek egyik prédikációjáról csináltam most jegyzeteket. Ezt a részt majd csak még ezután fogom feldolgozni érdeme szerint valóságos filozófiává, mert ehhez a jó ember bizony nem értett.

Lucia szívére szorított kézzel hajolt előre, mintha imádkoznék. Octavian érdeklődve kérdezte meg:

— Honnan ismered a szavakat, nemes Marcus?

A férfi felnevetett.

— Tele a házam keresztyén rabszolgákkal, tőlük szedegetem el az egész históriát.

Lucia mélységes megbecsüléssel nézett rá és egész lelkét bele adta a kérdésébe :

— És . . . És nem juttatod a cirkuszba őket?

Hideg fölényel kacagott fel Marcus.

— Miért tenném? Nekem igazán nem ártanak vele, ha követik az ő szegény mesterük szavait. A filozófiának meg határozottan szüksége van reájuk, mert hiszen mindegyik abban a reményben mondja el nekem, amit tud, hogy megtérít. S én csakis az ő jóvoltukból tudom megmutatni az utókornak, milyen csodálatos járvány terjedt el napjainkban az emberiség között. Hiszen, ha csak a Nero üldözéseinek emléke marad fent, senki sem tudhatja majd, mit és miért is üldözött hát olyan nagyon. Láthatjátok, hogy még a történelemnek is elsőrangú szolgálatot teszek. Mert azt hiszem, ez a járvány még a mi századunkban végképen kiéli magát.

Feketehajú, büszke szép asszony hajtott fejet hódolattal Marcus előtt.

— Nagy, nagy, mindenkinél nagyobb az, aki az örökkévalóság számára dolgozik!

Férfiak és nők kórusa zúgta utána a dicsérő szavakat :

— Nagy, nagy, mindenkinél nagyobb az, aki az örökkévalóság számára dolgozik!

Marcus alázattal vegyült büszkeséggel hajolt meg félkörben, mint a színészek a közönség előtt.

— Köszönöm az elismeréseket! Érzem, hogy nem pazaroljátok méltatlanra. Érzem, hogy büszkék lehettek az ismeretségünkre, melyhez az Istenek jóvoltából jutottatok. Örüljétek, hogy ismeritek Marcus Superbust, a filozófust, mert így ti is részesévé lestek a halhatatlanságnak. Nem vagyok irigy. Naplómban ott a neve mindannyiotoknak, akik naponként figyelhetitek filozófiám növekedő életét.

— Olvasd fel a most írt részleteket, Superbus! — könyörgött Lucia.

— Mondom, hogy ez még csak pár nyomorúságos szó, amelyből majd ki akarok valamit alakítani. Felolvasom, de csak azért teszem, hogy majd megítélhessétek, milyen nagy dolog is az Istenek legfőbb adománya, a tehetség!

Még egyszer körülnézett és olvasni kezdte viasztáblájáról :

— Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak. Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek. Boldogok a békességre igyekezők, mert azok Isten fiainak mondatnak.

Lucia szeméből patakzott a könny. Peplumának ráncai között a kis fakeresztet szorongatta, amelyet a katakombák szent aggastyánja adott neki, hogy soha meg ne feledkezzék az Üdvözítő kegyelmes tettéről.

Marcus bosszúsan intett feléje.

— Ugyan Lucia! Ez semmi így! Majd az én magyarázatomat hallgasd meg, amellyel az utókornak megfelelő formába öltöztetve adom át ezeket a szavakat.

Egy öregedő ember szólalt meg, udvari hivatalnok:

— Étlen-szomjan elhallgatnánk bölcseségedet, ó Marcus Superbus, hiszen érezzük nagylelkűséged nagyszerűségét, amely részesévé tesz isteni alkotásodnak. De a császár a színházba parancsolt ma mindnyájunkat, ő maga kegyeskedik fellépni. Jó lesz sietnünk, hogy el ne rontsuk mostani kegyelmes hangulatát.

A vendégek mintegy parancsszóra emelkedtek fel. Marcus nem tartóztathatta őket, pedig a bensejében ott dübörgött a meggyőződés, hogy ezerszer fontosabb az ő készülő könyve, mint a császári költő idétlenül rossz versei. De szólni még ő sem mert. Rómában szólni most nem lehetett.

Marcust dicsérve oszlott széjjel a társaság. A peristylumban álló Pallas Athéne-szobor előtt magasra csapott az áldozati láng és megvilágította az utat a kissé már homályosodó tablinumból kifelé az átriumba. S a rőt fénynél Fulvia hátranézett még egyszer Marcusra. Hisztérikus elragadtatással szólt oda Luciának, míg a rabszolgák felemelték gyaloghintóját:

— Micsoda nagyszerű ember, drága Luciám! Meglátod, mit csinál holnapra alkotó agya a Názáreti együgyű szavaiból!

Lucia nem felelt. Megborzongva huzódott Octavian mellé, pedig a nap sugarai még visszánéztek a Capitolium felett.

Két gyaloghintóval most az ő rabszolgáik közeledtek, de az asszony könnyörögve nézett fel férjére.

— Menjünk haza gyalog, Octavian. Ez a pár lépésnyi mozgás jól esnék nekem. És... És ez a szegény Nuba ma a soros. Tudod-e, hogy tegnap vért köpött, mikor letette a hintódat?

— Legjobb lenne eladatni, ha már ennyire használhatatlan. De attól félek, senki nem ad érte még egy sesterciust sem, hiszen teljesen legyengült az utóbbi időben.

Az asszony megiszonyodva ragadta meg férje karját.

— Octavian, és ezt most mondod?... Most, mikor az Ő szavait hallottad? Hát nem érzed-e te is úgy, mint én, milyen csodálatosan sokatigérő: Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek!

A római is megborzongott. Felesége lágy, érzéstől remegő hangja testet adott a szavaknak és azok belekúsztak a szívébe. Soha eddig nem érzett irgalmasság mutatott ég felé a lelkében. Megsimogatta az asszony jéghideg kezét és gyöngéden nézett a szemébe.

— Neked adom Nubát, édes és rendelkezzezz vele úgy, ahogy akarsz... De milyen mások most ezek a szavak, hogy te mondottad ki őket! Ennyire szerelmes vagyok hát a feleségembe, hogy minden mondanása új világot nyit meg előttem?

Lucia nem tudott szólni, — szeme ég felé fordult.

Hazaérkeztek, de nem tudtak megválni. Octavian magával vonta az asszonyt a kertbe. S Lucia csak ott, a biztos magányban felelt meg a kérdésére :

— Nem engem szeretsz jobban, Octaviánom, hanem ő kezdi egyre jobban betölteni a lelkedet ! És talán nincs már messze az idő, mikor teljesen magáévá tesz, hogy férjemen kívül testvérem is légy az Ő szeretetében.

Octavian elgondolkozva dőlt le egy márványpadra. Felesége melléje ült. Körülöttük oleanderek illatoztak. Hazatérő fecskék ezrei süvítettek el a fejük felett Róma alkonyi ege alatt.

— Luciám, nem bántott ma téged a Marcus hivalkodása? Miért nevezi az az ember együgyűnek azt, akit fel akar használni, hogy a maga dicsőségét építse fel a szavaiból?

Az asszony megütődve nézett rá.

— Én . . . Én valahogyan soha nem hallom a Marcus szavait . . . Már azokat, amelyeket magamagáról mond . . . Áhítom a Megváltó ígéit és csak azokban a pillanatokban élek, mikor azok hullanak be a szívembe.

— Én attól félek, Lucia, ma elárultad magad. Marcus és Fulvia nagyon gyanakodva néztek rád, mikor a könnyeidet látták.

Lucia elsápadt. Fialat volt. Szerette Octaviant, imádta kicsi fiát és boldogan várta azt, akit a szíve alatt hordott. Most mintha a katakombák leheleténél is hidegebb lehetőség borzongott volna át rajta. De ez csak egy pillanatilag tartott. Aztán felemelkedett a feje, mint a mártíroké.

— Könnyeimet az Ő szavai adták. És áldottak a könnyek és a szavak, mert a te lelkedet is kezdik már közelebb hozni hozzám.

— Igen, igen . . . Tudod, hogy én próbálok megérteni azt, ami neked olyan végtelenül szent. És mondom, hogy ma engem bántott, mikor olyan lenézéssel beszélt a te megváltódról.

Lucia összekulcsolta újjait az Octavianéval, mintha imádkoznék.

— Ó, ha megérhetném, hogy így mondd : A mi Megváltónkról . . . A férfi megcsókolta az újjaival összefonódott újjakat.

— Luciám, én attól félek, hogy ha az új vallásból csakugyan nem marad más az utókorra Marcus könyvének kívül, az utánunk következők nagyon ferde világításban látják a . . . a Megváltót . . .

Lucia felállt. De nem a szinte már hitvalló szónak örült meg, hanem ez a szörnyű lehetőség döbbsentette halálra.

— Én . . . Én azt hittem eddig . . . Azt hittem, hogy Marcus jót akar . . .

— Nem csoda, édes, ha nem is hallod az utálatos fennhéjázó szavait . . .

— Én . . . én azt hittem, hogy Marcus titokban keresztyén . . . és csak azért választotta a filozófiaírás ürügyét, hogy szabadabban hirdethesse az Ő igéjét . . .

Octavian megsimogatta felesége aggódó arcát.

— Már bánom, hogy szóltam neked, Lucia... Engem ez a gondolat csak bosszant, mintha tolvajt értem volna tetten, de úgy látom, benned mély sebet ejtett.

Lucia újra peplumának ráncai alá nyult, hogy vigasztalást keresően fogja meg a keresztet. És ijedt sikoltás harsant a torkából. A kereszt eltűnt. Vékony aranylánca eltépetten akadt meg a ráncok között.

Octavian felugrott. Átölelte remegő asszonyát.

— Már megint a szíved, kínoz édes?

— A keresztem... elveszett a keresztem... a szentatya ajándéka veszett el.

Octavian is megrémült. Ha észrevette volna valaki... Ha a ház kapujában, vagy az átriumban, vagy itt a kertben megtalálná valami Nero kegyét hajhászó kém...

Ugyis folyton rettegett a Lucia éjjeli útjai miatt, amelyek nem sokáig maradhattak titokban előtte, mikor hazajött Galliából. Felugrott és magával vonta az asszonyt.

— Jöjj, Luciám! Óvatosan végigmegyünk pontosan ott, ahol jötünk. Hátha megtaláljuk? De sietnünk kell. Nem szabad elkésnünk a színházból, mert azonnal besúgják a Nero talpnyalói...

Kutató szemük a földre szegeződött. Még lábuk is keresve hozsolta az utat, de nem találtak semmit. Alig vették észre, hogy már a Marcus insulájáig értek. Csak valami nyöszörgő, sikoltozásba feltörő hang állította meg őket, hogy tovább nem mentek.

A ház előtt felnyergelt lóval várakoztak a rabszolgák. És épen akkor lépett ki bíborcsikkokkal tarkított keskeny tógájában Marcus. Arca indulattól torzult el. Kelletlenül állt meg barátaival.

— Úgy únom ezt a ma esti kornyikálását? Most itt kell hagynom alig megbüntetve ezt a gazembert, pedig sítvesebben mértem volna még vagy huszonötöt az átkozottra, mint hogy a színházban unatkozzam hajnalig. Hiszen ha egyszer belekezd, véget nem ér a szereplése...

Felkacagva vette észre, milyen értelmetlenül néznek reá Lucia és Octavian.

— Vagy igaz! Nem tudjátok, hogy felváltva beszélek...

Suttogóra halkult a hangja és önkénytelenül körülnézett, nem hallja-e meg a kimondott nevet valaki...

— ... felváltva beszélek Neroról, akit halálosan unok és arról az ostoba rabszolgáról, aki ma délután izetlenkedett a rózsával... Sajátkezűleg botoztam meg a gazembert. Képzeljétek, egy nyomorult fekete-lábú bolond... így akarta kimutatni a háláját, hogy a prófétájukkal foglalkozom! Még bajba sodor az átkozott... Nem jöttök még? Mindenkiről listát vezetett Nero!

Lucia remegő kézzel simított végig a homlokán.

— Beteg vagyok, Marcus... Nem bírok elmenni...

— Annál inkább igyekezned kell, Octavian. A bejáratnál megvárlak, ha sietsz!

És gyönyörű mozdulattal búcsút intve, lovára szállt.

Tántorogva követte férje lépéseit Lucia. Már nemcsak a kereszt elvesztése kínozta. Széttépődött szeme előtt a fátyol, melybe jóhiszeműsége Marcus Superbust, a vélt keresztyént, burkolta. Micsoda ember ez, aki az irgalmasság szavait akarja átadni az utókornak és ugyanabban az órában búsul, mert nem kizozhatott halálra egy szerencsétlent, aki testvérnek hitte őt! Ha ez hagyja örökségül a szent feljegyzéseket az emberiségre, átokká válnak az irgalmasság ígéi, mert nem alakíthatja áldássá őket az átadó szívében a szavakat tetté változtató erő.

Octavian is Marcusra gondolt. És bár búsította felesége bánata, nem tudta visszatartani a gondolatát.

— Én nem hiszem, hogy a Marcus könyve túlélhesse a felolvasott egyszerű szavakat. Belőle hiányzik valami, ami benned megvan, Lucia.

Az asszony meglepetve nézett a férjére, aki így megfelelt az ő kinlódására.

Házuk előtt már váraoztak a gyaloghintós rabszolgák. Lucia bevonta férjét az átriumba.

— Octavian, én nem mehetek el a kereszttem nélkül. Elfordulna tőlem a Megváltó kegyelme, ha nem is próbálnám tovább keresni.

— Pedig jönnöd kell, édes szívem! — s a férfi szánakozva nézett az asszony feldúlt arcába.

— Nem mehetek, el Octavian, értsd meg, hogy nem mehetek el... Menj csak egyedül és beszéld jó hangosan mindenkinek, milyen betegem hagytál itthon. És... És Octavian... Haza ne engedd korán Marcust! Szegődj melléje, tartóztasd és vigyázz reá...

— Mit akarsz, Lucia?

Az asszony szinte eszelősen suttogetta:

— Míg be nem sötétedik, semmit sem tehetek... De ha a hold fel nem jön... Át kell mennem még egyszer... Át kell mennem a kereszttemért, Octavian... A házban vannak testvérek, azt mondta...

Octavian nem mert ellenkezni. Ma délután óta olyan zűrzavaros volt a lelke, mintha valami csírázni akart volna benne. Végigsimította az asszony jéghideg kezét és a keblére vont a fejét.

— Tedd, amit tenned kell, Lucia. Én vigyázok, amennyire tudok.

A hold nem jött fel. Sűrű eső kezdett permetezni a hamarosan felgyülekezett fellegekből. És Lucia most, hogy nem érezte a férje aggodását, majdnem nyugodtan indult a Marcus háza felé.

A kapus házából világosság szűrődött ki. Elhaladt és megindult az insula-ház mentén az oldalbejáró felé. Nem csalódott — mint már csaknem valamennyi házban — Marcusnál is ezt az oldalajtót használták a keresztyén rabszolgák, hogy az éjjeli istentiszteletekre szökjenek. Kicsit el is mosolyodott, hiszen ő maga is ilyen helyen szokott kisurranni egyik szabados öltözetében.

Az oldalajtón át egyenesen haladt a tablinum felé. Az átrium felől le volt engedve a függöny, de a peristylum felől félrevonva mutatta meg a házigazda dolgozószobáját. Az oszlopcsarnokban fedett oltáron állt Pallas Athéne szobra, akit a görögöset finomkodó Marcus Superbus Minerva helyett választott a maga Istenéül. Előtte aranyozott kandeláberben áldozati tűz égett és lángja iparkodott egyesülni a tablinum elefántcsont dolgozóasztalán égő lucernae fényével, mintha vezetni akarná az asszonyt.

Lucia egyenesen ment a délutáni nyugágyáig. Ösztönösen térdelt le melléje és inkább kitapogatta, mint meglátta a keresztet. Felzokogva szoritotta rá az ajkát és távozni készült.

Az áldozati láng felnyelvelt a magasba és erősebben világította meg a Marcus székét. Biborselyméről élesen vált le az írotábla, melyről a Megváltó szavait olvasta fel. Lucia ellenállhatatlan vágynak engedelmeskedve lépett oda, hogy mégegyszer a lelkébe engedje a varázslatos igéket.

De a délutáni szavak alatt már elforgatva, agyonmagyarázva mélyült a Marcus filozófiájának folytatása. Talán akkor dobta le a székre a táblát, mikor eszébe jutott, hogy megkorbácsolja a rabszolgát. És a Lucia szívébe bevilágított az Octavian mondása: Ha az utókorra nem marad más a Marcus könyvén kívül az új vallásból, az utánunk következők nagyon ferde világításban látják majd a Megváltót.

És egyszerre megérezte azt is, hogyan látják majd: Irgalmas szavakat mondogatva és embertestvéreket kínozva. Szeretetet hirdetve és egy napon talán ugyanazokért a szavakért keresztre juttatva másokat. Szegénységet és alázatosságot dicsőítőn bíborban járva... Meghamisítva, eltorzítva. Hiszen minden ember csak a maga egyéniségét adhatja át!

Kétségbeesve nézett széjjel. Az áldozati láng újra nagyot lobbant és Lucia úgy érezte, hogy ez neki szóló intés. Széjjelnézett. Ott... Ott a sarokban papyrustekercsek... Marcus százszor is elmondta, hogy azon az asztalon halmozódik az ő halhatatlansága.

Alvajáróként ment a tekercsek után. És lassú lépésekkel vitte az elsőt Pallas Athéne oltára elé. A láng felé tartotta az egyik szélét. Kínlódva kapott bele a tűz a vastag papirosba, de Lucia nem türelmetlenkedett. Végigégette, míg egy parányi része maradt. Míg karcsú újjait nem érte a láng. És indult vissza újra másokért.

Nem sietett. Marcusra úgyis vigyáz a férje, a drága, akit, úgy látzik, ma megérintett a Megváltó irgalma. Hiszen az ő megvilágító szavai nélkül soha meg nem látta volna a Marcus igazi lelkét.

Egyenként lobbantak lángra a tekercsek. Befüstölődött az istennő hófehér alakja és egyre mélyültek az égési sebek az asszony újjain. Mégis vigyázott. Kárt tennie nem szabad, még az ellenségnek sem. Csak elvennie tőle és a hideg tudás istennőjétől azt, amit elloptak mástól, hogy a szeretetnek ártalmára legyenek.

Az utolsó tekercs égett már és fekete pernye halmozódott az öblös kandeláber körül. Lucia úgy állt ott megáldott testével fehér peplumban, mint egy titokzatos szertartás papnöje. És akkor rémült benne végig a szörnyű lehetőség:

Hiába égetett el mindent, hiszen Marcus él és fiatal és dicsőségre vágó! Akár holnap újra kezdheti a munkáját!

Térdre roskadt a kis halom fekete pernye előtt és mindenről felejtkezve, imádkozni kezdett:

— Szabadíts meg a gonosztól.

A kis fakereszt már ott volt a keblén, az összekötött láncon. Tehetetlenül szorongatta sebes újjaival. És egyszerre, mint aki megtalálta az egyetlen segítséget, leoldozta újra. Beleszúrta a fekete pernyébe az áldozati láng csészéje alá.

Megnyugodott szívvel állt fel, hogy haza induljon. De ahogy megfordult, korbácsütésként tántorította vissza egy másik szörnyű gondolat: Ha most elmegy innen és Marcus a pusztulást meglátja, a keresztén rabszolgákat veszi elő. Nero kezébe juttatja valamennyit!

Mintha szendergő gyermeke sírt volna fel álmában utána... Mintha a másik, a még meg nem született ijedt mozdulással életét könyörögne... Egész boldog élete lendítette volna előre, hogy meneküljön innen.

De a testvéri szeretet visszahúzta. Titkos erő fordította meg a most már kettőssé vált oltár elé. S a szívébe újra beköltözött a nagy nyugalom.

Újra letérdelt. Feje érintette a pernyét. Várta a sorsát.

Már derengett, mikor lépések jöttek feléje. Nem mozdult. Hadd jöjjön a gögös Marcus Superbus és vele együtt a büntetés, másokra a gyanút úgy sem háritja át. Csak az imádkozása lett még elmélyültebb.

Gyöngéden ölelte fel a földről valaki. Lucia hitetlenkedve nézett hátra, mint aki álmodik. De csakugyan férje volt. Tógáját levéve, sietve burkolta belé az asszonyát és vonta magával az oldalbejáró felé.

Lucia vonakodva állt meg.

— Én nem mehetek el, Octavian... Be kell várnom Marcust! A férfi még erősebben vont a maga után.

— Mindenütt kerestelek... Meg sem gondoltam, hogy itt lehess még... Sietnünk kell... Minden percben itt lehetnek a praetoriánusok, hogy lefoglalják a zsákmányt...

Görcsösen szorította kezét halántékára Lucia:

— Nem értem... Nem értem...

— Ez a szerencsétlen Marcus... Pedig hát ő is félt, mint mi valamennyien... És mégis! Ahogy elébünk állt magas kothurnusán Nero és torz maszkjában pattogtatni kezdte véget nem érő szörnyű versét, ellenállhatatlanul tört ki belőle a kacagás. Két praetoriánus megragadta. Védekezett és én is segíteni akartam neki, de a tömeg egy pillanat alatt elsodort tőle. Azóta már lefelé úszik hullája a Tiberisen. Jöjj hát, édes, gyorsan, a hiénák gyorsan követik a hullát!

Lucia csak most bontakozott ki egészen a férje karjaiból. Visszaszaladt az áldozati láng elé és mégegyszer letérdelt. Aztán égre emelt szemmel fordult Octavian felé.

— Octavian, én talán éppen akkor égettem el a Marcus könyvét!

A férfi is megdöbbenet állt meg. Úgy nézett az asszonyra, mint akinek csodatevés adatott a hatalmába. Aztán megragadta a sebes kezét.

Lucia nem érezte meg a szorítás fájdalmát. Annyira meggyógyított mindent benne és rajta az Octavian remegő hangja:

— Vezess, Luciam! Most már én megyek veled oda, ahova akarsz!

Imádságosan kulcsolódtak össze az újjaik. Szótlan áhitattal indultak a város kapui felé.

És lábuk nyomát elmosta a folyton szitáló eső.

Szabó Mária.

TORONY.

Vásárba vitték a kis tanyasít.

Ó, hogy örült, hogy messzire viszik!

Tanyavilág volt néki a világ;

tornyot ha látott: szülte délibáb.

Mikor a város, végre, szembetűnt,

felkiáltott a mi kis emberünk.

— Édsanyám! (Ó, ti komoly édsanyák!)

De sűrűn jönnek erre a tanyák!..

Lassult szekejük a piacra ért.

A templom még kerek szemébe fért;

de nőtt, amíg poroszkáltak felé.

— Édsanyám! Hát az a nagy ház kié?..

— A jó Istené. Isten háza az.

Felelt édsanyja s mit az mond: igaz.

A gyermek el is hitte s hallgatott.

Am a harang ébresztőt kongatott.

Jószágimádó, lelkes kis bolond,

felujjongott: — Ez aztán a kolomp!...

— Harang az, nem kolomp — oktatta őt

édsanyja. — Az jelenti az időt. —

S hogy elkondult az utolsó ütés,

a kis kővácsci mindent megtévez,

megpillantván fenn a harangozót.

— Édsanyám! Tán a Jóisten az ott

a kisbundában? /... Ember az, fiam,

harangozó. Az Isten messzi van,

nem látja senki; feléje utat

az embereknek a torony mutat.

Erdélyi József.

ASSZONYÉLET.

KÉT HETE jöttek.

Az asszony feltűnően szép, huszonnyolc-harmincéves nő. A férfi sovány, fáradt arcú, negyvenkétéves. Orvos. Doktor Lázár Sándor.

Olyan pár, hogy látszott: az asszony nagy, véletlen ajándék a férfinak. Hogy betölti ezt a férfiéletet, egészen, hiánytalanul. Hogy ereje a férfinak, megtartója s hogy az minden ízével ragaszkodik hozzá. S hogy nyugodtan, csendes békében élnek: a fáradt férfi és a csodálatosan szép asszony. Látszott ez az asszony zavartalan szemén s a biztosságon, ahogy a férfi belekarolva vezette. Látszott, egyenes úton mennek előre; az asszony megy elől biztos, tiszta lényével s utána a férfi bizalommal és nagy-nagy szeretettel.

Kis fürdőhely volt ez itt a hegyek között, összesen csak egy szálló-dával s Lázár Sándor helyettesíteni jött ide egyik orvos-barátját.

Furcsa ember volt ez a Lázár Sándor. Szótlan és magába vonult. Hajdan tanári katedrát jósoltak neki a tudása miatt, de valami furcsa, beteges akaratlansággal csak félt a tétől, csak maradt, maradt, esztendő esztendő után mulasztott s megmaradt a faluban, hol mint kényszerből odakerült, nagyon szegény ember kezdett prakszist s a nagy álmokból nem maradt számára semmi, csak ez az asszony.

Ez az asszony a mindig puhaság volt, aki megmentette az ütődésektől. A mindig erő, aki kezet adott, ha Lázár Sándornak fájt az élete. Aki nevetést és kedvet hozott s mindig tudott nyugvóhelyet találni a férfinak. Anyja volt és felesége; csak az ajtót kellett kinyitnia Lázár Sándornak és ott volt minden teljességében. Bármit csinált, minden tette nyílt tisztaság volt, átlátszó és érthető, minden gesztusa biztatás: itt vagyok.

S most két hét után valami történt.

Egy este rossz, ideges napja volt Lázár Sándornak, lementek az étterembe, hogy emberek közé jussanak s felfrissüljenek.

Ekkor jött egy férfi.

Erős, szálas, nem szép, de értelmes, markáns fej. Valami nagyvonalúság volt rajta, a szabadság, a bejárt világ íze. Látszott, hogy biztos ember, ki teheti a vágyait s uralkodni született. Ellentéte volt Lázár Sándornak.

Keresett valakit, szemeivel átkutatta az asztalok közönségét s ahogy az asszonyt megpillantotta, egy villanásnyi időre öröm futott

át az arcán. Lázár Sándor megfigyelte, mert az első pillanatban megfogta a szemét ez a tőle annyira különböző férfi.

Odaült a harmadik asztalhoz s mikor elfogta az asszony tekintetét, mely, hódolatteljes bókkal köszönt neki.

Márta fogadta a köszönést s először jött zavarba, mióta Lázár Sándor ismeri. Egy tétova, bizonytalan gesztust tett, mintha menekülni akarna.

De aztán erőt vett magán. Mosolygott. Beszélni kezdett, de bizonytalan volt a mosolygása, szórakozott és ideges a beszéde. Látszott, ez az ember nagyon felzavarta.

Lázár Sándor látta mindezt és fölijedt. Valami rettenet futott át az életén s nagy szorongással telt el.

Hamarosan fizettek s ahogy Lázár Sándor belekarolt feleségébe, érezte, hogy annak reszket a karja.

Mert nagy és rettegett találkozás volt ez.

Ez a férfi jelentette hajdan az egész világot Mártának. Járt hozzájuk egy éven keresztül, gyönyörű leányálmok kibomlásával, mélységes leányszerelemmel tele idő volt az, már mindenki jegyeseknek nézte őket, mikor jött az apja szerencsétlensége. Az öreg Bothka ezredes kezén, ma sem tudni hogyan, katonai pénzek úsztak el, zűrzavar jött, aztán az apja öngyilkossága, vizsgálat, szégyen s az előkelő tahóti Orbánék, kik addig nagyon jó viszonyban voltak velük, minden erejüket latba vetették, hogy ezt az embert, Orbán Endrét, a fiúkat elszakítsák tőle. Hosszú harc, huza-vona, fenyegetések után sikerült is, Orbán Endre egy nap elutazott s Bothka Márta egyedül maradt a fájalmával s a szégyenével.

Kiheverte ugyan ezt a borzasztó csalódást s mikor Lázár Sándor jött és feleségül kérte, tiszta, nyugodt, őszinte szeretettel ment hozzá. De Orbán Endre temetetlen halott maradt benne, akit sosem tudott elfelejteni s akinek mindig félt az eljövételétől.

S most találkozott vele.

Felmentek.

Az asszony az egész úton a találkozás hatása alatt állt. Tudta, hogy az ura észrevette zavarát s kérdezni fog. Tudta, hogy neki felelnie kell s félt tőle.

Lázár Sándor leült vele szembe. Nyugtalanság volt a szemében és félelem, ahogy nézte, vizsgálta az asszonyt.

— Ki volt ez az ember?

Márta megnyugtató próbált lenni.

— Ez? Orbán Endre. Ismerősöm még leánykoromból.

Lázár Sándor érezte, hogy nem mondott valóságot.

— Márta, te most elhallgatsz valamit, hogy megnyugtass. Nem ismerősöd, más volt, valaki, aki miatt zavarba jöttél. Ki ez, Márta? Mondd meg, ki ez?

Az asszony izgatott volt.

— Ismerősöm. Mondom, hogy ismerősöm.

— De zavarba jöttél — kiáltott Lázár Sándor bizonytalanságban vergődve. — Egy közömbös ismerős miatt nem szokás zavarba jönni.

Az asszony meg akarta nyugtatni.

— Dehogy, Sándor. Csak öt éve nem láttam s furcsa volt, hogy ép itt találkozom vele, mikor azt hittem, valahol egy másik világrészen jár. Ez volt. Hidd el nekem. Nyugodj meg.

De Lázár Sándor nem tudott megnyugodni. Úgy nézett felesége szemébe kintlódva, kérve, kutatva, hogy szeretett volna a gondolataiba látni. Mi érte ezt az asszonyt, aki úgy élt eddig mellette, mint egy nyitott könyv: mindig bele nézhetett? Mi érte, hogy zavarba jön egy férfi látására, titkolózik, kertel és nem mond igazat?

Megfogta az asszony kezét s megijedt lelkét kiteregette elébe.

— Légy őszinte, Márta. Mondd meg az igazat. Ki ez? Látom, hogy felzavart téged. Látom, hogy nyugtalan vagy. Úgy mozdultál meg, mikor megláttad, mintha menekülni akarnál. Nézd, ahogy most itt ülök veled szemben és nézlek, úgy képelem, hogy nem tudok rólad semmit. Mióta együtt élünk, nem fordult elő köztünk semmi. Nyílt, jóságos és tiszta asszony voltál. Minden tettetted csöndes és gondoskodó és minden tetteddel csak engem segítettél, csak mellettem álltál, csak hozzám igazodtál. Alárendelted magad, olyan voltál, mint egy személytelen nagy jóság, magadról ezekben a tettekben sohasem volt szó, a magad egyéni életéről, a vágyaidról, a kívánságaidról. Pedig — ez eddig sohasem jutott eszembe — ezeket a tetteket valaki tette, ezek mögött valaki élt, egy asszony, akinek saját külön élete, vágyai, tervei, céljai lehetnek, egy másik élet, amelyik fáj, kívánczik, örül. Erről sohasem beszéltél, nem mondtál semmit, nem mutattad meg. S nekem önzésemben nem jutott eszembe. Soha nem voltál türelmetlen, követelőző, soha nem kértél a magad számára semmit. Mindig az voltál, aki nekem kellett, ami nekem jó, az én kívánságaim voltak, az én támasztékom. De te éltél azelőtt is és éltél ezalatt. Neked életed van, melyet sosem láttam. Mi ez az életed? Milyen vagy? Nem tudok rólad semmit.

Az asszony megsimította a homlokát.

— Milyen vagyok? Amilyennek láttál. Mi az életem? Semmi. Én azért vagyok, hogy melletted legyek és segítsék.

A férfi türelmetlen mozdulatot tett.

— Ez nem lehet. Egy asszony, egy ilyen csodálatosan szép asszony, akinek minden nagyszerűsége joga lehet, nem jöhetett csak azért, hogy egy fáradt embernek mankója legyen.

— Egy asszony mindig jöhet azért, hogy egy férfit megtartsion.

— Jöhet. De kell, hogy magadnak is élete legyen, más, mint az enyém, hisz erős vagy, szép vagy. Az embernek jórészt testi diszpozícióiba van ágyazva az élete. Nézd meg magad és nézz meg engem. Milyen különbség. Kell, hogy ez a különbség az életünkben is megnyilvánuljon.

Kell, hogy legyenek kívánságaid, amik nem az enyéme, hogy más legyen az életed gyökere, mint az enyém, mert más vagy. Kell, hogy más életed legyen.

Márta szenvedett a kérdezősködés alatt. Mert igaza volt Lázár Sándornak: ő heroikus programot csinált végig a csöndes szeretetből, a nyugodt vonzalomból, melyet az urával szemben érzett.

— Ne kínozd magad, Sándor. Nincs nekem más életem. Az vagyok, akit az együttlétünk alatt láttál. Nem más. Egy asszony, aki szeret téged és segíteni akar neked. Ez vagyok.

Lázár Sándor tiltakozott.

— Nem. Ez a jóságod volt és az akaratom. Akartál jó lenni. De az életed mögötte van valahol ennek az akaratomnak s nem fogod tudni eltakarni. Én tudom. Az ember két rész: az élete és az akarata. Akarni sok mindent akarhat, de élni csak egyféleképpen tud. Az élet előbb-utóbb jelentkezik. És most jelentkezett az életed. Ez az ember. Ez a hozzád való ember. Ez elkapta az akaratomat. Vihart csinált benned. Ez megmutatta. Mondd el hát, Márta. Azt mondod, senki ez, ismerős. Mondd el hát ezt az embert nekem. Szépen, egyszerűen, a megnyugtatómra. Hadd halljam a hangod, ahogy beszélsz róla. Mert félek. Bevallom neked, hogy most egyszerre rettenetesen félek. Eddig biztos voltam: senki el nem vehet tőlem. De most itt van ez az ember, akinek csak nagyon kell hívnia téged s én magamra maradok. Azt mondod, nem így van. Mondd el hát. Hisz oly egyszerű. Elmondod és én megnyugszom és nem gyötörlek többé.

Az asszony szenvedve simította meg a haját. Fájt neki a férfi fájdalma, kétségbeesése, ijedelmé; fájt, hogy nem lehet felelnie a kérésre.

— Mit mondjak el, Sándor? Nincs semmi mondanivalóm róla. Ne kínozd magad. Hidd el, hogy egy ismerősöm csak — kellemetlen ismerősöm.

A férfi most valami pozitív szót hallott s mohón kapott az asszony beszédébe.

— Kellemetlen ismerősöd. Igen. Mondd el, Márta.

Egész odatapadt szemével hozzá s várta a szót, amelyre meg lehet nyugodnia.

Márta érezte, hogy valamit most már mondani kell. Valamivel, egy nagyon igaznak látszó valamivel meg kell nyugtatni az urát, végét kell vetni a kínos helyzetnek, mert már ő se bírja tovább. Ki kell találni egy megváltó hazugságot, mert az igazság sosem nyugtatja meg. S akarta, hogy Lázár Sándor megnyugodjék, békéje legyen, hite legyen benne s valami csöndes önáltatással hitte, hogy a kimondott szavak, melyek mindent valószínűvé tesznek, őt magát is megnyugtatók egy kisé.

— Nézd, hát figyelj Sándor és higgy nekem. Akkor ismertem meg ezt az embert, mikor apussal a szerencsétlenség történt. Ő hozta a hírt. Mindenről pontosan értesülve volt, minden dolgunkat tudta. Apus valami

különös nagy barátságot érzett ez iránt a hozzá képest fiatalember iránt, halála előtt mindent megígért neki s kérte, hogy gyámolítson bennünket a legnehezebb napokban. Egész mezítelenül álltunk előtte s ő úgy járt köztünk, mintha semmit nem tudott volna. Semmit nem mutatott, korrekt volt, úr, de mi nagyon-nagyon szégyenkeztünk előtte. Ez volt. Ezért ijedtem meg. Ezért tettem menekülő mozdulatot. Felötlött bennem minden régi emlék, régi szégyen és zavarba jöttem. Látod, milyen egyszerű. Hát nyugodj meg.

Lázasan kergette ki magából a szavakat.

Lázár Sándor azonban nem kapta meg a nyugalmat. Úgy szerette volna hinni, minden paránya a hit után sóvárgott, de nem tudta. Valami hiányzott a beszédből, valamit nem talált benne, amit várt. Maga se tudta volna megmondani mit, csak azt érezte, hogy hiányzik belőle.

Csönd lett.

Lázár Sándor csak nézett, bámulta feleségét s fájdalmas feszültség volt az arcán.

Felállt. Millió korbács volt benne az ijedelme s bizonytalansága. Fel-alá sétált. Aztán megállt az asszony előtt s nem szólt, csak hangtalan könnyörgéssel nézte.

— Nem hiszed? — kérdezte az asszony.

Megfogta a kezét, lehajolt hozzá.

— Akarom hinni, Márta. Hisz úgy kell nekem ez a hit, mert nincs másom. Nézd, tudom, hogy nevetséges tőlem ez a kívánság, de te imádkozni tudó asszony vagy, láttalak sokszor, milyen buzgón és hittel tudsz imádkozni, mondd hát, esküdj meg hát valamire, amitől nagyon félsz, hogy így van. Gyerekség, de én megnyugszom tőle. Lesz mibe kapaszkodnom, ha kételkedni kezdenék.

S az asszony ezt is megtette.

De hiába tette meg, ez se hozott nyugalmat Lázár Sándornak.

Elhallgatott. Látszott a szemén, hogy nincs kielégítve. Cirógatta, becézte Mártát. Mondta neki, fogadkozott neki, hogy nyugodt már, minden rendben van, visszakapta a békéjét, de az asszony látta, hogy hazudik s az élete mélyén épolyan nyugtalan, sőt talán nyugtalanabb, mint ennek előtte.

Lefeküdtek.

Sokáig nem aludt egyikük sem. Lázár Sándor csak nézte a sötétet, vad képekkel gyötörte magát s egyre az a kérdés tolakodott elébe : Ki ez? ki ez? És mi lesz most már? Mi lesz.

Márta minden ízében fájt, égett és reszketett. Ő is azt kérdezte : mi lesz, mi lesz? Mit hoznak a rettenetes holnapok? Eddig úgy érezte, hogy erős, de most már nem bízott magában és nem bízott semmiben. Tehetetlennek érezte magát, védtelennek, kiszolgáltatottnak. Végtelen bizonytalanság kínozta, félelem az újonnan érkezett férfitől, a jövődőtől s önmagától. Mert tudta, hogy az a férfi vissza akarja venni, másként miért jött volna?

És nyitott szemekkel találta a reggel.

Ekkor azt gondolta, megkéri férjét, hagyjanak itt mindent s menjenek, mindjárt menjenek haza. De ezt nem merté mondani.

Maradt hát minden, ahogy volt.

Minden nap lejárta az étterembe. Lázár Sándor szinte mániákusan hajszolta magát ezekre a találkozásokra. Kínozta magát velök. Nem tudta miért, de kényszert érzett arra, hogy lássa őket, hogy minden nap új kinnal érezze kinját, hogy, mint aki szörnyen fél a mélységtől, valami kísérteties, önkínzó kíváncsiság hajtására mindig odamenjen és mindig lenézzen. Ó, mert most már bizonyosan tudta, hogy nem igaz, amit Márta mondott, hogy másvalaki ez az ember, hogy itt mindene veszedelemben forog s az ellenfél tépi, egyre tépi tőle az asszonyt. Ezt világosan érezte, de valami ostoba remény, a halálos betegek kétségbeesett alaptalan reménye hajszolta és áltatta.

* * *

Nem beszéltek róla, de Lázár Sándor szeme mindig nagy könnyöréssel és félelemmel tapadt az asszonyra. Mintha kereste volna: megvan-e még? Ez harc volt, melyben a férjnek passzív szerep jutott, melyben nem tehetett semmit, de minden idege rezgett, bűgött és kínlódott.

S az asszony is állandó lázban élt.

Nem akarta azt a másikat. Akarata, jósága, okossága és tisztessége tiltakozott ellene, de életében valami nagy sodródás támadt, mely birkózott az akaratóval, elkapta és vitte. Minden régi emlék, vágy és álom fölviharzott benne e férfi láttára s magános órái tele lettek gyötrellemmel, gyöngeséggel és bizonytalansággal. Mert minden akarat és bölcsesség ellenére nagyon asszony volt Bothka Márta s örök láz volt neki a férfi, kit először engedett álmaiba.

Igy ment ez egy hétig.

Ekkor már nem bírta. A végső ponton álltak idegei, érezte, bele kell nyúlnia ebbe a bizonytalanságba: tennie kell valamit.

Úgy határozta, hogy beszél vele. Nem fontolta meg apróra, csak azt az egyet tudta bizonyosan, hogy megkéri, menjen el. Hagyja meg a csöndjét, a békéjét.

Tudta, hogy délutánoként a hallban szokott tartózkodni, látta párszor, mikor az urával mentek valahová.

Orbán Endre valóban ott ült egy karosszékben, szívta a cigarettáját s nézte a lépcsőt. Mintha csak őt várta volna.

Senkisé volt a hallban.

Ahogy meglátta Mártát, felugrott, eléje sietett s valami nagy, kincset találó örömmel fogta meg az asszony kezét.

— Márta . . .

Az asszonynak reszketett a lába. Higgadt, okos, meggyőző szavakkal akarta kezdeni, de vérhullám tódult a szívére s vergődő, vádló szavakat adott szájára.

— Mért jött?

A férfi becézte.

— Ne szóljon. Öt év vágyódása és árvasága után hadd nézzem . . .

S nézte. Egy hazatalált gyermek nagy boldogságával. Látszott, hogy kínzó éhséggel, öt évi fájdalom mohóságával szívja fel a szemén át s lélekzi be magába az asszonyt.

Márta látta ezt. A nagy, őszinte öröm megragadta, meghatotta, de nem akart ellágyulni és menekült. Ki akarta vonni a kezét.

— Ne bántson. Nem bírom ezt. Mért jött? Mondja meg, mért jött?

A férfi nem engedte el a kezét. Cirógatta. A keze forró volt, az arca égett s nagy, izgatott zavarral beszélt.

— Miért jöttem? Hogy tudja ezt kérdezni tőlem? Öt évig kínlódtam, csavarogtam a világban, öt évig menekültem városról városra, országról országra s öt éven át nem volt egy napom, mely ne a maga utáni vágyódással lett volna tele. Öt évig kínos akarattal akartam, hogy elfelejtsem s az öt év egyetlen napján se tudtam szabadulni az emlékétől. Próbáltam békében lenni a családommal, próbáltam utazást, munkát, dorbézolást, mindent, amivel az ős recept szerint felejteni lehet s nem ment. Ragyogott bennem az arca s minden tettem és próbálkozásom után csak annál nagyobb fájdalommal éreztem, hogy nem lehet szabadulnom magától: bennem van, kísért, követ, kínoz. Ezért jöttem.

Az asszony kábultan állt a forró szavak zuhatagában. Arca kigyult, belsejében vad vihar tombolt, minden régi emlék a szívére tódult s az úgy kalapált, hogy szinte elfojtotta léleketét. De tartotta magát, nem akart behullni ebbe az izzásba: Lázár Sándor villant fel előtte, a szegény, nyomorult Lázár Sándor. Könnyörgött:

— Ne bántson. Ne mondjon semmit. Minden régi emlék szépségére kérem, menjen el. Felejtse el, hogy történt köztünk valami. Menjen. Én elintéztem magamban, hogy szép békésen élem le az életemet. Zajtalanul, de nyíltan és tisztán, hogy megtartsak egy embert, támogassam őt. Úgy éltem ezalatt az öt év alatt, hogy minden lépésem figyeltem, minden gondolatom ellenőriztem, minden tettemre vigyáztam s öt hosszú év akaratával békét teremttem magamban. S most jön maga és mindent le akar dönteni. Ezt nem engedem. Menjen el kérem, s hagyjon meg engem a békémben.

A férfi panaszos szavakra fakadt.

— Menjek el? Hagyjam meg békéjét? S velem mi lesz? Én üvöltöhetek a fájdalomtól maga után . . . Menjek, kínlódjam és tudjam, hogy maga egy roskatag orvos mellett éli az életét?

Az asszonynak nagy vád volt a szavában.

— Én akartam?

— Igaz. Az én gyengeségemen mulott. De megbántam, keserves kinszenvedéssel bántam meg s bűnbánattal jöttem vissza kérni magát, hívni . . .

— Későn. Asszony vagyok.

— Akinek mellettem lenne a helye.

— Aki öt évig egy férfié volt. Egy férfié, aki bizik benne, aki mindig belekapaszkodott, aki most is fönt van, rója a szobát föl-le, szorong és remeg, hogy elveszíti az asszonyt, akit biztosnak tudott. Asszony vagyok és kötelességem van ezzel az emberrel szemben.

— Kötelesség! Ne mondja ezt! Gyáva szó, álnok és kerítő. Hogy lehet kötelességnek mondani, hogy egy asszony föláldozza a maga fiatal életét egy emberért, aki úgy nem illik hozzá, mint az éjtszaka a naphoz? Itt nincs kötelesség! Nézzen rám. Öt évig minden akaratom az volt, hogy ennek az álnok szónak eleget tegyek. Öt évig vakon engedtem az áltatásnak: kötelesség egy asszonyt, aki egy másik emberé, elfelejteni, nem bántani, békében hagyni, szenvedni érte. Minden parányom harogott ez ellen a kötelesség ellen s Bécsben, Párizsban, Berlinben, mindenütt dobolt és tiltakozott az életem ez ellen a bilincs ellen. És rájöttem, hogy nincs kötelesség, hazugság minden, csak egyetlenegy kötelesség van, az élet kötelessége: elvenni, ami az enyém, akarni azt, ami az életnek kell, kikaparni ezt, véres tíz körömmel kikaparni. Nincs most kötelesség, csak egyetlenegy van, Márta: maga és én és a kettőnk egymásnak való, nagyszerű élete. Minden csekélység, minden konvenció, család, hazugság és bűn, csak egy van, hogy én véres, nagy szerelemmel szeretem magát s maga, aki kötelességeket szabott maga elé, maga is ép ilyen nagy szerelemmel szeret engem.

Az asszony reszketett és lihegett, de védekezett.

— Nem igaz. Én nem szeretem magát. Én azt az embert szeretem, akit maga gyűlöl, mert ő visszaadott magamnak.

A férfit vad forróság kapta meg.

— Nem szeret? Meri mondani, mikor a vére minden cseppjével érzi, hogy mellettem lenne a helye; mikor egy elrontott élet minden kinja felsír magában; mikor öt éven át nem tett mást, mint én: csak ez elől a szerelem elől menekült, körülbástyázva magát mindennel, ami megfojthatja ezt az érzést magában? Meri mondani, mikor itt állunk szemben egymással öt év szenvedése és megpróbáltatása után s érzi, hogy minden fal és minden bástya, melyet maga köré épített, gyenge volt s az első lépésre leomlott? Meri mondani, mikor itt vagyok s egy megpróbált szerelem jogán hívom: menjünk, Márta az életre, melyet elszalasztottunk, de amely vár bennünket, amely a miénk? Meri mondani, mikor mindketten didergünk a láztól, mikor mindketten leomolnánk, zokogással sírnánk egymás fülébe a kínunk, a szerelmünk, a szomorúságunk s az ujjongásunk, hogy egymásra találtunk? Meri mondani?

A szeme kérő igézzettel fogta az asszonyt. Láz volt ezekben a szemekben, fájdalom, kérés és végtelen szerelem. Az a szerelem, mely úgy élt az asszonyban is, mint egy nagyszerű íz, mint egy gyönyörű kín, melyről azt hitte, hogy sohasem érzi többet s most itt volt előtte, itt kért, könyörgött, lázadt, hívott, követelt. Ó az egész testét elkapta valami lázas öntudatlanság, valami nagyszerű gyengeség; a férfikéz

húzó szorításában elfogyott az ereje, az akarata, csak azt érezte, hogy hogy jó ez, jó ez, — egy pillanatra felcsapódott benne, hogy bűn, bűn, aljasság, rablás, de gyönyörű, lebirhatatlan, halálosan szépséges s engedett a férfikéz húzásának, odahullott a karjába s hagyta, boldog megadással hagyta, hogy csókolja a szemét, a száját, a nyakát, hogy bolond szavakat mondjon neki, hogy szeresse és nyöszörgött, reszketett és behunyta a szemét és boldog volt.

Egy perc volt csak, egy vallomásos, megfeledkezett boldog perc, melyben nem tudott semmiről semmit, melyben minden érzéke megállt.

Aztán vége lett.

Mindent tudott és mindent látott. Öntudatra ébredt s mint egy ostor vágott végig rajta a rémület : mit csinált. S örült menekülési vágy fogta el : menni, menni, rohanni innét féktelenül, míg össze nem esik ; menni, menekülni a gyengeségéből, mely nem méltó hozzá.

Könyörgött.

— Menjen el, Endre, menjen. Szánjon meg és menjen el. Én nem tudok. Nem akarok. A mi időnk elmúlt és mindegyikünk tegye meg a kötelességét. Ez bolond és gyenge perc volt, téboly s szégyenlem magam miatta. Felejtse el. Ne kívánja, hogy szégyenkezzem. Én békében akarok élni, csöndes, egyszerű, szenvedélytelen asszony. Most tele vagyok rémülettel és gyűlölettel magam és maga iránt és utálat van bennem és fájdalom. Nagyon kérem, menjen el.

Indult és elsietett.

De az ajtóból még hallotta a férfi hangját :

— Nem tudok elmenni . . .

* * *

Öt nap mult el.

Az öt nap tele volt aggodalommal, töprengéssel és rémülettel. Mert minden nap látta a férfit, séta közben, ebédnél vagy vacsoránál, mindig beleszúrt az arca s mindig elérte szemének hívása. Az pedig járt utána és ahol csak egyedül találta, kérlelte és hívta. Márta gyűlölte és szerette ezt az embert, távol tartotta magától s vágyakozott utána. Próbált otthon maradni, magára zárni az ajtót, de csak az volt a vége, hogy lement. S ekkor már megvetette és gyűlölte magát. Ó, úgy kívánta a békét, a csöndességet, hogy muljon el ez az egész s történiék valami, ami megváltja. Mert már nem tudott erős lenni és nem tudott akarni. Tiszta asszony akart maradni s érezte, hogy napok kérdése minden, vége lesz az erejének és nem tudja magát megtartani.

Lázár Sándor úgy járt a tépelődő asszony mellett, mint halálos beteg ágya mellett szokás : csöndben, szorongva, reménykedve és kétségbeesve. Figyelte, leste még a lélekzetvételét is. Érezte, hogy most őriznie kell feleségét, mellette állni, hogy az arca, az élete, a fájdalma beleégjen az asszonyba; erőt kell adnia neki s minden erejével harcolnia kell érte. Kétségbeejtette, gyötörte annak kétségbeesése, mert keresztre feszítette a bizonytalanság. Tennie kellene valamit. De mit?

Soha-soha nem küzdött semmiért, mindig félreállott, mindig hagyta másnak a harcot, ő nem tudott semmit erőszakosan megkaparintani, visszaszerezni, neki mindene csak úgy volt, ahogy az élet a maga jószántából juttatta neki. Nem tört sehova, csak élni akart, dolgos maradék-életet, hol nincsenek harcok, meglepetések, csak munka, apró örömek s a sors csodálatos jóvoltából ez az asszony.

De hogy harcoljon most? Hiszen az asszony az ereje, ez a támasz-
téma, enélkül nem tud, enélkül kifosztott ember. Az ő ereje? Ép a biz-
tonság, hogy nem kell félnie s erőt vehet az asszonyból. Hogy harcoljon
az asszonyért az asszony nélkül?

Már két napja nem mentek sehová. Ezt ő akarta így, erre ő kérte
feleségét, hogy az ne lássa a férfit. Felesleges volt, mert Orbán Endre napok
óta betegen feküdt. A hegyekben lepte az eső, bőrig ázott s azóta fekszik.

Egyebet nem tudtak róla.

Két napja otthon voltak s a férfi kényeztette, ápolgatta feleségét,
mint egy beteget. Végül azonban megint csak rátért a dologra.

— Most aztán, Márta, mondjon el mindent. Meglátja, ez meg-
nyugtatja. Magát is, engem is. A kimondott rém elveszti az ijesztőségét.
Majd aztán megbeszéljük. Szépen, nyugodtan, mint két jó barát.

Márta lehúnyta szemét és beszélni kezdett. Először csendesen,
szakadozottan, de aztán folyékonyan és lázasan. Elmondott mindent :
a szerelmet, a csalódást s a multkori találkozást. Pontosan, egy érzést
se hagyva ki.

Lázár Sándor arca egyre ijedtebb lett. Mikor az asszony befejezte
a beszédet, hosszút hallgatott, aztán tanácstalanul kérdezte :

— Mi lesz most már, Márta?

Az asszony felkönyökölt a díványon. Segítséget kérő, védelmet
kereső szemekkel nézett az urára.

— Nem tudom, Sándor. Én csak azt mondhatom, hogy most is
őszinte, becsületes szeretettel ragaszkodom hozzád. De az a másik, az
más. Az rettenetes végzet, amin nincs erőm. Egy képtelen láz. Ezzel
nem bírok. Űzöm, hajtom és visszajön. Én melletted akarok lenni, a
tiéd akarok maradni minden erőmmel, de magam nem bírok. Segíts
nekem. Fogj meg. Látod, én mennyit segitettem neked, mikor nehéz-
ségeid voltak. Most hát segíts te. S légy te erős. Istenem, két ember
életében előbb-utóbb előjön valami nagy nehézség, amit meg kell
oldani, mert másként tragédia lesz belőle. Most te vagy a soron, Sándor,
én most nem tudok . . .

— Utazzunk el — tanácsolta Lázár Sándor.

Márta sóhajtott.

— Elutazni? Már késő. Ez nem jelent semmit. Ez menekülés.
Nem ez kellene. Most kellene, hogy elvégy, hogy érezzem, hogy erősen
fogott birtok vagyok. Valami nagy eltépés. Egy csapásra kettévágni
bennem mindent. A visszaszakítottság érzése. Amiben tisztán és biz-
tosan ébredhetnék meg.

Lázár Sándor vergődött.

— A visszazakitottság érzése?

— Az. Hogy tudjam : engem nem lehet elvenni, mert erősen fognak. Ne csak azt, hogy én erősen ragaszkodom, mert ez most kevés. Hanem, hogy fognak. Erősebben fognak, mint ahogy vinni akarnak. Hogy menekülhessek hozzád, hogy belédfogózkodhassam.

Lázár Sándor csak mérte fel-alá a szobát. Tenni, tenni. De mit? Mit csináljon, hogy elűzze ezt a rémet s megint béke legyen, nyugalom.

Járta a szobát és gyűlölet fogta el a másik férfi iránt, aki távollétében is, betegségében is erősebb volt, mint ő. Ő, hogy tudta most gyűlölni, fájdalmas, tehetetlen gyűlölettel, a gyengék és elesettek gyűlöletével ezt az erőset ! Égett a gyűlölet benne, mint egy alattomos láng, elállta a tagjait és tehetetlenségében ordítani szeretett volna. Most nagy, erős, akaratos ember szeretett volna lenni, aki ütni tud, elé állni ennek az embernek. Gőgös, biztos mellet feszíteni és letiporni, elgázolni. De gyenge volt, akarattalan és gyámoltalan.

Hosszú csend volt, melyet átöntöztek a fájdalom és kínlódás folyói.

Talán egy óráig is hallgattak.

Ekkor kopogtattak az ajtón.

Dél óta már harmadszor, de Lázár Sándor sosem nyitott ajtót. Nem tudott most emberekkel érintkezni. Fájt minden emberi arc látása. Most se akart szólni, de dörömböltek ideges, türelmetlen dörömböléssel. Ezt nem bírta hallgatni. Kiszólt :

— Ki az?

Egy ijedt pincér felelt kívülről :

— Nagyságos úr, kérem, tessék jönni egy beteghez a huszonnyolcas szobába. Már két napja fekszik, nem akarta, hogy a doktor urat hívjuk, de már nagyon rosszul van. Tán az eszméletét is elvesztette, nagyon hánykolódik és furcsa szavakat mond.

Márta csak egyet értett az egészszöböl : Orbán Endre'beteg.

Csak ezt értette, de erre vad fájdalom és szörnyű ijedtség fogta el. Ha eszméletlen állapotban van az az erős ember, nagy láza lehet. Bizonyosan komoly bajt szerzett a multkori átázással, valószínű tüdőgyulladást vagy ilyesmit ; két napja beteg már, nem volt orvos nála, elhatalmasodhatott rajta a baj, végzetesen komoly lehet — vágatott át rajta a gondolat — meghal, ha nem kap segítséget. S egyre zúgott fülében a kiáltás : eszméletlen. Aztán : meghal, meghal. És hirtelen átvillant rajta, hogy ennek az embernek az élete most az ura kezében van.

Az urára nézett :

— Sándor !

Tele volt ez a szó remegéssel, félelemmel és rimánkodással. Alázatos volt a szó, alamizsnát kérő és megesett.

Lázár Sándor az asztalnál állt. Nézte feleségét és mindent meg-

értett. Megértette — ó, milyen világosan állt most előtte — hogy az asszony sohasem volt az övé s állandóan egy más szerelemmel a lelkében járt mellette. Hogy ez a másik egy rejtegetett árnyék volt Mártában s mindig közöttük állt. Összeszorította a száját és elöntötte a gyűlölet a férfi iránt, aki még most is felette áll. Hidegen kérdezte:

— Nos?

Az asszony béna rémülettel ismételte a hirt.

— A huszonnyolcas szobában...

S a férfi újra:

— Nos és?

Márta szavában riadtság szorogott. Látta az ura kemény arcát, összeszorított fogait, égő szemét s rémült döbbenet fogta el, jaj, ennek a kezében van a másik élete és mi lesz, ha most nemet mond? Dadogta:

— És... és orvos kell neki.

Lázár Sándor némán nézett rá.

Az asszonynak a torkában szorogott a kétségbeesés.

— És az orvosnak... kötelessége menni egy halálos beteghez... akárki az.

Lázár Sándor nem szólt.

Az asszony lihegett.

— Az orvosnak kötelessége... akárhová hívják... úrhoz vagy viskóba..., vagy az utcaszélre, vagy ragályba, vagy akárhová... barát-hoz vagy ellenséghez... menni és a legteljesebb tudásával végezni a kötelességét.

Lázár Sándor csak állt és nézte a vergődő asszonyt, mereven és keményen. A keze idegesen szorította a szék karját. Szemében gyűlölet volt, bosszú és fojtott hangon dobta ki magából a szavakat.

— Tudom, hogy az orvosnak kötelessége, esküvel fogadott kötelessége, ha egy súlyos beteghez hívják, akárhová és ha álmából keltik is és ha betegágyból cibálják is ki, kötelessége, hogy szó nélkül menjen és a legjobb tudásával segítsen. Tudom. De most nem vagyok orvos. Nyomorult, szegény, magára hagyott ember vagyok, akinek nincs senkije, akitől mindent elvettek, akinek össze kell szorítani a fogát, hogy fel ne jaidítson fájdalmában. Nem vagyok orvos, nincs kötelességem s ennek a kötelességnek a nevében ne kívánjon tőlem senki olyan heroizmust, hogy odaálljak és segítsék valakin, aki kirabolta az életemet!

Márta rémületen egyenesedett föl. Odaállt az ura elé, a karját kapta meg és könyörgött:

— Sándor, nem szabad ezt tenned. Segítened kell. Haldoklik és kezедben a hatalom, hogy megmentsd. Menned kell! Ha nem mint orvosnak, mint embernek, akitől segítséget kérnek.

Rángatta a karját nagy rémületében:

— Tudom, hogy ez nem mindennapi dolog, de te mindig jó voltál, mindig és mindenben megértő. Éjfélkor jártál, sárban, esőben, zivatarban mentél azokhoz, akik rádszorultak, most nem szabad késlekedned,

mikor minden perc drága. Most följe kell emelkedni az érzéseknek, a gyűlöletnek és emberi gyengeségnek és segíteni kell, segíteni, segíteni!

Lázár Sándor kiabált.

— Mért? Én tudtam jó lenni százszor meg százszor idegenekhez, akiket sohasem láttam és ismerősökhöz, akiket nem szerettem, akik bántottak és gúnyoltak és rámszorultak. De most nem tudok. Nem akarok! Ez más, más, itt nem apró bántásokról van szó, itt az egész életem fáj, az egész életem célja és értelme esett el. Itt minden parányom vonaglik, mindent elvesztettem, ami szép volt, ami jó, megtartó, itt nem tudom legyűrni magam, itt kinnal és bosszúval van tele a vérem és minden lüktetéssel ösztönöz, ordít, sikongat: ne, ne. Hát nem. Most megállok, szembe nézek és ütök. Nem! Nem! Lázár Sándor gyenge volt és elesett ember, de most nemet mond.

Márta sirt.

— Kérlek Sándor, a könyörületos jó Isten nevére kérlek, segíts. Ne érte, de értem, aki mindig jósággal álltam melletted. Nekem csináld meg, nekem. Szereteted nevében kérlek, nézz rám, lásd, milyen megalázott vagyok. Segíts, Sándor, segíts.

Ott fogta, csaknem térdelt, hullottak a könnyei, meggörnyedt és szenvedett.

Lázár Sándor fájdalmasan jajdult fel.

— Ennyire szereted!

Az asszonyból kisikoltott:

— Szeretem! Bevallom neked ebben a mindent megmutató órában, hogy kétségbeesett, fájdalmas nagy szerelemmel szeretem. De bocsásd meg ezt a szeretetet és légy irgalmas. Igérem neked, hogy az egész életre tiszta és becsületes feleséged leszek, segítek, ha kell, ápollak, ha kell, félre állok, ha kell, mindent, mindent megteszek, csak segíts, segíts és légy irgalmas.

Már a földön volt az asszony, zokogott és rimázkodott, de Lázár Sándor állt és hadonázott:

— Nem tudok! Nem akarok!

Márta ekkor lerohant. Csak úgy házi ruhában, agyonkínózva és kisirt szemekkel, nem nézett senkít, nem törődött senkivel, át emeleten, lépcsőkön, emberek mellett, feltépte a betegszoba ajtaját és odarokadt az ágyhoz.

Orbán Endre már nagy forróságban vergődött, tág és értelmetlen szemekkel nézte a mennyezetet és érthetetlen szavakat mormolt.

Márta felfogta a fejét, rázta a vállát:

— Endre, Endre, én vagyok.

Az csak nyöszörgött.

Jeges ruhákat rakott rá, nézte a pulzusát és fogta a homlokát. Aztán megint jeges ruhát. És szólt hozzá és becézte.

Most koffein-injekció kellene — jutott eszébe — ahogy az urától sokszor hallotta. Mert a szíve nem bírja a lázat.

És sírvafakadt tehetetlenségében.

Fölszaladt az urához, de az már nem volt otthon akkorra.

Megint visszajött. És megint vizesruha, jég és imádság.

Éjfélre alábbhagyott a láz és akkor műszeres táskával a kezében benyitott Lázár Sándor.

Sápadt volt, megtört, alázatos. A ruhája nedves és a cipője csupa sár. Látszott, órákig rohant a permetező esőben.

Nem szólt egy szót sem, odament az ágyhoz és megvizsgálta a beteget.

Márta állt és leste. Szorongva, remélőn és reménytelenül.

És Lázár Sándor lecsüggesztette a fejét s nem nézett az asszonyra.

— Elkéstem — szólt.

Ott virrasztottak mind a ketten.

S két óra múlva olyan csendes volt Orbán Endre, hogy lélekzetet se vett már.

És ott állt az asszony a két férfi között.

Az egyik halott volt, nagy, fájdalmas halott; a másik távoli, gyűlölt és idegen. Összetette a halott kezét a mellén és letakarta arcát.

Aztán hidegen fordult az urához:

— Kérlek, menj, hagyj el, én már nem tudok a feleséged lenni többé.

Lázár Sándor megtörtén ment ki.

S a halottas szobában egyedül maradt az asszony. Összekulcsolta térdén a kezét és a szék karját nézte merően.

Dallos Sándor.

A TENGER ÁLMAI.

Tenger, tenger, hát ilyen is tudsz lenni:

Ily halottcsendes, halotthalavány?

Utolsó szentség fényes kenete,

Örök olaja csöppent rád talán?

Hogy arcodon minden ránc elsimult,

S redőtlen szfinksz lettél, szelíd talány.

Vagy álmodol, csak álmodol talán?

Látóhatárod párás peremén

Álmaid lepke-szárnyai lebegnek,

Lélekzetét is alig hallani

Nagy, mozdulatlan világ-kebelednek.

Olajos tükröd mozdulatlan síkján

Kis tarha pillangóid ellebegnek,

Már túl is vannak betedbét-határon

S te nem eszmélhetsz rá, hogy amit láttál,

Csak lemenő nap s rőt vitorlavászon...

Reményik Sándor.

PÁTER BENEDEK.

— Drámai miniatűr. —

SZEMÉLYEK :

Páter Benedek, dominikánus könyvmásoló-mester.
Marco Attavante, Mátyás király udvari képirója és könyvmásoló mestere.
Blandius
Francesco di Chierico } könyvmásoló mesterek.
Boldizsár, dominikánus fráter.
Első tanítvány } *Páter Benedek* műhelyében.
Második tanítvány }
Mátyás király, mint némaszemély.
Tanítványok.

Történik Budavárában, 1486-ban.

(Boltíves cella a dominikánusok kolostorában. A páros csúcsivű, ólomkarikás ikerablak közelében kurta, szűk templomi pad, egybeácsolva eléggé széles asztallapjával, melynek felületén apró szelencékben porfesték, hosszú tokban ecetek és szabadon néhány dörzsölőkő, vakarókés, csészék és tégelyek hevernek. A víztartó bádogedény oldalt függ, kampón. Ez páter Benedek munkaasztala. — Beljebb terjedelmes, hosszú tölgyfaasztal, körülötte hat X-lábú támlátlan székkal. Az asztalon részben a páteréhez hasonló, részben pedig írókézszegek hevernek, készletenként gondosan rendbe rakogatva. Ez a tanítványok asztala. — Rengeteg vaspántokkal ellátott, súlyos lakatokkal lezárt ládák és szekrények a fal mellett, a tiszta pergamen a másolásra, a királyi könyvtárból kiadott példányok és a készülő munkák megőrzésére. — Az egyik sarokban imaszámoly. Fölötte a falon vasból való feszület. — Napfényes májusi reggel. — Fráter Boldizsár egy ládán kuporogva bóbiskol. Fölrezen, mikor kocognak az ajtón. Álmosan keresgéli a reteszt.)

(Kívül türelmetlenkedő, de vidám, nevető hangok. A föltárult ajtón hat tanítvány lép be. Mind világiak.)

ELSŐ JELENET.

Fráter Boldizsár, tanítványok.

FRÁTER BOLDIZSÁR : Azt sem értem még meg soha, hogy egyszerre nyissak ajtót mindötöknek. Ugyan mi a csuda üthetett hozzátok ma, gyerekek ! Talán bizony vizet mérnek tegnap óta a «Víg Bagoly»-ban, hogy valamennyien a hajnallal ébredtetek?

ELSŐ TANÍTVÁNY : Lehet. Egyikünk se kóstolgatta az éjjel.

FRÁTER BOLDIZSÁR : Vagy mindmostanig együtt kóstolgattátok ! Hol is találkozhattatok volna össze egyebütt?

ELSŐ TANÍTVÁNY : A sassadi réten, hajnal előtt.

FRÁTER BOLDIZSÁR.: Veletek se érdemes szóba állani. Egyre csak mókára jár a pofátok. Pimaszok vagytok. Bizony nem illenék már a bolondját járatni ilyen öreg emberrel.

MÁSODIK TANÍTVÁNY: Hát nem hiszi kelmed, hogy komolyan mondjuk? Ecce signum!

FRÁTER BOLDIZSÁR: Mi a csuda! Bokréta?

MÁSODIK TANÍTVÁNY: Az ám, még pedig gyöngyvirág!

(A többieké is mind előkerül. Eddig a hátuk mögött rejtegették.)

FRÁTER BOLDIZSÁR: Hiszen ez egy egész szakajtóra való! Mit akartok vele?

TÖBBEN: Találja ki, fráter Boldizsár.

FRÁTER BOLDIZSÁR: Találja ki az ördög! Majd még hogy én azon törjem a fejemet, miféle bolondériában sántikáltok már megint! Bánom is én! Úgyis megmondjátok; kifúrná az oldalatokat!

ELSŐ TANÍTVÁNY: Ünnepe van ma, fráter Boldizsár.

FRÁTER BOLDIZSÁR: Kehüljek meg, ha tud róla a kalendáriom!

ELSŐ TANÍTVÁNY (nagyon komolyan): Páter Benedeknek ma van a nyolcvanadik születése napja.

FRÁTER BOLDIZSÁR: Május tizenkettő! Persze, persze! Szerelmes Jézuskám, hogy tudtam én erről megfélekedezni!... Te, nem akadna még egy hetedik bokkrétátok?... Ejnye, ejnye, biz ezt tegnap is megmondhattátok volna! (Fejét csóválgatja.)

(A folyosóról csoszogó léptek és egy meg-megkoppanó bot nesze hallatszik be. Ráismernek páter Benedek lépéseire. A fráter siet ajtót nyitni neki. A tanítványok, bokkrétáikat a hátuk mögé rejtve, sorfalat állnak.)

ELSŐ TANÍTVÁNY: Azután majd mind egyszerre, fiúk; az a fő, hogy egyszerre. És teli torokkal. Majd intek. Vigyázz!

MÁSODIK JELENET.

Páter Benedek, előbbiek.

(Páter Benedek belép. Hatalmas, harsány éljenkiáltás fogadja. Kis vézna alkatú, szürke szakállú, megrokkant öreg ember. Csodálatosan sok redő van az arcán, különösen a szeme körül, de sárgafakó szemhéja alól még csupa eleven étellel villog ki apró fekete szeme. A nagy éljenriogatásra megriad kissé, majd elmosolyodik.)

ELSŐ TANÍTVÁNY (előlép): Tisztelendő páter Benedek, drága jó urunk és atyai mesterünk a kópírás és nemes betűvetések örökkön dicső művészetében!...

PÁTER BENEDEK: Mit akarsz, édes fiam? Ne kerülgesd cifra szóval, ha jól esik, amit mondani kívánsz!

ELSŐ TANÍTVÁNY (kissé elakadva): Mester! Egyszer elmondottad nekünk, hogy az első képes betű, amelyet életedben hártára írtál, Jézus urunk nevének első betűje volt. Gyöngyvirággal fontad be egészen, picinyke fehér csöngettyűket írtál köröskörül az égkékszinű betűn végestelen végig... Erre emlékeztünk mi a mai szent napon, életed-

nek nyolcvanadik forduló napján és . . . és . . . gyöngyvirágot hoztunk neked, mester!

(A bokréták előkerülnek.)

PÁTER BENEDEK (elérzékenyül, csupa meghatottság, öröm): Édes fiaim! . . . ejnye no . . . gyöngyvirág . . . és mennyi! . . . Milyen szépek! . . . Hogy jutott eszetekbe? . . . lám, lám . . . igazán . . . ejnye . . . Öleljetek meg hát!

(Sorra öleli őket. Mind a két keze tele van virággal.)

(Fráter Boldizsár meghatottságában nem tud szólni, csak némán kezét csókol, azután elhúzódik a sarokba és ide-oda rakosgat mindent, amit különben már régen rendbe rakosgatott.)

PÁTER BENEDEK (leteszi kezéből a virágot a nagy asztalra): Nyisd ki a kisebbik vasas ládát, Boldizsár.

(Fráter Boldizsár rengeteg kulcsosomót old ki a derekát szorító kötél-öv csimbókájából és kinyitja a ládát.)

PÁTER BENEDEK: Vedd ki belőle azt a könyvet, amelyen tegnap munkálkodtam. És most eredj, hozz egy pár kupát, hadd állítsuk belé ezt a szépséges virágot.

(A fráter elmegy.)

HARMADIK JELENET.

Előbbiek, fráter Boldizsár nélkül.

PÁTER BENEDEK (kezében a könyvvel, nagyon elkomolyodva): Nincs már sok hátra belőle, fiúk. Csak egy rövidke ötbetűs szó, amelyet szántszándékkal hagytam mára. Jertek ide mellém; elöttetek akarom leírni. István fiam, keverj egy félgyűszünyi szépiát. (Asztala mellé telepszik. Tanítványai körülállják. Keresgél az ecsetes tokjában és fölüti a könyvet, ott, ahol papírszalaggal megjelölte.) Hát ide nézzetek, fiúk. Ez az *F*. gyorsan megy, úgy-e? Fáradt vagyok már, de ezzel még tudok sietni. Ez meg az *I*. Csak egy vonás az egész, nem cifrázom. Az *N* már három vonás, az *I* megint csak egy és az *S* is csak egy. *Finis!*

A TANÍTVÁNYOK (megdöbbenve néznek hol a könyvre, hol a páterre): *Finis?*

PÁTER BENEDEK: *Finis*. Azt is hozzá írhattam volna, hogy in aeternum. Hanem az már nem tartozik sem Theodoretus Commentárjaira, sem a királyra; egyedül csak rám, aki immár elvégeztem a munkámat itt a földön. Nagyon öreg vagyok már hozzá, hogy gyönyörködjem benne; nem kívánom már a munkát.

ELSŐ TANÍTVÁNY: Mester, te mondd ezt?

PÁTER BENEDEK: Én, édes fiam. Elteltem vele! Most már csak a verőfényben, napsugárban akarok járkálgatni, sétálgatni, amíg bírja a lábam. Ódalenn a kertben fogok sütkérezni. Nem lesz az naplopás, fiaim; csak elköltése annak, amit vénségemre megtakarítottam. Megillet már engem egy kis melegség, egy kis fényesség; kívánom, esengem!

NEGYEDIK JELENET.

*Előbbiek, fráter Boldizsár.
(A fráter két ónkupát hoz.)*

MÁSODIK TANÍTVÁNY : Mi lesz belőlünk nálad nélkül, mester?

PÁTER BENEDEK : Az, ami mellettem lett volna. Vagy még különben annál. Gondoskodtam rólatok. Ragusai Félix, ha nem is oly csodálnivalóan nagy művész, mint Marco Attavante, énvelem mindenesetre fölé. Az ő műhelyében most úgyis csak huszonketten vannak, szívesen fog benneteket fogadni. Szükség esem elébe járulok a királynak is érettetek. De csak abban az esetben, ha elkerülhetetlen volna ! Az ecseteimen osztozzatok meg. Kinek-kinek jut belőlük három. Elég jók még.

ELSŐ TANÍTVÁNY : Elengedem a magam hármát, mester, add nekem azt, amelyikkel utóljára írtál.

A TÖBBI MIND : Nekem, nekem inkább !

PÁTER BENEDEK : Egyikötöknek sem. Azt már eligertem !

(Fráter Boldizsár kezéből kiveszi a két kupát, beilleszti a gyöngyvirágbokrétákat és mosolyogva, minden ceremóniás hajlongás nélkül az imazsámolyára teszi, úgy hogy a két összeboruló fehér bokréta a feszület alját érje. Az ecsetjét fölveszi, néhány pillanatig némán szemléli, loppal végigsimogatja, azután a két virágos kupa közé állítja.)

PÁTER BENEDEK : Neki ígertem ! . . . És most menjetek, fiaim. Látogassatok meg olykor-olykor, ha jól esik. Áldjon meg benneteket a jó Isten !

(Sorra kezet szorít velük és szeliden mosolyog a hat elszontyolodott legénykére. — Tanítványok mind el.)

ÖTÖDIK JELENET.

Páter Benedek, fráter Boldizsár, később Marco Attavante.

(Páter Benedek tanítványainak eltávozta után munkaasztalához lép és soká mozdatlanul áll előtte. Meg-megfojtogatja valami, föl-fölzihál a melle, de lebirja könnyeit.)

FRÁTER BOLDIZSÁR : Valaki erre tart a folyosón, hallom a lépéseit. Bebocsássam, tisztelendő atyám?

PÁTER BENEDEK *(csodálkozva tekint rá)* : Miért ne tennéd, Boldizsár?

(Kopogtatnak. A fráter ajtót nyit ; Marco Attavante lép be.)

PÁTER BENEDEK : Marco Attavante, énnálam? Mester, ha nem hullott volna ki már kezemből az ecset, a tanítványod szeretnék lenni !

ATTAVANTE : Rám pírítasz, tisztelendő atyám.

PÁTER BENEDEK : Amiért elismerlek és magamnál többre tartalak? Mondanám-e, ha nem úgy volna? Én hatvanhárom esztendeig forgattam a betűvető- és képiró-ecsetet, te pedig — sokat mondjak? — tizenötig. S hol vagy te fölöttem ! A király ugyancsak büszke, hogy Florentiából Budára hódíthatott. Mennyire jutottál a nagy misékönnyvel?

ATTAVANTE : Gyorsabban haladok vele, semmint gondoltam volna. Már majd a feliben járok. Ha egyhuzamban így folytathatnám, másfél esztendő mulva elkészülnék vele.

PÁTER BENEDEK : Derék ! Foglalj helyet, öcsémuram és mestere. Mi jót hoztál különben?

ATTAVANTE : Mindenekelőtt a fölséges úr szíves üdvözlését, aki még számos esztendőt kíván páter Benedeknek a nyolcvanadikon túl, mely ma tellett be . . .

PÁTER BENEDEK : Hát tud róla?

ATTAVANTE : Ő küldött ! . . . Azután a magamét, tisztelendő atyám, mit fogadj jó szívvel tőlem (*kezet szorítanak*), végül ezt a könyvet. Csak nyomtatott holmi, igaz, de már nem olyan rút, mint a tavalyiak és elvégül mégis csak könyv ez is, ha nem is írott.

PÁTER BENEDEK (*átveszi a könyvet és mosolyogva lapozgat benne*) : Egy szálíg piros benne minden initiale !

ATTAVANTE (*nevetve*) : Próbálnák meg csak tisztelendő atyám Quintus Curtiusának mását kinyomkodni azzal a híres masinériával ! . . .

PÁTER BENEDEK : Vagy akár Blandius közepes betűit ! . . . (*egy csöndeskét kacag*). Miféle könyv ez különben ? . . . Versnek látom, még pedig taliánnak.

ATTAVANTE : A Divina Commedia.

PÁTER BENEDEK : Nem olvastam. Ki írta?

ATTAVANTE : Dante.

PÁTER BENEDEK : Dante Alighieri?

ATTAVANTE : Igen.

PÁTER BENEDEK : Hallottam itt-ott a nevét emlegetni, de csupa olyan embertől, aki nem olvasta még a könyvét. Én pedig még nem jutottam hozzá. Jó dolog? Fölér Petrarccával? Igazi poéta?

ATTAVANTE : Én sem olvastam még. Azt mondják, nagyon is igazi poéta ; de nem Petrarca-féle ; egészen más valami. Több. A király nagyon magasztalta. Egyetmást jegyezgetett is ebbe a példányba.

PÁTER BENEDEK (*fölüti itt-ott*) : Ahá, csakugyan ! Szokása ! (*Leteszi a könyvet.*) És miért küldte nekem ezt a könyvet a király?

ATTAVANTE : Veled kívánná lemásoltatni. A te betűidet, a te képeidet akarja. Kerek száz ének az egész. Száz initiale, három-négy kép énekenként és apróholmis színesen írott szalag minden lap körül, egészen a te izlésed szerint. A király úgy véli, hogy a szöveg szebbnél-szebb gondolatokat fog a festékes csészéidbe keverni. Blandius négy-öt esztendő alatt készülne el vele rosszul, vagy közepesen, te bevégezhetnéd két esztendőn belül, jól. A királynak most ez a legkedvesebb könyve, fogadd szerencsekívánataimat a nagy kitüntetéshez, tisztelendő mester.

PÁTER BENEDEK (*fölv teszi a könyvet és Attavante ölébe teszi*) : Már én több képet nem írok ebben az életben, öcsém az Úrban.

ATTAVANTE : A király kívánja !

PÁTER BENEDEK: Későn kívánja, Marco Attavante!... Vidd vissza neki a verseskönyvét. El sem olvasom.

ATTAVANTE: Mintha keserűséget éreznék ki a szavadból.

PÁTER BENEDEK: Lehet; van benne sok. Hűsz esztendeje dolgozom a királynak. Én másoltam neki Catót, Justinianust, Nagy Basileust, Athanasiust, Theodoretust, Zonaras Chronographiáját, két breviariumot, két miscskönyvet, hat imádságos könyvet, geographiát, matematikát... és e hűsz esztendő alatt nem tudtam elérni, hogy csak egyetlen-egyszer beteljék a szívem vágya és ne azt másoljam, amit ő tukmál rám, hanem azt, amit magam választok magamnak. Vergiliust kérve-kértem tőle, Florentiában másoltatta le; Horatiusért rimáncodtam, Félix műhelyébe adta; Ovidiusra azt mondta, nem való barátnak és Petrarca... Petrarca neked jutott, Attavante!

ATTAVANTE: Ha tudtam volna...

PÁTER BENEDEK: Hiába tudtat volna, akkor is csak te gyönyörködted volna végig minden betűjét; amit a király akar, attól el nem téríti senki. Nekem nem adatott meg, hogy poétát másolhassak. Költőt! Nagy költőt! Ember, ember, ha én Vergiliust megkapom!... Ezer kép sok, de még annál is több táncolt előttem, mikor tizedszer, huszadszor végigolvastam — és bennem kellett maradnia mégis valamennyinek. Bámulom, hogy kontár nem voltam, mert csak poétához, nagy poétához tudtam volna a lelkem legmélyéből képet írni. Talán csak azért nem sekélyesedtem el, mert élt bennem a reménység: hátha, hátha mégis, egyszer, valamikor... Nagy dolog a vers, barátom-öcsém, nekem legalább minden egyéb írásnál nagyobb. És nem volt benne részem sohasem, mert nem akarta a király. Az igazságos király! Miért? — nem kutatom. De nem akarta.

ATTAVANTE: Velem üzeneteti, hogy amit most küld neked, nagyobb és dicsőbb mű amazokénál.

PÁTER BENEDEK: Hiszem, mert ő mondja, de Vergiliust nem adom!

ATTAVANTE: Engedsz a király kívánságának, úgy-e?

PÁTER BENEDEK: Nem, Attavante, elkésett a király.

ATTAVANTE: Kegyét veszted!

PÁTER BENEDEK: Régen elvesztettem. Még akkor, amikor elvette tőlem az enyémeiket. Az én Vergiliusomat, az én Horatiusomat, az én Ovidiusomat, az én Petrarcaimat!...

ATTAVANTE: Dantéval akarja jóvá tenni.

PÁTER BENEDEK: Későn, nem kell. Nem az enyémeik közül való. Mondd meg a királynak...

ATTAVANTE: Halkabban az istenért, kopognak az ajtón. Budavárában gyorsan szárnyra kél a szó!

(A fráter ajtót nyit az érkezőknek. Blandius és Francesco di Chierico belépnek.)

HATODIK JELENET.

Előbbiek, Blandius és Francesco di Chierico.

PÁTER BENEDEK (*hangosabb szóval*): Nincs miért titkolódnom, Attavante! Mondd meg a királynak, hogy páter Benedek nagyon fáradt és nagyon öreg már, ecsetet nem fog többé s a fölajánlott száz énekes verset hódolattal bár, de olvasatlanul visszaküldi, mert nem volna gyönyörűség elolvasnia.

ATTAVANTE: Az istenért, gondold meg, tisztelendő atyám!

PÁTER BENEDEK: Már meggondoltam; vidd vissza neki.

BLANDIUS (*közelebb lépve*): Száz énekes vers? Csak nem Dantét küldöd vissza a királynak? Igaz hát, amit Félix műhelyében ujságotak a tanítványaid?

PÁTER BENEDEK: Igaz, Blandius főmászoló-mester uram.

BLANDIUS: Sajnálom, páter, de hát utóvégre is ki-ki legjobban intézi a maga dolgát. — Engedd meg, hogy egy igen kiváló florentiai mestert mutassak be neked, ki a király meghívására mostanában telepedett le minálunk. Ime, Francesco di Chierico, ki öt-hat évvel ezelőtt Vergiliust másolta, még szülővárosában, a király megbízásából. Az ötvösségben is elsőrendű lévén, ő maga metszette és zománcozta a hollós címerkapcsot is a könyvtáblára. Legyen vagy egy jó szavad hozzá, páter Benedek; nagy tisztelőd!

PÁTER BENEDEK: Isten hozott minálunk, Francesco di Chierico mester. Láttam Vergiliusodat a bibliothékában. A betűid szépek, nemes ízléssel vetted őket, hanem a poétát nem értetted meg. Mit keresnek Vergilius alvilágában a hozzád hasonlatos köntöst viselő tálánok?

CHIERICO: Tisztelendő mester, az én felfogásom...

(Tovább beszélgetnek. Blandius csak erre várt s most félre vonja Attavantét.)

BLANDIUS (*halkan*): Makacskodik az öreg?

ATTAVANTE: Talán igaza is van.

BLANDIUS: Ne mondd, utólérhetetlen mester! Visszaküldi Dantét?

ATTAVANTE: Úgy látom, igen.

BLANDIUS: Téged illetett volna meg, utólérhetetlen mester. Szinte kár, hogy az a nagyszerű, de irdatlan misekönyv meggátolt az elfogadásában. De már mindegy, meg kell nyugodnunk benne.

ATTAVANTE: Eszem ágában sem volt arra gondolni, hogy a magam számára kérjem.

(Szeretne visszatérni a csevegőkhöz, de Blandius visszatartja.)

BLANDIUS: Még egy szót, mesterek mestere. Örök hálára köteleznéd legalázatosabb szolgálodat, ha szólanál vagy egy jó szót érdekemben a királynál. Szeretném, ha nekem jutna ez a száz énekes vers. Három-négy esztendei állandó munka... a király legkedvesebb könyve... szeretnék jobban a kegyébe jutni... ez volna a legkönnyebb útja...

ATTAVANTE: Meglátom, tehetek-e valamit.

BLANDIUS : Mindent, csak akard ! Remélhetek ?

ATTAVANTE : Hogyne, hogyne !

BLANDIUS (*páter Benedekhez lépve*) : Nos hát, kedvedre való-e az új ismeretség, páter ?

CHIERICO : Én végtelenül boldog vagyok, hogy megismerhettem a nagy magyar művészt.

PÁTER BENEDEK (*hidegen*) : Barátod az ötvösségben elsőrendű lehet.
(*Tovább beszélget Blandiussal.*)

CHIERICO (*félrevonja Attavantét*) : Ennek a faragatlan barátunk kár volna egyetlen sort is adni az Infernóból. Használd fel a nyakaságát és vedd el tőle hamarosan, mert még engedni talál és elvállalja. Én szíves örömet megcsinálom helyette. Szólj, kérlek, egy-két szót érdekemben a királynál, a te tanácsaidra szívesen hallgat. Utóvégre is földiek, sőt ha nem csalódom, rokonok volnánk, kedvesem, ennyit bizvást megtehetnél érttem.

ATTAVANTE : Megkísérlem, ha lehet.

CHIERICO : Attavante kísérlete egy a sikerrel. E szerint hát remélhetek, úgy-e ?

ATTAVANTE : Hogyne, hogyne !

BLANDIUS : De talán mehetnénk is már, urak ! . . . Igaz, Isten éltessen, páter, majd elfelejtettem, pedig csupán csak ezért jöttünk ide.

ATTAVANTE : Én még maradok.

CHIERICO (*gyanakodva pislant Attavantéra*) : Azt hittem, együtt távozzunk. Lett volna veled még egy kis megbeszélni valóm.

(*Blandius és Chierico elmennek. Fráter Boldizsár kikiséri őket.*)

HETEDIK JELENET.

Páter Benedek és Marco Attavante.

PÁTER BENEDEK : Ennek az embernek nincs tökéletes esze.

ATTAVANTE : Melyiknek ?

PÁTER BENEDEK : A taliánnak ! . . . Még vitatja, hogy neki van igaz ! . . .

ATTAVANTE (*mosolyogva*) : Hagyjuk Vergiliust, tisztelendő atyám. Teljességgel megértelek. Azt is megértem, hogy neheztelsz a királyra, de mégis, kérlek, ne küldd vissza olvasatlanul a könyvét ; nagyon megbántanád vele. Ne vállald el, ha nem akarod. Korod és törődöttséged ki fog menteni. De olvasd el a könyvet. Ahogy én ismerem a királyt, ő maga is el fog jönni hozzád, hogy rábeszéljen. Tanusíts legalább némi érdeklődést a könyve iránt, hiszen beismerte a hibáját s azért küldi általam neked, hogy jóvá tegye, hogy megbékítsen !

PÁTER BENEDEK : Jó, hagyd itt. De hogy nem jó szívvel kezdek az olvasásába, azt magad is gondolhatod.

ATTAVANTE : Csak annyit olvass el belőle, hogy némi fogalmad legyen róla, miről van benne szó. A királlyal nagyon könnyű könyvekről társalogni ; vége-hossza nincs, ha elkezd és mindig csak ő beszél.

A végén azután azt mondja, régen nem mulatott már ilyen jól. — Még egyszer, mi az utolsó szavad, tisztelendő atyám?

PÁTER BENEDEK : Már kimondottam az utolsót, Attavante.

ATTAVANTE : Akkor hát nem kívánhatok jó munkát, csak békeséges nyugodalma.

PÁTER BENEDEK (*mosolyogva*) : Meglészen. Neked pedig csak továbbra is jó munkát, holtig!

ATTAVANTE (*mosolyogva*) : Az is meglészen. (*Elmegy.*)

NYOLCADIK JELENET.

Páter Benedek, egyedül.

PÁTER BENEDEK (*egyedül maradván, jól és alá járkál, elgondolkozva. Később asztalához ül és olvasni kezd. Eleinte csak össze-visszaböngészik a könyvben. Azután előrefordít és a legelején kezdi. Néhány percmulva újra fölkel, járkálgat, majd visszaül a könyve mellé, Ez többször megismétlődik. — Egy ízben nagyon soká nem fordít lapot. A szeme merően a könyvnek egy oldalára szegeződik. Azután hátrahajlik a támlán, a szemét lehúnyja és lassan tagolva halkán mormol a fogai között*) : Giustizia mosse il mio alto fattore . . . Fecemi la divina potestate . . . La somma sapienza e il primo amore . . .

(*A szín fokozatosan elsötétül; a kárpit összecsapódik, de csakhamar újra szétválk.*)

KILENCEDIK JELENET.

Páter Benedek, majd fráter Boldizsár.

(*Másnap. Ugyanott. Az ablakok fatáblái betéve.*)

(**Páter Benedek** az asztala mellett. Olvas. Előtte két égő méces. Két másik teljesen kieggett a földön hever. A feszület alatt is méces ég.)

(**Fráter Boldizsár** halkán, óvatosan bújik be az alig kinyitott ajtón. Minden csikorulásra fölszisszen és ijedten tekintet a páter felé. Az ajtó nyílásán nappali világosság árad be. A fráter kezében hosszúcsőrű olajozókanna. Az ajtó minden eresztékébe bedöfköd vele, csak azután próbálja behajtani. Arcán a kétségbeesés kifejezése ül, mert az ajtó most is épúgy csikorog, mint mikor kinyitotta. Nesztelenül, lábujjhegyen lépked az első ládáig, amelyre föltelepszik. Szeme a páteren csügg. — Meglehelősen sok idő telik el, mire páter Benedek visszahajlik a padjában, kezét a nyitva maradt könyv utolsó oldalán pihentetve.)

FRÁTER BOLDIZSÁR (*fölhasználva az alkalmat, halkán*) : Tisztelendő atyám! (*Páter Benedek nem hallja.*)

FRÁTER BOLDIZSÁR : Reggel van már! (*hangosabban*) Már régen reggel van! . . . Nem hallja! . . . Istenkém, hiszen bele fog vakulni! — Tisztelendő atyám, kinyithatom az ablaktáblákat?

(**Páter Benedek** fölkel és bódultan támolyog az imazsámoly felé, kezében a könyvvel. Boldizsárt nem veszi észre. — A feszület előtt kihull kezéből a könyv és ő maga is térdre esik. Sír. Előbb csak a könnye hull, később már hangosan tör ki belőle a zokogás, míg újra el nem csöndesedik. — A fráter szeretne is, meg nem is kiosonni. Marad. Óvatosan ő is térdre ereszkedik és egy darabig utána mormolja, amit hall.)

PÁTER BENEDEK : Mindenható Isten, akinek soha semmiféle por-

ból lett nem adhat annyit, még ha egész szívét adja is, mint amennyit te adtál a porból letteknek, hallgasd meg a te kis alig élt öreg szolgádat!

(Az ajtón kocogás. Egyikőjük sem hallja. Megnyílik az ajtó. A beözönlő világosság a fráter szemébe tűz. Fölriad és megismeri a királyt, ki meglepetve lép be a napfényes folyosóról a mécsvilágos éjszakába.)

TIZEDIK JELENET.

Páter Benedek, fráter Boldizsár, a király.!

(A király int a fráternek, hogy nyugton maradjon. Kissé behajtja az ajtót és az imázsámoly mögött megáll.) †

PÁTER BENEDEK: Életért könyörgök ma hozzád, én Uram, életért könyörgök! . . . Két esztendőért könyörög a te kis képiró férge, aki nyolcvan hosszú esztendőnek bármelyik órájában megnyugvással fogadta volna kezedből a halált. Két esztendőt, csupán két esztendőt adj még nekem, én Uram, hogy egy örökkön élő nagy emberi munkát néhány századév alatt porrá málló könyvbe írhasak . . . Nem vagyok én művész, csak parányi képirócska vagyok én, akinél ezer meg ezer külön fog akadni, míg a te parancsszavadra el nem következik a Vég. És én még sem tudom lebirni lelkemben a felfuvalkodást, mégis a te segedelmedet kérem arra, hogy hivalkodó nagy magambizásában megerősítsél engem. Mert engem is a magad képének mására teremtettél, én Uram, s ha Dante szolgád rettentő szavú tollával akarom összemérni az én esetlenül gügyögő ecsetkémet, amit a fiadnak adtam és amit visszakérek a fiadtól, csupán azért merem tenni, mert én is ember vagyok és én is tégedet szolgállok . . . *(Az ecsetet habozva, félve visszalopja a feszület alól, s a továbbiak alatt öntudatlanul végig-végig cirógatja.)* Színes porral, gyarló kis képecskékkal nem lehet azt megírni, ami ebben a könyvben írva vagyon. Az én fogyatékos elmém még elgondolni sem tudja egészen. Csak azt tudja, hogy nagy, félelmetesen nagy s csak azt kéri, engedtessek meg nekem, hogy gondosan vetett betűkkel hárttyára vethessem és gyarló kis képecskéimet közbül oda írhasam. Ha nem is úgy, amint azt egy gyönyörűségekkel teljes éjszakán által elgondoltam, csupán csak úgy, ahogy az én parányi ecsetemtől telik!

(A király küzd magával, hogy a páterhez lépjen-e vagy nem. A szeme könnyes, de mosolyog. keze akaratlanul is imára kulcsolódik. De imádkozni még sem tud.

Csak az imádkozót nézi és egész lelkével figyel a szavára.)

PÁTER BENEDEK: Életért könyörgök hozzád, én Uram, életért könyörgök! Toldd meg az én nehéz aggságomat még két esztendővel, hogy Dante szolgád versei közé írhasam az én kis képecskéimet. Fakó mását annak, ami a lelkemben él; de mégis csak azt! Hiszen te tudod, Uram, hogy ez az ajkamról fakadó imádság is csak halovány mása annak, ami a lelkemben él és az én törpe lelkem kifejezhetetlenül nagyot gondol, mikor csak annyit mond néked: mindenkor áldassék a te szent neved, ámen! *(A király int a fráternek, hogy ne árulja el és észrevétlenül kisurran az ajtón.)*

Harsányi Kálmán.

MAGYAR HIREK EGY RÉGI FRANCIA UJSÁGBAN.

Egy nagyon régi — XVII. századi — rimes francia ujság köteteiben lapozgatva, meglepetéssel vettem észre, hogy írója milyen nagy buzgósággal és részletességgel foglalkozik *magyar* eseményekkel és csaknem hétről-hétre hoz magyar dolgokról hosszas tudósításokat. Igaz, hogy ebben az időben a magyar dolgok a világtörténeti perspektívához hozzátartoztak, de az író kedves, naiv egyénisége, modorának szokatlansága és közléseinek érdekessége miatt talán nem árt, ha a magyar dicsőségnek ezzel a régi tanujával közelebbről megismerkedünk.

Jean Loret 1650-ben kezdi írni verses leveleit, Scarron burleszk ujságjának mintájára pártfogója, a vidéken élő Longueville hercegnő mulattatására. Beszámol benne a párizsi eseményekről, udvarról, utcáról, színházról és világpolitikáról. Levelei hamar elterjednek: kezdik kézről-kézre adni, lemásolni, sokszorosítani, mire aztán többek kérésére rászánja magát, hogy nyomdába adja minden szombaton, mihelyt megírta a heti krónikát.

Igy aztán e rimes újság elhatolt a legelőkelőbb társaságokba, sőt XIV. Lajos és a királyné is szívesen lapozgatták. Hercegek, nagyurak, bírák és polgárok egyaránt kíváncsian olvasták ezt, a különben tanulatlan és naiv ember elevenen megírt *Gazette burlesque*-jét, mely később *Lettres en vers* és végre *Muze Historique* címen volt ismeretes. Ma is nagy érdeklődéssel forgatják a történelem és irodalom kedvelői, hiszen XIV. Lajos uralkodásának fénykora esik azokra az esztendőkre, melyekről oly sok fontos apró adatot jegyzett fel. Corneille, Molière, Bossuet és mások életrajzát meg sem lehetne írni a *Muze Historique* nélkül.

Mi ránk, magyarokra pedig eszerint az a nagy fontossága van, hogy általa juthattak a magyar események az egész francia közvélemény tudomására, mert semmi más lap ilyen elterjedésre nem számíthatott. Zrínyi téli hadjárata után csodálkozott, hogy honnan tudhatta meg XIV. Lajos az ő nevét, hogy 10.000 aranyat küldött neki kitüntető figyelmé jeléül. Pedig nemcsak a király, kinek elvégre követei voltak Bécsben, hanem az egész francia közvélemény régóta értesült már hőstetteiről és lázas érdeklődéssel kísérte minden mozdulatát. Ez pedig a francia irodalom fénykora; midőn Corneille, Molière, Racine, Bossuet egymásután lepik meg a közönséget nagy alkotó szellemükkel és nem merészség tán feltenni, hogy ők is érdeklődéssel olvasták a magyar híreket. Lafontaine például, a nagy francia humorista, már első fabulái közt példázatot ír a magyar, az erdélyi és a török civakodásáról, melyből egy negyedik tolvaj viszi el a szamarat, «a szegény tartományt». Bizonyosan ő is Loret és folytatóinak tudósításait olvasta Kemény Jánosról, Apafiról, a törökök hadjáratáról, Erdély szomorú sorsáról, a bécsi politikáról . . .

Az újságíró, úgy látszik, abban az időben is ismerte már utódai egyik

eszközét. Ollózni már akkor is kitűnően tudtak. Így Loret a Magyarországra vonatkozó hírek nagy részét *német* lapokból fordította francia rímekbe. Maga is bevallja ezt, mert szereti a felelősséget hírforrásaira áthárítani. Frankfurti, hamburgi, speyeri és lüneburgi újságlevelekre többször utal és ha északi leveleket említ, akkor is bizonyosan ezekre kell gondolnunk. Efféle forrás rejlik sok «azt mondják» mögött, ami mindenesetre őszintébb eljárás, mint a modern újságírás fiktív «saját tudósító»-ja. A svéd-lengyel háború híreit és így a II. Rákóczi Györgyre vonatkozó tudósításokat mind innen veszi, de nagyon sokszor merít belőlük bécsi, magyarországi és erdélyi híreket is.

Azonban nem feltétlenül bizik bennük. Mikor «Chimin Janos» (Kemény János) halála után fia, «Chimin-Sigismond», Apafi-ellenes mozgalmáról számol be, azt a hamis hirt kapja, hogy «Abafit-» megverték, de sietve hozzáteszi :

Mínhogy Chimin-párti vagyok,	Mi hozzánk jön Észak felől,
Szeretném, ha ez az újság	Sok a hamisan költött hír,
Nem volna csupa hamisság,	Mit léha firkász összeír. ¹
De a sok-sok jelentésből,	

Ugyanez a nem modern újságíróra valló szkepticizmus nyilatkozik meg belőle, mikor Montecuccoli halála hírére olvasva, frankfurti újságokban megnézi az ellenőrzés kedvéért kollégáját, a prózában írt *Gazette de France*-ot: ime, az mit sem tud az egészről és így a hírt röviden «kissé ostobának» minősíti.

Volt már ebben az időben Párizsban valami sajtóiroda-féle is, melyet Loret egyszerűen *Bureau*-nak vagy *Bureau d'Adresse*-nek nevez s melytől ő magyar híreket is kapott. Érsekújvár ostromáról hoz innen részleteket (1663 szept. 29.); majd, mikor a vasvári béke képtelenül megalázó feltételeiről tudósít, ezt írja : «A *Bureau d'Adresse* főnöke, ki kitűnő ember a maga nemében, bizonyosan többet tud erről és a *Gazette* is beszél majd róla».

De ezeknél a másodkézből kapott híreknél bennünket jobban érdekelnék Loret eredeti tudósításai. Mert ilyenek is vannak! A derék rímfaragó bizony nem sajnálta a fáradságot és «interjuvult» mindenféle külföldről jövő embert; szaladgált levelek, mémoire-ok, követtudósítások után, csak hogy minél frissebb és hitelesebb hírekkel szolgáljon pártfogójának és közönségének. Egy bizonyos Ambrus mester szállít neki friss híreket a frankfurti diétáról. Egy bizonyos István mester tudósítja arról, hogy Bécsben milyen izgalom uralkodik a török közeledtére (1664 febr. 2.) és leírja részletesen, mint építik lázasan az erődítéseket. Egy trinitárius atya (Père Mathurin) Zrinyi Miklós hóstetteiről, zsákmányáról tudósítja. (1664 márc. 8.) Majd eljár az előkelő családokhoz, melyeknek fiai a török ellen harcolnak Magyarországon, így Saint-Aignan grófjához, kinek két fia harcol már 1663-ban De Souches császári tábornok seregében Érsekújvár alatt. Mikor a török elpusztítja Érsekújvár környékét, azt írja, nem mernek más városokat megtámadni, mert a császári csapatok erősítést kaptak : «Igy vagy körülbelül így jelentik Saint-Aignan gróf fiai, kik innen már egy év óta vannak távol és akik két hónap óta mint önkéntesek, katonai hóstettek kedvelői, bátor, nemeslelkű és derék ifjak, a császáriak táborában vannak». (1663 nov. 13.) Az Érsekújvár környékére vonatkozó részletes hírek legnagyobb részét, gondolom, a Saint-Aignan grófok levelezéséből vette ki Loret.

Másszor hírforrása a közbeszéd. Kanizsa szerencsétlenül végződött ostroma, úgy látszik, erősen lázban tartotta Párizs lakosságát, mert hétről-hétre

¹ E verses fordításokban igyekszem «méltó» lenni az eredetihez.

a legkülönbözőbb és a legellentmondóbb hírek keringenek róla. Loret nem nagyon bízik efféle hírekben, de azért készségesen beszámol róluk.

A szentgotthárdi csatával kapcsolatban, melyben számos francia vitéz is részt vett, alkalmunk nyílik megfigyelni, mint jut el e nevezetes esemény híre a francia közvéleménybe. Előbb egy kurir hozza a hírt, aki Párizson átfutva, csak annyit mond, hogy borzasztó csata folyt le Magyarországon, több mint negyvenezer ember pusztult el, de még azt sem tudja, török vagy császári részről volt-e nagyobb veszteség. «De azóta egy másik kurir más híreket hozott, melyekről egyik leghívebb barátom (s Loret a lap szélére odairja: Monsieur Desplanes), kinek hadi hivatalban van szerencséje és dicsősége szolgálni hirneves királyunkat, most adott át egy jelentést (mémoire) . . .» S azzal következik a csata részletes leírása (1664 aug. 23.) Egy hét múlva már bővelkedik a tudósításokban, újabb részleteket mond el és kijavítja a korábbi jelentések tévedéseit. Mindezt pedig szavahihető emberek leveleiből veszi. (Lettres de Gens de crédit.)

Zrínyi Miklósról egészen egyéni tudósításai is vannak. Beszélt olyan francia úrral, kit Zrínyi asztalánál látott vendégül (1664 aug. 20.); magánlevelekből veszi annak hírért, hogy Zrínyit kérésével Bécsben elutasították. A vasvári béke szégyenletes kikötését, — hogy Várad a töröké marad — egy fiatal gavallér barátjától tudja meg (Un Amy blondin.)

Az efféle hírszolgálat rendszertelenségét jellemzi aztán, hogy míg «Barklay» (Barcsai) július első napjaiban történt kivégzésének hírért már július 10-én közli, Zrínyi téli hadjáratáról csak márciusban tudósít és tragikus halálának hírért csak az esemény után egy hónappal tudja meg, 1664 december 20-án egy *szép márkinőtől, egy templomban.*

Érdekes, hogy már ebben a korban is találkozunk egy esetben afféle külügyi sajtóügynökökkel. Ezúttal is, mint a mult században, a bécsi udvar egy embere informálta a derék francia hírharsonát, rektifikálva a Bécsre kedvezőtlen híreket a magyarok kárára. Ez a következő körülmények között történt: Loret többször megírta, hogy a törökök erdélyi betörése és II. Rákóczi György halála után a magyarok segítségért könyörögtek uralkodójukhoz, de hiába. A császár, kit Loret sajátos tévedésből hosszú ideig *Ferdinánd*-nak nevez, nem hallgat az unszolásra. Loret, ki nem egyhamar ítélkezik, meg is jegyzi: «mindenkinek megvan a maga politikája!» Hogy is merne ő olyan nagyurak tetteiről ítélkezni! Egyszer csak kap egy levelet (1661 május 21.) valami Jeucour nevű úrtól, aki a bécsi udvar szolgálatában áll (gentilhomme d'icelle Cour) és aki kitanítja Loret-t, hogy Lipót nem Ferdinánd — mit különben nagyon restell a derék rímfaragó — és egyúttal felvilágosítja Lipót politikájáról. Lipót nem csaphat rá a törökre, hiszen békeszerződés köti, de Montecucculi és De Souches tábornokok vigyáznak és ha a törökök a legcsekélyebb dologban áthágják a szerződést, rögtön bekövetkezik a megtorlás! Nyilvánvaló, hogy ez a tudósítás a magyarokra vonatkozó hírek miatt érkezett, mert Lipótot igyekszik menteni a francia közvélemény szemében. Ez viszont arra vall, hogy Loret rimes újságja nem volt ép megvetendő tényező a francia közvélemény kialakulásában. Loret erősen fogadkozik, hogy ezután I. Lipótot ír és láthatólag megtisztelve érzi magát, hogy ily figyelemben részesítik leveleit. Persze ma már nehéz volna a francia sajtót ilyen egyszerű magánlevelekkel befolyásolni. Oda súlyosabb argumentumok kellene!

Minden jólérségség mellett nagyon halvány fogalma lehetett barátunknak, akárcsak a mai franciáknak, Magyarország földrajzi viszonyairól. Úgy

látszik nem tudta, hogy Magyarország legnagyobb része török megszállás alatt nyög. Érsekújvár eleste után arról tudósít, hogy a magyarok még mindig zúgó-lódnak, mert Érsekújvár és tornyai már nem tartoznak az imperiumhoz; minden igazszívű ember erről sóhajtoz. «Mert a törököt ilyen közelségben látni kissé veszedelmes dolog.» Mikor Váradot elfoglalja a török, megállapítja, hogy most már innen Sziléziát, Csehországot és Morvaországot fenyegetik. Érsekújvárt egy izben Erdélybe helyezi.

A magyar helységneveket német formájukban ismeri. Newhauzel, Caniza, Clauzembourg, Neutra stb., az egyetlen Varadin-t kivéve, melyet a franciás formában ismer, továbbá Zatmar-t és Témizouar-t, melyeknek nincs német nevük. (Témizouar-t különben kitűnő rimnek tartja Bézouar-ra.) Ezeknek a német neveknek a használata is bizonyítja, hogy Loret is, mint minden más francia újság és író, a német újságokból és munkákból írják ki a magyar neveket. Így maradtak meg azok a mai napig a francia térképeken.

A Magyarországra vonatkozó hírek II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata, I. Lipót magyar király német császárrá való választása, Erdély bukása és a török-magyar hadjáratok körül csoportosulnak; a legérdekesebbek, mert eredeti tudósításokban bővelkednek és egy nagy magyar hős, Zrínyi Miklós áll a középpontjukban.

Loret verses leveleit 1650 május 12-én kezdi el és 1665 március 28-án, halálos betegen hagyja abba. Eleinte keveset foglalkozik világeseményekkel és így Magyarországot sem említi. Magyarország nevével először 1656 újévi levelében találkozunk, mikor világpanorámát nyújt olvasóinak és már itt is

Bien souvent la pauvre Hongrie
Contre Constantinoble crie . . .

«A szegény Magyarország sokszor jajveszékel Konstantinápoly ellen» . . . De aztán elvesztjük egy időre szimpatiaját, mert a lengyel hadjáratban mint kártyakeverők szerepelnek a magyarok, nem engedve, hogy a lengyel és svéd király kibéküljenek, ami nem egyezik a francia politikával. A tendenciózus hírek persze mind a német lapokból kerültek át a francia versfaragó leveleibe.

Eddig sohasem szerepelt az erdélyi fejedelem neve és személye a tudósításokban. De azonnal erdekes, sőt vonzó alakká lesz Loret személyében Rákóczi György, mihelyt a szultánnal kerül ellentétbe.

Mikor haláláról tudósít, egészen ellágyul a jámbor tudósító: «Ragotsky, a vitéz fejedelem elhunyt; nagy kár! de nemes akarattal drágán adta el halálát a törököknek, ennek az erőszakos nemzetnek. Mert hatezret és harmincat levágott a törökök közül, kik rosszabbak, mint a kutyák, míg ő csak hétszázat vesztett az övéiből. A csata, mint mondják, rettenetes volt; úgy ályuggatták mint a szitát, miután ő is leterítette több mint harminc ellenét; öt vagy hat halálos sebet kapott kardvágástól, melyben tíz nap mulva meghalt, babérjait ciprusokká változtatva. Miatta minden öröm száműzetett Erdélyországból és hogy visszaverjék a támadót, most keresik, milyen utódot tegyenek fejedelemmé, hogy jól megvédje a tartományt az átkozott mohamedánoktól. Isten fogadja paradicsomába (mely az erényesek igazi országa), e nagy hadvezér lelkét» . . . (1660 júl. 17.)

Dieu reçoive en son Paradis
(Des vertueux le vray Domaine)
L'ame de ce grand Capitaine . . .

A keresztény közösség érzése töltötte el melegével a párizsi polgár szívét és mint hajdan Rolandnak, az eposzíró a paradicsomot szánja jutalmul a hősnek,

Várad eleste után nem tud másról írni, mint a magyarok félelméről. Szüntelen sürgetik királyuktól a gyors segítséget. «A törökök — írja, erősen rémítik Magyarországot s ez szüntelen kiabál és jajveszékél, királyához folyamodva):

«Nagy Ferdinánd, segíts, segíts,
Küldd el nekünk De Souches urat
S védj meg a csetepatéktól!»

De a segítség minden ígéret ellenére sem igen érkezik.

Az a híres basa, aki
Miatt pusztult el Ragotski,
Dúl-fúl most e szerencsétlen
Elhunyt herceg vidékében:
S ha csupán az Erdélyrészben
Volna ilyen embertelen!
Fegyvertől hangos az ország.
Félnék tőle, hol kardja vág

És hacsak a hír nem csal meg,
Magyar földön nagyon félnék.
Ez örökös tartománynak
Gazdájának, a császárnak
A magyarok, amint írják.
Több mint két hónapja sírják
Panaszukat ótalomért...

«Ferdinánd» vitéz ember s ha nem fegyverkezik rögtön, azért még hős marad és mindenkinek megvan a maga politikája, teszi hozzá a mindig békés természetű Loret.

Erdély tragédiája azonban folytatódik és Rákóczi György örökébe Kemény Jánost ültetik. Az új fejedelem majdnem egy egész évig foglalkoztatja a francia újságíró. «Azt mondják *inter nos*, írja 1661 július 10-én, hogy Chimin Janos úr semmiképp sem tartva a szultántól és az egész Portától, levágtatta haladéktalanul Barklay (!) gróf fejét (ami kegyetlen dolog) és épen így testvérének, már csak azért is, mert ezek a szegény emberek, ügynökeik lévén a törököknél, leveleztek ezzel a barbár fajzattal.» Loret az ő békeszerető és nem épen merész lelkületéhez képest elítéli és merész, sőt szeleburdi dolognak minősíti ezt a tettet, mert ha Ali basa találkozna vele, menten lerepülne Chimin Janos feje. De «Monsieur Janos» a császár barátságában bizik! Szeptemberben még mindig gyengén áll Chimin Janos szénája Loret szerint. Nincs oka dicsekednie már, mert nem nagyon sietnek segítségére. (Az örök vád a császár ellen! még ez a jámbor francia is meglátja.) Ezért aztán Keményt

A boszúság háborgatja
És fogait csikorgatja;
Pedig ez az uralkodó

Erőtől bőven duzzadó,
Van bátorsága, van eszi
S a jó hírnév környúlveszi...

És mégis a magyarok magukra vessenek, ha Kemény elbukik. (1662 jan. 21.) «A bárdolatlan magyarok oly gonosz indulatúak, hogy egy kevés leves miatt hagyják elpusztulni legjobb csapataikat és nem akarják őket elszállásolni a kemény télben és oly kevés segítséget nyújtanak a török hatalom ellen, hogyha józan ésszel ítélnék meg, Chimin Janos abban a veszélyben forog, hogy nem lesz olyan gyorsan korlátlan úr, mint ő azt gondolta.»

Két hét múlva már Montecucculi kényszerrekvirálásáról számol be:

A magyarok büszke nemzet,
Szívükben nem nagy szeretet
Él Lipót királyuk iránt,
S ennek ékes tanuságát
Montecucculinak adták,
Mert őt sokszor megtámadták;
Kenyeret, húst, bort nem kapott
S a németnek álla kopott;
Végre ez türelme fogytán

Erővel tört be a portán,
Nyolc kastélyt és néhány várost
Ellenségkép szállt meg már most
S ilyen ellenségességgel
El van látva eleséggel.
De most félnék, az erőszak
Rossz következménnyel járhat
Nemes és paraszt részéről.
Isten óvja császárt ettől!

Igy fest Montecucculi erdélyi «sétahadjárata» a német tudósításokon keresztül. Persze Loret nem tudja, hogy a császári vezér milyen szégyenletesen hagyta cserben Kemény Jánost, mikor Kolozsvárról kivonult és hogy katonái milyen szörnyű vandalizmussal rabolták és pusztították a lakosságot, amerre csak vonultak. Az ellene felhangzó magyar felzúdulás, melynek Zrinyi Miklós egyik támadó iratában olyan ékesen szóló kifejezést adott, halvány visszhangja az az aggódo megjegyzés, melyet a minden uralkodóval szemben lojális Loret tesz kínrimbeiben. Korai példája annak, hogy Magyarországról a nyugat mi módon alkotja meg ítéletét!

Nemsokára persze csak leverő híreket kap Loret Erdélyből. «Nem minden sajnálat nélkül» értesül a törökök erdélyi előrenyomulásáról és «Abafy» pusztításairól. Mindebben az egyetlen vigasztaló, amit a minap hallott: hogy az a tiszt, aki vérengző oroszlánál is gonoszabban elárulta Chimin-Janost, méltó büntetést kapott: ló farkához kötötték és felnégyelték. Ezt a kint ez az aljas áruló kelleténél jobban is kiérdemelte! (1662 május 6.) A következő héten már további részleteket is tud:

«Több gazdag szatmári polgárra (erdélyi város, teszi hozzá a lap szélén), rábizonyították nem egy nagy és hatalmas adat alapján, hogy átkozott részesei Chimin-Janos halálának, aki nem szerette a hugenottákat. Ezek borzalmas halállal engesztelték ki kárhozatos bűnüket. E városnak előljárója, ki nem nagyon hitt az Istenben és mint mondják, verte a feleségét, benne volt ebben az aljas cselszövényben és már tizenkét hónapja úgy tele volt Ali basa iránti buzgósággal, hogy igyekezetét csak arra használta fel, hogy elárulja szegény hazáját.» Ez a hír a naiv közvélemény bosszúálló elégtételére szolgál.

Az 1663. és 1664. évben csak fokozódik Loret érdeklődése a magyar események iránt. Ezekre az évekre esnek Köprili Mehmet magyarországi hadjáratai s a franciákat, kik ekkor még Béccsel barátságos politikát folytatnak és maguk is számosan vesznek részt a török elleni harcokban, módfelett érdeklik a magyar hírek. 1663 július 29-én olvasunk először Loretnél a török készülődésekről; mint állítja fel a nagyvezér az új hadseregeket, melyeknek számát 300.000-re teszi. «Ez mind harci dühvel telve Magyarországra akar rontani.» A császár is segítséget kér a diétától. A jámbor újságíró a keresztény fejedelmeket egyetértésre inti, mert mindnyájuk érdeke szembeszállni az árral.

Bátorság, jó német urak!
S hogyha harcra kerül a sor,
A ti Sasotokhoz méltón
Vágjátok akár a répát
A törököt...

Mint minden haditudósító, ő is harci kedvre kerekedik és kijelenti, hogy ha harmincéves lenne, maga is felajánlaná kardját, még ha nem olyan bátor is, mint Pompeius! Közös európai ügy volt ez a hadjárat és így megérthetjük azt a nagy szimpatiaát is, mellyel a francia közvélemény Zrinyi Miklóst, az egyetlen törökverő hadvezért, szemmeltartotta.

Zrinyi egy levelében gúnyosan említi, hogy Bécsben nagyobb volt az ijedtség Érsekújvár elestének és a török közeledtének hírére, mint Magyarországon, melyen pedig előbb keresztül kell gázolnia a töröknek. Ez az ijedelem Párizsig elhatott: visszhangját megtaláljuk a franciáknál is, aki megírja, hogy Bécsben nagy a rémület, de nagy a birodalomban is: «A nagyvezér, aki nem holmi számár ember és éhezik a dicsőségre, mint mondják, a Rajnáig akar jutni; ehhez a fontos folyamhoz vagy folyóhoz, mely már nincs messze

Franciaországtól; és ha át akarna rajta menni, akkor nekünk kellene táncolnunk. De mielőtt a mi levesünkből ennék, dolga akadna olyan csapatokkal, melyek értenek a hadimesterséghez és nem az ijedelemhez: aztán találkozónék hadvezérekkel, Condékkal, Fertékkal, Turenne-ekkel». . Érezhették a franciák, hogy a magyarok érettük is véreznek és a császári vezérek irigységében, halogató taktikájában csak úgy saját veszedelmüket látták, mint a magyarok.

Igy aztán megértjük Loret lelkesedését Zrínyi Miklós iránt és azt az érdekes kijelentést, melyet francia tisztok tettek Zrínyi előtt: hogy ők nem a császárért, hanem a magyar nemzetért jöttek harcolni.

Augusztusban jelenti a németek és magyarok nagy rémületét a török közeledtének hírére. És ekkor felváltva jönnek az ujságok Érsekújvár ostromáról és Zrínyi Miklós harcáról. Érsekújvár ostroma hónapokon át húzódott és a hírek telve vannak váltakozó aggodalommal és csüggedéssel. Ezekből a hírekből is kitűnik, hogy egész Európa várta, hogy a király megsegíti a vitézül küzdő őrsereget, ami pedig nem történt meg. Egy ízben egész költeményt ír, melyben elképzeli a maga módján, hogy mit választott a várórség a törököknek, akik megadásra szólították fel s ezt mint hiteles adatot tálalja fel szórakozásul olvasóinak (1663 szept. 29.):

Az Iroda a hírt hozza
S néhány ügyvéd is azt mondja:
(Kiket ismerek s becsülök)
Newhauzelben nincs még török:
Mikor a török követek
A várbeli vezéreket
Fenyegetve felszólíták,
Hogy az erődöt feladják;
Mondván, hogy eleget védték,
Akkor ezt a választ vették:
«Mi itt mind vitézek vagyunk;
S ha lemészárolják hadunk,
Ha megsütnek, ha megnyúznak,
Vagy élve karóba húznak,
Ha vértanuhalált halunk,
Nincsen más mondanivalónk,
Mint hogy ellenállunk tovább.
Bár haljunk meg százszor inkább
S bármilyen nagy is a bajunk,
Mintsem hogy megadjuk magunk.
Mi Isten törvényét védjük;
Talán néhány hónap múlva
Feldöntitek falainkat,
Bástyáinkat, tornyainkat;
Megmászhatjátok a falat.

Megrohanjátok a várat,
És kegyetlen törötökkel
Ereinket vágjátok fel,
És hasított oldalunkból
Utolsó csepp vérünk kifoiy,
De bármit is érjete el,
E vérengző lelkülettel
Ti soha le nem győzitek
Sem szívünket, sem hitünket:
Egész hadnépünk azt nézi,
Hogy a Birodalmat védi,
Lipót is néhány nap múlva,
Segítségét küld várunkba;
De még ha nem így lenne is,
Bécs-Pozsonyból nem jönne is,
Meghalunk, ha meg kell halnunk.
De még ha ez meg is lesz mind
Gyáva kívánságtok szerint,
Életünk nem adjuk olcsón!
Mindnyájunkért válaszom ez:
Hirnök, adieu, most már mehetsz!»
Mit mondhatunk ennél többet?
Bámulom e vitézséget,
És ha magam is ott lennék,
Jobban már nem beszélhetnék.

Csak azt felejtette el megjegyezni Loret, amit valószínűleg forrása sem említ, hogy a vitéz kapitány magyar ember, Forgách Ádám és az őrség az a része, mely a végletekig akart ellenállni, szintén magyar volt. Így aztán az egész dicsőséget a császári armádia rakja zsebre, melynek pedig csak az a gyászos negatív szerep jutott, hogy nem jött el Érsekújvár megsegítésére. Soká jelenti pro és kontra: elesett, nem esett el «Newhauzel», míg végül szomorúan megírja a kapitulálást. «A magyarok és a németek, kiket néhány török vezetett, *Gomore* (Komárom? Gömör?) felé vonultak vissza az ő kellemetlen *in exiliu*-juk miatt levett szívvel, amin a Nagyvezér csak nevet, de ami megszorítja a Birodalmat: s csak fokozza a bosszúságot, hogy azóta megtudták — ezt sokan

mondják és számos levél is elbeszéli — hogy Sérin (Zrinyi) a vitéz és merész gróf, ha még két napig állanak ellent, megsegítette volna őket nagy és hatalmas sereggel, mely a török ellen igen fel volt ingerelve, ragyogó fegyverzetben és igen szép volt a felvonulásuk; de oh jaj, mindez rossz időben jött (s egy kacinus mondja), mint a halál utáni orvosság.» (1663 okt. 27.)

Mondottuk, hogy Loret Érsekújvári híreinek az a különös vezetesséjük, hogy eredeti francia családi levelekre támaszkodnak. Így tudhat ő olyan részleteket, melyekről a külföldi lapok aligha emlékeztek meg: mint pusztítja a török a vár környékét, mint rabol és ejt foglyokat a falvakon, mint óvakodik megtámadni a többi várost, mert a császáriak erősítést kaptak s mint kerüli ennélfogva a nyílt csatát. Innen tudhatja, hogy a török által megszállott Érsekújváron pestis és éhínség dühöng. «Meg lehetne szánni ezt a kegyetlen sorsot, de nem érdemlik meg.» Egészen mulatságos és jellemző az a kis történet, melyet szintén Érsekújvár környékéről kapott (1664 márc. 1.):

Harminc-negyven hajduvitéz,	Nagy úr, mivel reszket tőle
Nem megrokkant, friss és merész,	Érsekújvár büszke vára;
Tudván, hogy szép török dámák,	Ez a hölgy szemevilága.
Kiket kísérnek katonák,	Mikor hallá, hogy elveszett,
Száz lovas, oly rendejtel,	Aznap húszszor majd megveszett
Hogy őket sose hagyják el;	És még vagy harmincszor éjjel
S míg ők szépen, kedélyesen	Ugy tépi most a bú széjjel;
Mulatoztak künn a jégen,	Sőt mint mondják, felajánlott,
Ezek a merész katonák	Több mint százezer dukátot
A törököt megrohanák	És vagy harminc szolgálányát
És a meglepett kíséret	Hogy megkapja Helénáját;
Ijedtében mind elszéledt.	Váltságát ily nagyra szabta,
És mert így a sors kedvezett,	Mert mint mondják, Cypris arca
Igen becses zsákmány esett;	Bármily szépre fesse ecset,
És a felülmondott dámák	Nem mutathat annyi kecsét,
Kik, ragyognak, mint Diának,	Oly fehér és szép a teste;
Haza sem mehettek nyomba',	Ezt a hírt kaptam az este,
Hanem be az áristomba.	Mit e levélben betettem,
E hölgyeknek legelseje	Egy hű, igaz jelentésből,
Szép tojásdad az ő feje	Melyet tettem én is végül.
Egy nagy úrnak szeretője;	

Takáts Sándor tollára méltó történet! S amint Loret jóízűen, a maga naiv, együgyű módján elbeszéli, szomorú humor árad ki aznapi leveléből, amit csak mi, magyarok vehetünk észre. Mert mielőtt a történetet elkezdené, ép annak a gyönyörű balettnek a leírását fejezi be, melyet Párizsban az udvar *Álcázott szerelmek* cím alatt adott elő a királyné közreműködésével. Aztán így tér át a hajduk esetére:

De erről még most e percben	Elmondhassam, arra vágyom,
Nem írok részletesebben,	Mi történt Magyarországon.

A magyar végeknek is megvoltak a maguk különös balettjei! Csakhogy a magyar katonák egészen sajátos táncfigurákat lejtettek... És milyen barátságatlan ez az átmenet a ragyogó bálból a rideg magyar végekre! Mi mással voltak a magyarok elfoglalva, mint Molière kacagtató darabjait hallgatni vagy a káprázatos operákban gyönyörködni...

Különösen megkapja Loret figyelmét az az expedíció, mely francia ifjakból állt össze 1664-ben, akik XIV. Lajos ösztönzésére magyar földre mentek a császári generálisok alatt harcolni a török ellen. Jórészt ezek vitézségének volt köszönhető a töröktől kierőszakolt szentgothárdi csata szerencsés kimenetele.

Róluk bőven szól a krónika. De ennek a mozgalmas két évnek hőse, Zrínyi Miklós. Loret nem győzi magasztalni a hősi tetteit, előszámlálni zsákmányát, elmondani hadimozdulatait.

«Sérin, ez a bátor magyar, ki oly harcias és vitéz, a törökön már sok előnyt szerzett bátorságával s azzal, hogy tüzesen harcol velük. És elmondom itt, hogyan. A sok zürzavaron kívül, amit nekik fegyverével okozott, elvett tőlük harminc hajót, tizenhat várost vagy nagy kastélyt (beleértve néhány vár-erődöt), legtöbbször szépfekvésű. Elszedett ötven bronz vagy nem bronz-ágyút, legtöbbször, mint mondják, egészen új; szétszedetett néhány hidat a folyamokon, melyeket, ha fából voltak is, nem lehetne még hat hónapig sem kijavítani; sok podgyászt vett el, elpusztított ezer falut, megszabadított bilincseiből, börtönéből, poklából több mint ezeregyszáz keresztény rabszolgát, akik lesóványodtak, elsenyvedtek és leégtek a hőségben, az ütközetekben és a csatákban. Emberei szablyával hatezer hitetlent öltek meg és szerencsés hősi tettel kétezer foglyot ejtettek, köztük sok igen előkelő van és mint mondják, szép váltságdíjat kapnak értük. Elvett egyre-másra húszezer darab marhát, háromezer lovat vagy kancát — a legkisebb is tiz tallért ér — és temérdek szekeret, igen sok zászlót.

Körülbelül ezt beszélnek erről a vitéz és merész grófról, kit a szultán és vezére szeretnének elcsípni, tudva, mennyi szégyent és kárt okoz nekik. Be is akarták keríteni, hogy százszor átszűrjék a mellét, mert a török, ez az átkozott fajta, nagyon bosszúálló; de minthogy ő megtudta terveiket két átszökött emberüktől, most kevesebbet kockáztat, mint azelőtt és egy kissé jobban vigyáz: és minthogy a törökök, kik megerősödtek, mert több népet összeszedtek, kiket a düh emészt ellenében, előnyomulnak, hogy megszegyénítsék, ez a vitéz most segítséget kér emberei és a maga számára; és ezen dolgozik Regensburg is, bármit ér is a munkája.» (T. i. a diétái.)

Majd a kanizsai ostromról számol be Loret hűségese, hétről-hétre. Kanizsáért még jobban szorong és aggódik, mint Érsekújváráért annak idején. Részletesen beszámol a nagy éhínségről, mely a török védőseregben pusztít és bizonyára nem a derék francia rimkovácson mult, hogy Zrínyi a várat be nem vette. Semmi sem jellemzőbb, mint június 28-ki levele, melyben a a legellentétebb hírekről számol be, ami csak azt bizonyítja, milyen türelmetlenül várta az egész nyugat Zrínyi fegyvereinek sikerét.

Kanizsáról itt is ott is
Mondják ezt is, mondják azt is:
Bevették? felmentették tán?
Mindkettőt hallom az utcán.
A bölcsék és az ostobák
Fennhangon azt hangoztatják,
Hogy Sérin benn van a várban.
Mások azt mondják, nem úgy van
(Igaz nem örülnek ezér').
Hanem az első Nagyvezér

Több mint százezer emberrel
A mondtam várhoz ért el
És hogy semmi kétség abban,
Hogy az ostromnak vége van;
S azzal toldják meg a mesét,
Hogy véres csata is esék,
Ágyúval és fringióval
És más fegyvermasinával
Pusztítottak, öldököltek
Császáriak s török népek...

De ezek a hírek csak afféle pletykák, Loret nem mer felelősséget vállalni értük nyájas olvasói előtt.

Nemsokára aztán már megerősítheti a hírt, sőt már azt is tudja, hogy a török Sérin szigetét ostrom alá vette. Franciánk persze optimista és meg van győződve arról, hogy a törökök most is hiába ontják a vért. De még ekkor nem ismerte a bécsi intrikákat és Montecuccoli gonosz indulatát Zrínyivel szemben. Július 24-én aztán már jelenti, hogy Sérin várát bevették, hogy a

törökök elfogták a védőrséget (ami nem volt igaz) és harminc tisztet kivégeztek. De ekkor már a jámbor francia újságíró is megsokalja a császári vezérek halogató taktikáját és némi kritikát enged meg magának a hadvezetés felett. «Ti, a Birodalom vitéz Generálisai! Most nincs idő tréfálni, hanem vigyázni kell minden percben és cselekedni minden segítségekkel együtt ily hatalmas ellenféllel szemben. Gyors készséggel kellett volna a várat megsegíteni a hitetlen fajzattal szemben; az a cselekedet szép lett volna és nektek, akár győztök, akár nem, hírnevet szerzett volna.» De aztán megbánva vakmerőségét, szinte bocsánatot kér és megrója önmagát, hogy ilyen tiszteletlenül és illetéktelenül mert beleszólani olyan dolgokba, melyekhez nem ért. «De, nagy Isten! Mi közöm hozzá? Honnan vettem én ezt a kiváltságot, hogy pipa dohányt sem érő száraz leckéket adjak annyi nemeslelkű Generálisnak? Oh, verseim, ha bölcsek akartok maradni, álljatok itt meg, kérlek és hagyjátok a világot amint van.» Ez már a lojális nyárspolgár beszéde, mely a nagyok iránti tiszteletből visszafojtja a közvélemény és a józan ész szavát. Milyen messze vagyunk még a következő század francia íróinak önhitt szabadszájúságától!

Majd Zrínyi lelki állapota is foglalkoztatja az európai közvéleményt, melynek valóságos bálványja volt. Loret is beszámol a császárhoz intézett panaszáról: «Az említett erősségnek ura és grófja, akit méltán tölt el a kedvetlenség, azt mondják, panaszt emelt a császárnál, hogy generális-kollegái, ahelyett hogy megtámadták volna ellenfeleit kétes kimenetelű csatában, megfutamodtak előttük; hogy nem is próbálkoztak meg és hogy az első halberdóra, mely fülüket hirtelen megütötte, megfutamodtak; hogy az ő várának védelme rendkívül nagyfontosságú, hogy egy kicsit kockáztatni is kell és nem annyira félni a tűztől; hogy az ő nem közönséges gyávaságuk tönkretette becsületét és vagyonát, koldussá tették, mint egy gyíkot és a Birodalmat is kockára vetették. Ilyen módon, vagy körülbelül így panaszodik, mondják, ez a nagy ember. Annyi bizonyos, hogy ez a nemes szív szomorú sorsra jutott, de minthogy a jóban és a rosszban minden dolognak két arca van, a vezéreknek is, kikre így panaszodik, meglehetnek, azt hiszem, a maguk okai, de én azokat nem ismerem s nem mondhatom el».

Zrínyit elkedvetlenedése, mint tudjuk, arra ösztönözte, hogy a francia királlyal keressen politikai kapcsolatot Bécs ellen. Élénk összeköttetést tart fenn a szentgotthárdi hős francia lovagokkal is, kik már korábban is kijelentették neki, hogy nem a császárért, hanem az ő nemzetéért jöttek harcolni. Ezeknek a barátságos poharazásoknak lehet egyik emléke az a levél, melyből kitéjük, hogy Loret Zrínyi további helyzetéről igen jól van értesülve: «Sérin, ez a nagy hadvezér, kinek a törökök kifosztották a földjét s aki bátor és helyen van a nyelve, könyörgött a császárnak, fontos okokat hozva fel, hogy segítsék meg egy kissé, vagyis, hogy adjanak neki csapatokat parancsa alá, hogy visszaszerezze bátorsággal örökségének egy csücskét és hogy bosszút álljon azokon az állatokon, kik miatt annyi bajt szenvedett. Igaz kérése vagy intelme nem talált kedvező válaszra, mert az uralkodó köszívű tanácsa okkal vagy politikából, tudtára adta válaszában, hogy amit kért, nem adható meg neki, s hogy épen ellenkezőleg azt akarják, hogy otthonülőbb legyen és hogy szükségesnek látják, hogy otthon kissé megpihenjen, amit ő, mint mondják, már meg is tesz; nem morogva, sem káromkodva, de mégis vérig sértett szívvel.

Ez a gróf nagy jóindulattal viseltetik a franciák és Franciaország iránt és valaki azt mondta nekem ma, hogy vendégül látott otthonában bőkezűen, tisztelettel, gyöngédséggel, örömmel, becsülettel és udvariassággal egy elég

szépszámú csapatot harcosaink és önkénteseink közül és hogy száanalomraméltó sorsa megnyerte teljes barátságukat. Amit most én itt elbeszélék, egy levélből veszem, melyet egy magánember írt sebtében és minthogy ez ott végigélte a hadjáratot Németország szövetségében, azt gondolom, hogy amit mond, némi hitelre számíthat nálunk». Ebben az esetben tehát Loret tudósítása valóságos történelmi forrásszámba mehetne.

A vasvári béke miatti magyar keserűség is utat talált Loret krónikájába. «A magyarok még mindig mérgesek — írja — a legutóbbi béke miatt és nem tudnak elhallgatni. De hiába beszélnek és tesznek, a Császár házasodni akar és a házasodás, méltán, most a legfőbb ügye.» «De hát nem helyes-e — teszi hozzá a gáláns francia — hogy Ámor is lángra gyujtsa Mars után?» Az elkeseredés különben a szentgotthárdi franciák közt is nagy volt, mert ők, akik a kereszténységért jöttek harcolni, nem számítottak a háború ilyen gyors és szügyenletes befejezésére. Épen hősiességükre féltékenykedtek Bécsben és nem nagyon siettek őket visszatartani. Loret megint egy «mémoire»-ból veszi ennek a levert hangulatnak a híret: «Igy annyi derék vitéz keresztény, a hit szilárd támaszai, kik rettenthetetlen bátorsággal telve lóhalálában siettek oda, hogy szabadon szolgálják a Császárt és a kereszténységet, most lehorgasztott fővel jönnek vissza és mint mondják, felindult lélekkel, mert nincs alkalmuk sem helyük, hogy nemes vérüket Istenért ontsák». Ezek között volt Loret egy jóbarátja, Richelieu abbé is, ki a francia újságíró szerint Velencébe ment és ott afölött való bankodásban, hogy vállalkozása füstbe ment, beteg lett és meg is halt. (1665 jan. 31.) Ez az abbé másról is híres. Moliére feleségének ellenségei megtették a férj szerencsés vetélytársának. A tudományos kritika ép távollétével, a magyar hadjáratral bizonyítja, hogy a vád egyszerű ráfogás.

Csak 1664 december 20-án írja meg Loret a nagy magyar szerencsétlen halálát. A jámbor Loret érzi, hogy tolla nem méltó ehhez a nagy alakhoz; szeretne époszt írni róla, de nem tud:

Minap voltam egy templomba',
S ott egy szép márkínó mondta
— S én ezt szomorúan hallám, —
Hogy a jó vitéz Sérin bán
Hazájának bánatára,
Melynek neve Hungária,
Másvilágra jutott által
Elég tragikus halállal.
Elment, mondják, vadászatra,
S ott történt e história.
Egyszerre a gróf mit lát ott?
Egy vérengző vadkant látott
A sűrű bozótból jönni,
Kedve támadt reá menni;
És veszélyes szándékában
Kardját tartá a markában;
A kant vakítja a penge,
Elugrik, majd fenekedve
Egyenest ront a vadászra
— Sasnak hajdan oltalmára, —

S hosszú, rémítő agyara
Oly sebet üt a magyarra,
Hogy attól e merész nagyúr
Véresen a fűre borul.
Változának ott nemsoká'
Babérjai ciprusokká.
Amit nem tudott ellenség,
Aga avagy janicsárbég,
Miért a sok híres basa,
Akit feldühitett vasa,
Adott volna félországot,
Mire minden török vágyott,
Ó, jaj, megtette egy percben
Egyetlen gyászos véletlen.
Es e híres ember vége
Kinek nagy volt dicsősége,
A szultán és nagyvezére
Gonosz dühe ellenére,
Kik osztoztak feje felett,
Egy fenevadnak műve lett.

Ugyanígy lett hajdan Adonis úr is egy vadkan áldozata!

Mivel mindig tiszteltem őt,
Ezt a vitéz törökverőt,
Ez a siralmas baleset
Nagy fájdalomra gerjesztett:

Hogyha Loret Virgil lenne,
Pindár vagy más ritka elme,
Tetteit — s ezt méltán tenné —
Rögtön megörökítené;

Ő uráért, a Császárárt
Mindig szívesen onta vért
S a birodalomban egy sem
Multa felül becsületben,
Sem családi származásban,
Sem vitézi bátorságban :
De végre is, nem felejttem,

Hogy amiért őt szerettem,
Az, hogy ezt a nagy jó urat
Buzgó érzés, jóindulat
Kötötte a franciákhoz
S ha igaz, amit a hír hoz,
Házában is megvendégelt
Sok francia nemes embert.

Loret nem sokkal élte túl Zrinyi halálát. A következő év márciusában már abba hagyta a rímelést a mi derék fűzfapoétánk, halálos betegségtől gyötörve. Halála után sok utánzója és folytatója támadt, de egy sem volt annyira népszerű, mint ő, a kereszténységért harcoló magyarság lelkes bámulója. Minden tévedése ellenére a jámbor Loret magyar hírszolgálatára jóval felülmulja a mai francia sajtóét, még objektivitás dolgában is ; hát még ha a jóindulatot tekintjük. . .

Igaz, hogy a török háborúk európai fontossággal bírtak s így mindenkit érdekelték. Magában Franciaországban nem Loret az egyetlen, aki magyar dolgokról számot ad ; tekintélyes mennyiségű mémoire, röplap és más újságok foglalkoznak velünk. Loret annyiban kivétel, hogy rajta keresztül egy francia ember eszejárását is tanulmányozhatjuk ; újságjának egyéni színezete, mely a burleszk újságlevelek barokkstilusából ered, teljes nyárspolgári együgyűségben mutatja be az író. Az efféle tudósítások nagybecsű eredményének tekintetjük azonban azt a francia véleményt, melynek Voltaire csak késői kifejezője, midőn így ír : «Valamennyi nép között, mely szemünk előtt e történetben elvonult, egy sem volt olyan szerencsétlen, mint a magyar» . . .

Eckhardt Sándor.

KÉT FÉNY KÖZÖTT.

*Szemközt a fumei kikötő,
Elől a nagy világitótorony.
Lobban, forog, forgó fénykévéit
Futtatja végig a hullámokon.*

*Hátam mögött a sziklarepedésben
Parányi fényű szentjánosbogár.
Kis hangya, kőbor pille, valaki
Az ő fényénél is hazatalál.*

*Hát én, hát én világitok vajjon? —
Csobban a tenger csorba sziklaélen.
Se Fárosz nem lettem, se fénybogár.
A parton állok két fény közt, sölétlen.*

LÉLEKVESZTŐ.

*Sok kis hajó közt, nagy hajó közt
Láttam egy ladikot:
Lélekvesztőt, egy-embernek valót.
Ily lélekvesztőn indultam el én
Az élet tengerére,
Mert nem adott az Isten más hajót.*

Reményik Sándor.

A VAK LEÁNY.

Éva hirtelen abbahagyta a játékot. A zongora előtt ült, fekete kötéssel a szemén. Felkelt és két kezét kissé előre nyujtva, biztos ösztönrel indult el nagynénje felé, ki a sötét szobában, egy nagy karosszékben bóbisgatott.

— Ilona néni — szólt a vak leány megállva előtte — ma este jöjj el velem arra a hangversenyre.

Az idős úriasszony, ki délutáni álmából csak az imént nyitotta fel szemét, alig tudott szóhoz jutni a meglepetéstől.

Éva megismételte kívánságát.

— Csak nem beszélsz komolyan — ijedezett a néni — hisz jól tudod, ezzel mindent elronthatnál. Szó se lehet róla!...

— Nekem pedig ma mégis el kell mennem — hangzott a felelet.

— Édes fiam, jól tudod, nem lehet. Ernő bátyád holnap leveszi a kötést, de a fényhez csak lassacskán szokhat a szemed. Pár napot még a sötét szobában kell töltened.

Éva alkudozni kezdett.

— Hisz nem kell azért a kötést levenni, így is elmehetek. Sötét páholyban, hátul ülünk.

— Ernő bátyád megtiltotta, hogy a szobából kimozdulj. Nem lehet bízni benned.

Éva ingerült lett.

— Úgy őriztek, mint egy rabot. Megölitek velem az ifjúságom. Még gyermeklány voltam, mikor először kellett sötét szobában heteket eltöltenem. S azóta hányszor!...

— Alig vagy húszesztendő. Még előtted az élet.

A leányból feltört minden keserűség.

— Húszesztendő vagyok. De egy hosszú élet szenvedésével a hátam mögött. Mikor jó szüleim olyan hirtelen elhaltak, a bátyámról sem tudtam éveken keresztül. Nem maradt senkim rajtad kívül és te is csak azért, hogy folyton gyötörtess az orvosokkal. Mit is bántam én a szemem világát, csak engedtetek volna a gyászomnak élni. De még sírnom se volt szabad. Mégis megvakultam. Minden orvos csak rontott rajtam eddig.

A néni szelíden, simogatón felelt.

— Igaztalan vagy... Ez a türelmetlen, nyugtalan természeted volt az oka mindennek. Már rég meggyógyultál volna, de te sosem tudtál szót fogadni, várni.

— Szót fogadni? Tudok. De csak akkor, hogyha bízom. S várni is hogy tudtam a bátyámat! Mikor hallottuk, hogy él, künn, messze, fogságban... Pedig akkor még nem is volt ilyen hírneves professzor. Milyen türelemmel, boldogan vártam azt a két esztendő, míg hazajöhetett. Én azonnal rábíztam volna magam, de ő nem mert még hozzáfogni az operációhoz. Azóta rég bele is nyugodtam már, hogy így maradok.

— De ő nem. Azért tanult és fáradozott éveken keresztül, hogy téged megmenthessen. S milyen áldott jó testvér! Ő, akit egyszerre százfelé várnak a betegek, heteken át ült itt temelleted, hogy vigyázzon rád, nehogy egy óvatlan percben könnyelműen elronthass mindent. Most csak azért hagyott egy napra egyedül, mert egy nagybetege várja, kit csak ő menthet meg. De reggelre itt lesz, légy hát türelemmel.

Éva leült s pár percig hallgatott.

— Szegény jó bátyám — szólt végre — igazán csak érette vállaltam el ezt az újabb kinszenvedést. Én magam már rég nem hiszek benne, hogy valaha látni fogok. De már nem is fontos. Egészen más világba helyezkedtem, a szem ott fölösleges. A zene, igen... Én a zenével látok... A zene olyan nagy dolog lett nekem, hogy szinte biztosra kell vennem, örökre vak maradok. Épen azért...

Fölvette fejét és hirtelen fölállott.

— Ilona néni!... Nekem ma el kell mennem, Mátrayt hallani.

A jó asszony rémülten látta a közelgő veszedelmet. Ez a leány ismét erősebb lesz nála. Kezeit tördelte és úgy könyörgött:

— Évám, mindenre kérlek... Ne tedd tönkre magad!... Az életben még annyi...

— Ó, mit tudjátok ti azt... — szakította félbe nénjét a vak leány — hogy mi egy vaknak az élete!... Mik a mi vágyaink?... Ha tudnád... Én szerelmes vagyok... — s hangja itt meleggé változott. — Évek óta már. A szemem sosem látta... Évek óta külföldön él. És mégis... Mindig magam előtt látom. Mindennap találkozunk. Ismerem, jobban, mint bárkit. Az egész lelkét, életét, a vágyait, a szenvedéseit. Még a külsejét is. S tudom, hogy még nem volt boldog soha. Hogy keres, vár valakit... És most, hogy legújabb szerzeményét játszottam, teljes erővel szólalt meg bennem is a vágy, hogy igen, el kell mennem.

Már ott térdelt a nénjére borulva s ajkáról ömlött a vallomás:

— Igen, Mátrayt szeretem. Őt, a világhírű művészt, én, a szerencsétlen leány... Tudod, évek óta nem vágytam sehová, messze kerültem az embereket. De ma el kell mennem... Talán a «Szellők meséjét» is el fogja játszani... Ó, néném, emlékszel...? Ezt játszottam akkor, mikor a nagy gyász után, vakon, először ültem zongorához. És azon a napon csodálatos dolgokat ismertem meg. Hamarosan minden dolgát meghozattam Mátraynak. Valami csodálatos dolog ment bennem végbe rövid idő alatt. Más színe lett a hangnak, más csengése a szónak, mást

mondottak el a régi klasszikusok s új, hatalmas színskálákból, végtelenbe futó dallamokból, a zene csodálatos alkotó elemeivel teremtdött újjá előttem a világ. S engem is ő teremtett újjá... Órákat töltöttem a zongorám mellett. Az ő lelke ihletett meg s tette a játékomat művészté. Már csak általa és benne élek. S látni is csak azért szeretnék, hogy őt láthassa a szemem. De nem vágyom látni a világot nélküle... Ma, mióta meghallottam, hogy itt van, nem bírok magammal... Az én vágyam hozta ide, ebbe a csöndes vidéki városba. Azután ismét elmegy, tengeren túlra s az én lelkem örökre...

Elakadt a szava. Szívettpő volt a vak leány zokogása. Az öregasszony nem bírta nézni. Imára kulcsolta a kezét.

— Úristenem! Segíts meg ebben a súlyos kísértésben.

Majd egy kis erőhöz jutva így folytatta:

— Nem lehet... Leányom... Gondold meg: én felelek érted.

A vak leány is új erőre kapott.

— Igen, te felelsz majd, a jó Isten előtt is, ha elveszed tőlem azt, ami a legnagyobb lehetett volna az életemben. Csak egyszer hallhassam őt magát játszani, hogy megbékélnék aztán minden szenvedéssel. Ez az egyetlen este!...

Az öregasszony maga elé meredve hallgatott.

Éva most már biztos fegyverhez nyult.

— És ha ez a műtét sem sikerül? Olyan biztos vagy benne?...

Mit adhatsz majd helyébe akkor, ami több lenne ennél az esténél?...

Én nem tudnám enélkül elviselni az örök sötétséget.

Megtörtén állt föl az öregasszony.

— Legalább a bátyád itthon lenne!

Éva is föllállott.

— Lehet, őbenne az orvos eltiporná az embert. Isten rendelte így, hogy ma távol legyen.

A jó asszonynak nem volt többé mit ellenvetnie.

— Megígéred, hogy nagyon fogsz vigyázni? Bekötött szemmel...

Percek múltak el, míg a végső szót is kimondotta.

— Istenem, légy velünk — fohászodott föl csendes megadással s készülődni kezdett az estére.

Éva magánkívül volt az izgalomtól. Nénje öltöztette. Egészen halavány világosság mellett fürtös rövid haját rendbe szedte s fehér selyemruhát adott rája. Csordultig volt a szíve fájdalommal, látva a szép fiatal teremtest, szemén a szomorú fekete kötéssel.

Ünnepi fényben ragyogott a színház, telve finom, úri közönséggel. Csak az egyik nagy földszinti páholy maradt sötéten, mintha üres lenne. A mély háttérben mégis mintha mozogtak volna...

Óriási siker volt. Szünni nem akaró tapsok követtek minden számot. A műsor véget ért, a közönség azonban nem mozdult helyéről, újra meg újra kitapsolta a művészt és ráadást követelt.

Mátraynak engednie kellett. Jóvágású, komoly férfi volt, kissé

már deresedő hajjal, szeme azonban szomorú, tiszta gyermekszem. Fáradt mosollyal vette föl újra hegedűjét és játszani kezdett. Egyik legelső szerzeményét . . .

«A szellők meséje»! . . . Búbajos, ábrándos, forró muzsika volt. Az emberek lehúnyták szemüket. Madárdalok erdőn, virágos mezőkön futottak keresztül, kristályos pataokban, tavaszi esőben fürödtek és színek, csodálatos, égő, tiszta színek bomlottak elébük s meleg színhullámok ringatózták körül.

Hatalmas tapsvihár rázta meg a pillanatnyi csöndet, mely az utolsó hangokat követte. A közönség elragadtatása tetőfokra hágott.

S ekkor a zúgó, éljenző tömegben keresztül egy tiszta leányhang tört utat magának ujjongó, boldog extázisban, a fáradtan mosolygó művész felé.

— Látok! . . . Látok! . . . Ó, Istenem! A Mester . . .

Halálos csend, s egy pillanat alatt ezernyi szem tapadt a sötét páholyból kihajló, sugárzóan szép nőalak felé. A letépett kötést még a kezében lengette, mint győzelmi lobogót, a másik kezét magasra tárta ki a színpad felé, ahol, mint egy csodától elbűvölten állt az ő ünnepezt művésze. Szeme a lányra meredt, akinek arcáról az üdvözültek fényessége, két szeméből pedig mámorittas, boldog ragyogás áradt felé.

Rémült, ijedt sikoly követte a lány ujjongó kitérését. Egy idős hölgy ugrott elő a páholy mélyéből és a fiatal lánnyal dulakodni kezdett.

— Mit tettél!? . . . A kötést! . . . Szerencsétlen . . . — kiáltott és igyekezett a lányt a sötét háttérbe vonszolni.

A lány azonban csak állt ott, mintha vashól lenne s szemeit bűvös erővel kapcsolta a művész ámulattól fényes szemeibe.

— Ilyennek képzeltem . . . — suttogta maga elé.

Hirtelen sötétség borult a színházra. Az egész városban jól ismerték a Szendey-család tragédiáját és rögtön Évára ismertek. Átlátva a helyzetet, valaki gyors hidegvérrel eloltatta az összes villanyokat. Többen betörték Éva páholyába s szemeit bekötötték.

— Talán még nem vezett el minden . . . — mondotta egy orvos a jelenlevők közül.

Egy kéz nyúlt most a leány keze után.

— Istenem, hiszen ez a Mester keze . . . — kiáltotta Éva. — A Mester . . . ! Látom így is, a kötésen keresztül.

Mátray, aki közben mindent megtudott a lányról, meghatottan csókolt neki kezét.

— Én vagyok az, igen. Akiért ma annyit kockáztatott . . .

— Ó, a vakság is könnyű lenne most már.

— Isten nem kíván ekkora áldozatot. Azért, mert ma engem ide elvezetett . . . De a kocsi előállt. Jöjjön, most én hadd kísérjem tovább. Ameddig csak engedi . . .

És a lány boldogan hagyta ott kezét a Mesterében.

Szentgyörgyi Czeke Vilma.

ÁCS GEDEON BUJDOSÓ ÉVEI.

(*Feljegyzések a magyar emigrációból.*)

ÜLÖK szobámban egyedül ily néptömeg közepette. Hová mennék? Hol töltsen a napot?» Ha van is néhány ismerőse, röstell hozzájuk elmenni e napon, mely a kölcsönös ajándékozások napja. «Szegény vagyok s nincs miből vennem... Még azt hihetnék, kapni akarok.» De Mészáros mégis gondol rá jókívánságaival, mint rendesen; néhány szíves yankee hölgy, Mrs. Hillard s a két Miss Lowell könyvekkel ajándékozták meg s otthon is megemlékeztek (levélben) a hontalanról. «Annyira óhajtanék ünneplő családot látni, gyermekeket, nőket, de nincs hová mennem... Itthon kell ülnöm s mert kemény hideg van, még fagyos ablakomon keresztül sem nézhetek ki.»

Szilveszter estéjét is egyedül töltötte, szobájában dolgozgatva... Néha harangok kongását hallotta... Eszébe jutott a baranyai kálvinista szokás... S lelke messzi hazájába járt ünnepelni.

Debrecenbe kalandozott lelke, mely — mint a *Pesti Naplóból* olvasta — «feltúrte nadrága szárát s gyors léptekkel indul haladásnak a civilizáció Hortobágyán. Mit gondolt a nagyfalu? — kérdi mosolygó elcsudálkozással — a főbb, sőt az apróbb utcák is köveze és pallözva! Mi lesz az annak sorában tanyázó vadrecékből?... Még Németh-utca is? S Várad-utca is, hol ősszel, ha keresztül selle mennem, megálltam szétnézni, van-e komp, mely átvigyen a túlsó partra? k építnek magas és szép épületeket és beszélnek, mint azelőtt tizenöt évvel, Színházról is!... Félek, hogy e lapot expressze csak amerikai magyar olvasók számára nyomták, hogy minket felültessenek! De ha igaz? Ha valaha hazamennék, tán meg sem ismerném Debrecent...»

Ily csöndes árva estéken eszébe jutnak barátai, ismerősei, kikkel hajdanában mulatott, a magyar menyecskék, «kiknek szeme vidám, mint a szőlő szeme...»

Eszébe jut a szőlői búcsú... s szívét fájó meleg érzések töltik el... «Ott a tömérdek parasztlány, szoknyáján ötszörösen tekergő szalag piros folyóként, piros szalag haján, szalag mellén, szalag ünge ujján, piros szalag mindenütt, csak arcán nem és csizmáján, mert az mindegyik piros különben is. És járkálnak föl és alá, mintha kertedből a rózsa és a pipacs, a szegfű és a basarózsa karon fogná egyik a másikat és sétálni indulnának. Mit sem vesznek, de maguk e napon a legszebb s legfőbb vásári cikk, mert a szőlői búcsú *leányvásár*... Miként kullog mögöttük a sok legény s teszi, mintha nem is hederítne a lányokra s ezek, mintha nem is tudnák, kik sunnyognak mögöttük. Soha hetykébb legényeket, mint ilyenkor a baranyaiak! A szűr soha sincs inkább félvállra vetve, a kalap soha sincs inkább félfülre nyomva s pirossabb kendő sohasem kandikál az ólomptykés mellény alól. A széles tarisznyaszíjjon pedig csatok és fényes rézgombok csillognak nagyobb számmal s fényesebben, mint bármikor... A szőlői búcsún sok szív ered gyorsabb dobogásra és az október végén kezdődő lakodalmakban sok vőlegény sűgja szemérmes menyasszonya fülébe, mikép a búcsúra örökké fog emlékezni, mert ott

látta először a pirosszalagos lyányt, ki most egy csészéből eszi vele a mézet, melyet új házásoknak esküvés utáni estvén szokás nyújtani, hogy azt, mint a házassági édes örömek kóstolóját, együtt költse el, ülve apró háromlábú székecskén a tűzhelyen . . .»

Vagy eszébe jut a Szent Mihály-napi kirándulás az erdőn keresztül, melyet a természet romantikájának erős érzetetésével s valóságos Edgar Poe-i rejtelmességgel ír le, midőn fellegek, növények állatokká nőnek s az állatok kilépnek tartózkodó külön világukból s emberekként megszólalnak, hogy pártfogolják a szegény utazó diákokat kisújszállási, nádudvari, szoboszlói rengeteg útjukon.

Eszébe jut gyermekkorra s öreganyja lép elő . . . , ki, mikor gombolyítani akart, fonalát vele tartatta . . .

Most egy másik, mostoha öreganyja, a Sors, gombolyítja az események fonalát s Ács «egyike azon szerencsétleneknek, kik karjukat tartják elé! Váltig biztatja, hogy ez nem lesz ekként mindörökké, a gombolyag végre is megtelik s a türelmes szolgálatért mézes falatok várnak reá, de hiába! karja már zsidbadni kezd, lába fárad s kezd türelmetlenné lenni.»

Pedig «Tűrj békén! — mondották török ismerősei — idővel az eperből édes helva lesz s a szeder leveléből selem!» — «Ora et labora!» — mond a yankee. Ó, igazuk van a jámboroknak, s ő «a nyomor súlyosbját elég türelemmel viseli, bárha kevés reménye van is, hogy valaha lássa a selmet és helvát . . .» De a jó Isten ingerlékenyé alkotta s a rá rendkívüli erővel ható apró bosszúságok gyakran elmérgeznek napjait. «A nagy bajok ellen van időnk kikeresni s alkalmazni a bölcsészet orvosszereit. Hozzájuk is szokunk s végre észre sem igen vesszük őket, mint kaláris a füstölt hering szagát. De a naponkint fölmerülő ezer apró bosszúság ephemer. Mire orvosszert találnék, már elmúlt s más kettő van helyette, gonoszabb az elsónél és ezekre ismét újak következnek. Bosszantsóságuk csekélységök miatt erősebb . . . A nagy baj vérszomjas farkas és medve. Ellene puskát fog az ember s fejszét ragad. Az apró bosszúság szűnyog, mely órákig zeng füledben; légy, mely tiszseri elkergettetés után is macacsúl száll vissza, pontban orrod hegyére; fogadói poloska, melyet, ha ügyel-bajjal elcsipnél is, mihelyt gyertyádat oltva aludni akarnál, fiai jönnek és rokonai, e vérbosszút álló beduinok, e corsicai nép, örökös vendettájával. Rosszabbak, mint dunai malomban a kiírthatlan patkány, melyből ha a molnár töre, vagy cicája egy párt elfog, négy új úszik helyére. Az apró bosszúság sikoltó csecsemő, melyet ígélet, kérlelés, fenyegetés el nem csitíthat . . .» — Így lesz Ácsnál a *fogalomból* élőlény, a hús- és vérből való embert pedig ugyanolyan bűvészzel megériinti varázsvesszejével s az lassan elvont fogalommá merevedik. Így tesz Szindbáddal és társaival, kiket különös fantáziájával mindig összekever sorsával s a magyar bújdosókéval.

«Szindbád, az 1001 éj tengeri utazója, gyönyörű paradicsomi szigetcskét lát egyik utazásában s társai kiszállván, tüzet raknak azon. De a látszólagos sziget nem egyéb, mint roppant hal, mely sokáig úszik a víz színén s végre hátán fák s növények termenek. Mihelyt a hátán rakott tűz elevent éget, lesüllyed és vele azok, kik a vélt szigetekre szállottak.

Ember jó *fültélei* ily halak. Úsznak csöndes időn a víz színén s fák és bokrok nőnek rajtok és édeni szépség kezd virulni; de ha erős indulat tüze gyúl fölöttük s elevenre kezd égetni, elmerülnek mindazon étellel, mely az ingékony alapra nőtt.

Lát Szindbád *roc* madarat is, mely körmében elefántokat hord, melynek

tojása távulról dombnak s közelebről fehér dómnak látszik és ötvenlépésnyi körületű. A vándor ember *óhajtásai* ily madarak, körmeikben elefántokat és rhinocerosokat hordók s templomtojók. A fehér dómot egy kövecske behorpasztja, maga a madár pedig eltűnik végkép, mihelyt ember fölserken az arab álomból.

Lát Szindbád tengeri vént is, kit vállára vesz, csakhogy egy patakon átvigye, gondolván, hogy tőle a túlparton megszabadul. De az lábát nyakára fonván, többé le nem száll. Szindbád végre szólót nyom egy fazékba s a mustot napon érlelvén, iszik és öregét is itatja, mígnem az végre ittasan szédül le az utazó nyakáról.

Mi egyéb e vén, mint a *bújdosó búa s honvágya*. Patakot, folyót gázol át vele, átviszi a világtengeren is, de a vén nyaka köré fonja lábait és le nem száll többé. Egynémelyik megkíséرتi leitatni, de a vének némelyike ravasz s a bor ellen is óvatos. Mit tegyen vele az ember? . . .

Az enyim lerázhatlannak látszik s azt tartom, hurcolnom kell mindaddig, míg végre fáradtan lerogyok.»

* * *

«Messze vándorútra rég kiköltözém,
Napjaim haladnak, nem haladok én,
Aki honja földét s mindent elhagyott,
Terhes annak útja, nem léphet nagyot.»

1858 június közepén Wiener *Biblisches Realwörterbuch*jának nehezebb cikkeit fordította németből angolra. Huszonöt centet fizettek egy nagy és tömött lexiconlapért s ez oly kevés volt, hogy abból alig került ki ebédje; néha még annyi sem.

Mennél szerencsétlenebb valaki s minél inkább szeretné sorsa jobbrafordulását, annál hajlandóbb előjelekben hinni, vagy a lélek transcendentális állapotainak jelentőséget tulajdonítani.

Igy Ács is a sejtelemnek, előérzetnek — melyet Zschokke *Önéletrajzában* «benső látás»-nak nevez — nem egy lapot szentel. Példákat is hoz fel rá a saját életéből, bár efféle tárgyról nem szívesen szól, mert nem örömet erősítene másokat babonaságukban. Ő magát nem is mondhatja épen babónának, de némelyik babonában gyönyörködik s az ilyet néha «szépen observálja». Ugy van az előjelekkel, mint pl. Livius, ki nem igen hisz bennük, de nem hanyagolja el őket egészen s mihelyt Ács nekifog — mondja —, hogy megírja élete történetét, gondja lesz arra is, hogy annak érdekesebb epizódjait néhány ömennel ékesítse. Ezt az ékítést rögtön meg is kezdi életének egy pár régmúlt ömenjével s aztán följegyzi aznapi reggeli (1857 újév) ömenjeit is. Hírlapot vett kezébe, melyben jó hír volt Magyarországról, fölkelte óta folyton vidám dalok zsi bongtak fejében, másnapra előkészített felolvasását véletlenül az atheneiek ismeretes szabadságdalával végezte, stb.

S ez év mégis keserves csalódás volt számára. Régtől fogva érezte már, hogy testi, de kivált lelkieréje fogyatkozni kezd. Súlyos betegség tört ki rajta s «ízlelnem kellett ismét a keserű poharat, melyből a sors egyedülálló hontalankat szokott itatni. Betegségem olynemű volt, melyben embert életundor szállja meg, mint a tengeren szokta s melyben nemcsak gondolkodni, de még csak álmodni sem lehet». E baj : a honvágy volt, a «legborzasztóbb emigráns betegség». Ács keserűen érezte, hogy nemcsak rokon nincs körülé, de még azon régi jóbarátait is nélkülöznie kellett, kikkel a közelebbi múlt szenvedései

kötötték össze. «Múlnak az évek, eróm fogy és a nyomor mindinkább nehezől reám; társaim elmaradnak mellőlem és maholnap egyedül állandok idegenek között. Ha így kell pusztulnom, adja Isten legalább azt, hogy hosszasan ne nyomorogjak, hogy könnyen szabaduljak az élettől».

Mindig gyakrabban és gyakrabban hangzik fel az egyedüllet panaszja — rideg szoba, nagy város —, nincs egyetlen lélek, kihez mehetne, egyetlen, kivel járkalhatna. «Akár az Athosz hegyén lennék kalugyer, ott sem élhetnék ridegebben... De mit tegyünk?... Ember az élet delén ritkán köt többé új barátságot; azontúl csak régi barátai édesítik életét s ha azok elhullanak, elszóródnak mellőle, ember szépen egyedül marad...»

Társaságba keveset járt, csak vasárnaponkint kereste fel egy-két régi barátját s levélben Lászlót és Michaelovichot, kik Mexikóban jártak s Minatitlan városában s a Tehuantepec-i szoros fölmérésénél segédkeztek. Kinizsy visszatért Magyarországra.

Felolvasása befejezte után nagyobb pihenésre szánta magát. Fölkereste yankee barátait, Mrs. Maria Child irónőt, kit tanított is, az öreg Dana költőt, a papi Hale-családot, E. W. Wippelt, a filozófust s végül Cambridgebe is el látogatott Longfellowhoz. Az agg költővel hosszasan elbeszélgetett Dickensről, Shelleyről, Bulwerről, Byronról, a *Punch* újabb irányú politikai szelleméről, a négerkérdéssel kapcsolatban s végül gyermekjátékokról s gyermekdalokról. Ács is elmondott egy pár kis versikét: «Nyitva vagyon aranykapum», «Jertek által jó révések» stb. Longfellow is egyet, «egy bolondost és félig érthetlent, mely, egy akkori író elmés magyarázata szerint», hollandi eredetű. Ott politikai gúnydal volt hajdan s most onnét jött át Angliába, tán az Orániai-házzal s Angliából Amerikába.» Ács megemlítette, hogy midőn játékközben a gyermekek körbe állnak s számlálnak, minden országban holmi különös szavakat mondanak, melyek nagyrésze érthetlen s az a furcsa, hogy azok közt, melyeket néha itt hallott Bostonban, akadt egy pár szó, melyet egykor otthon, Baranyában, is hallott, a gyermekrímek közt. Mindaketten mondtak el egy pár ilyet a saját nyelvükön s Longfellow kacagva remélte, hogy nemsokára akad valamely tudós német, ki azokat összeszedi s kimutatja azoknak régi szanszkrit eredetét.

Longfellowt különben Nohantban is meglátogatta volt nyaralójában, hol «mind ő, mind szép neje» igen szívesen kérdezősködtek, «mi híreket hallottam mostanában honunkról. Magyarországról beszélgetvén, Longfellow a szegénylegényekről s a pusztáról szeretett hallani. Magyaráztam neki, hogy alföldi haramiáink nagyon különböznek a Klephtektől s utasítottam pár könyvre, melyben rólok némit olvashat. Sajnálom, hogy népdalaink java nincs átfordítva, csak tűrhetően is, idegen nyelvre». «Beszélgettünk a magyar borkereskedésről is. Ő magyar borokat iszik s azokat szereti», főleg ha nem drágák s nincsenek vizezve s hamisítva.

«Longfellow nemcsak mint költő, mint ember is szeretetreméltó. Modora szelíd, nyájas, művelt. Nem szép, de kedves kifejezésű arca igen érdekes, midőn beszél s szép szemeitől különös vonzó fényt kap. A költő nagyon hasonló verseihez. Egyszerű, csillogás-, dagálynélküli, nemes, tiszta, szeplőtlen. Egy tekintetre látszik, hogy e szerény ember hírét szinte restelli s magát legjobban érzi házi körében s nem csudálatni, de a jóktól szerettetni óhajt. Mindazon írók közt, kiket valaha láttam s személyesen ismertem, Longfellow legszeretettelmebb. W. Irvinget még nem láttam». Ugy látszik, később sem volt alkalm a öreg költővel megismerkednie, bár híres, romantikusan szép lakhelyéről, a

Sunnysideről egész sorozat képet ragasztott be Naplójába. Irving könyveinek megjelenése alkalmából pedig máskor is hosszan és melegen emlékezik meg róla, ki ifjúságának egyik legkedvesebb írója volt.

* * *

1858 november 16-án mégis *amerikai polgárrá* lett. «Ez kétségkívül egyik legnevezetesebb eseménye életemnek» . . . De polgárrá létele, e komoly lépés, oly bohó modorban történt, hogy nemcsak ünnepélyes benyomást nem tett reá, hanem épen meg is kacagtatta. A törvény szerint, először szándékát kellett nyilvánítania az illető hatóság előtt és lemondania «minden külhatalom iránti kötelezettségről s engedelmességről». «Ezt tettem öt év előtt New-Yorkban Szerényi barátommal. Elmentünk a városházhoz s ott a kerületi törvényszék egyik jegyzője, egy keszeg férfiú, föltartatta velünk jobbik tenyerünket s az esküt oly sebesen hadarta, hogy abból egy ígét sem értettünk. Commának, punctumnak híre sem volt abban, mit a keszeg jegyző hadart, sőt midőn az esküt végigolvasta, lélekzetet sem vett, nem is pillantott, még csak hangját sem változtatta, hanem hadarmányát ekként végezte: «Mindezeket szentül ígérem, csókolják meg Önök a Bibliát, huszonöt cent, Uraim». S mi szánkat az újszövetség egy nem igen tiszta példányához közelre tartván egy pillanatig, kivettük tárcánkat, abból huszonöt centet az asztalra tettünk s fölkapván oklevelünket, kotródtunk le a lépcsőkön, hangosan kacagva. Szegény Szerényi e jelenetet haláláig nem feledhette s valahányszor látott, eszembe juttatta a keszeg jegyzőt s hadarta annak végszavait: «Kiss the Bible twenty five cent gentleman!»

Öt év eltelt azóta s elmentem az itteni kerületi törvényszék egyik irnokához, megkérdezni, mikor avathat be az amerikai polgárságba. «Akár ma, pontban egy óraker ! Itt hagyja Ön első oklevelét, elkészítem a másodikat, két tanu, polgár, egy óra», felelte a kis kövér irnok, maga a megtestesült tinta-penna. Egy óraker megjelentem két tanuval. Egyik volt Fegyveressy, magyar szűcs, másik Kahn, szivarkereskedő, magyar zsidó. A kerületi törvényháznál néhány német és ír is ácsorgott, szinte polgárságra áhítózó s a kis kövér irnok igazi törvényszéki hadaró modorban kikérdezett mindnyájunkat, elkészítette az okleveleket, aláíratta velünk s a tanukkal s aztán nagyot intett szemöldeivel és tenyerével, hogy menjünk utána. Ment a kis irnok keresztül az utcán, föl egy szűk közön, átvágott más utcára, aztán harmadikra, futtában néha visszapillantott, nem maradoz-e el kis serege, intett szemöldeivel és kezével, hogy siessünk s aztán megérkezett egy középületbe, hová én sokkal rövidebb és kevesebbé tekervényes úton felényi idő alatt s szaladás nélkül elvezethettem volna a jámbort. Összeszedvén csapatkáját, az ajtónál fölvezetett az épület negyedik emeletébe s ott ajkára tevén tenyerét, jeléül, hogy hallgassunk, a tornác egyik sarkába utasított és titkolózó suttogással tudtunkra adta, hogy kissé várakoznunk kell, de a világért hangosan ne beszéljünk. Erre a németek tüstént zsi bongani kezdtek s egyik engem unszolt németül, hogy protestáljak e várakozás ellen. A kis irnok pedig harpocratesi arccal s lábújjhegyen lopózkodott egy kétfelé nyíló ajtóhoz s ott mélységes suttogást vitt végbe egy talpig fekete úriemberrel. A kétfelé nyíló ajtón belül, a törvényszéki teremben. a kerületi bíróság előtt a Junior nevű hajón történt gyilkosság pere folyt s a mi kis irnokunk, kinek szemében a törvényszéki eljárásnál szentebb s tisztelőre gerjesztőbb nincs és nem is lehet, ez okból járt lábújjhegyen, ámbár a tornáccon bátran egész talpára is léphetett volna. A talpig fekete úri ember ismét kijött s

szétnézvén köztünk, «reménylette», hogy én s tanuim nem fogunk nagy zajt ütni s kinézésünkről ítélve, hallgatásra képesebbek vagyunk, mint az írek s németek. Intett, lépjünk be a terembe. A kis őrök is intett szemöldeivel, mutatván, hogy lábujjhegyen kell járnunk és szánkat befognunk, az ajtóig vezetett és ott szépen becsúztatott, tenyerével egyet lökve hátunkon, hogyha tán a kerületi törvényszék iránti mélységes tisztelet miatt megdermedvén, magunktól mozdulni képesek nem lennénk, az ő tenyerétől kölcsönözzünk erőt. A talpig fekete úriember a törvényszék előtt ácsorgó sokaság megett minket félkörbe állított és súgta, tartsuk föl jobbik tenyerünket, aztán súgott néhány szót a két tanunak és hozzám fordulva suttogott nekem is, mit? . . . jó Isten tudja, én nem. Az egész suttogás két percig is alig tartott . . . s aztán az oklevelet a kezembe nyomta s kicsúztatott az ajtón. Ott készen várt a kis őrök s elkapta tőlem, azzal a tornác sarkába sietett s onnan intett szemöldeivel, menjek közelebbre. Midőn odaértem, az oklevelet öblös oldalzsebébe dugta, mintha mondaná, «ezt nem látod többé!» Aztán másik oldalzsebéből kirántotta a polgári oklevelet, melyet tatár tudja, mikor írt az én számomra, a másikat a levéltárnok tartván meg. A három tallérnyi díjat már korábban lefizettem s megkapván okleveletemet, lábujjhegyen kijöttem a szentséges törvényházból.

S ekképen lettem amerikai polgárrá!»

* * *

Régi vándortársai közül megemlékezik egy pár jó és hű barátjáról s ismerőséről, kikkel New-Yorkba lerándultakor találkozott. Fölkereste Michaelovichot és Podhraczkyt, ki Braziliába készült, majd Benyiczky Kornélt, kinek daguerrotyp-intézetében volt alkalmazva Semsey és Menyhárt; Freund és Grossinger borkereskedőket, kik azonban nyájasan hidegek voltak hozzá. Általában yankee ismerősei melegebben fogadták, mint a magyarok nagyobb része. Sándor László magyar zsidóval is találkozott, ki sokszori bukás után roppantul meggazdagodott s jelenleg nagybefolyású bankár s pompás palotában lakik a V. Avenuen, majd Asbóth Sándorral, «kinek semmi jövedelme, de azért mindig úgy él, mintha sok lenne. Miből? Ő tudja! . . .» Benézett Kovács Pistához is, ki boltisegéd Geninnél; Michaelovich szivargyárat akart alapítani s ajánlotta, hogyha Ácsnak jobb kilátásai nem lesznek, társul fogadja. Ernest E. Mitchell is hívta Mészáros helyére, de a kedvező ajánlatot szerénységből nem fogadta el.

Borús, ködös, esős, valóságos gyásznap volt, midőn az európai gőzös Mészáros halála hírért hozta, ki épen leromlott egészsége miatt hagyta volt el Flushinget. Lady Langdalenál halt meg Eywoodban, Angliában, november 16-án. Végbúcsújánál Czecz János, volt tábornok és Vukovich Sebő, egykori kormánybiztos volt mellette. Megérett a pihenésre. Utolsó éveiben testileg és lelkileg teljesen megtört s «katonás, mindenkit vonzó humorát» is nagyrészt elvesztette. Ezt Mészáros maga is sajnálkozva vette észre, midőn naplóját* 1858 március 31-én átolvasta s utolsó lapjára ezt írta: «Mi azonban

* A Nemzeti Múzeum Mészárosnak ezt az eredeti kézirással írt naplóját egyetlen példányként őrzi, holott Mitchell nem sokkal Mészáros halála után avval nyugtatta meg Ácsot, hogy ha Mészáros *Emlékiratai* netalán veszélyben volnának, vagy elvesznének, vagy valaki meg akarná azokat hamisítani, az eredeti kézirat nála mindig olvasható. Bár megjegyzi, hogy az Európába átvitt példány az eredetitől sokban eltér. Az eredeti példány — amint azt Mitchell legifjabb fiának ma is élő özvegye velem levélben közölte — most is Amerikában van, Mitchell professzor tulajdonában. Érdekes volna e két példányt egybevetni.

megszomorított, az, hogy annyi kevés vagy semmi humort, szeszélyt, élcet nem vettem észre, mivel némelykor dicsekedhettem . . . » Mészáros halála óta Ács félve bontotta fel a messziről jött leveleket, melyek mindig egy kedves barát vagy rokon halálát, vagy szerencsétlenségét hozták hírül.

* * *

Az év utolsó estéjét ismét egyedül töltötte szobájában. Kint erős hóvihár dühöngött, majd dara- és ólmoseső esett. Ács lelke oly kevés örömet élvezett ez évben, annyi bút látott, hogy «ez életgyüöltető végső napot épen illőnek találta az év záradékául».

Laktársai csendesesen aludtak. Látogatására senkisé is jött s őt sem hívta senki magához. «Itt ülök asztalomnál, firkálva s néha letévén a tollat, elgondolkozom a multakról s eszembe jutnak testvéreim, rokonaim, otthoni barátaim. Vajjon gondolkoznak-eők is rólam? Óhajtkák-e, mint én, hogy köztök töltsem a jövő év végső estéjét? . . . Tán isznak is értem egy pohár bort, mint én is innám értök, csak lenne kivel s lenne borom! Így is azonban, bor nélkül is, áldást kívánok rájuk s honomra! S áldást barátaimra is a távolban. A legközelebbi magyar barát New-Yorkban van, a másik Mexicóban, a harmadik Londonban, a többi még távolabb! Körülem egy sincs! Áldást óhajtok magamra is, hogy ez legyen az utolsó Sylvester estvéje, melyen egyedül ülök!»

Az új év első napján megint elfogja a jó ómenek kísérete reménykedés. «Fölkelés után az első, kit láttam, fiatal lány, ki egy régi szeretőmhöz hasonlít s kivel e hasonlatosság kedvéért első találkozáskor kacérkodtam, kit második találkozáskor megöleltem s mivel nem karmolt meg, a legközelebbi alkalommal még meg is csókoltam s kivel azóta több hamisságot is követtem el. Ez jó ómen!» Levelet kapott Mexikóból, Lászlótól s midőn azt olvasni kezdte, egy csinos menyecske bedugta fejét az ajtón s boldog új évet kívánt. «Az ólmos eső is elállt, az ég kitisztult, a nap kisütött, most pedig szép, csillagos estve van. Az előjelek oly jók, hogy S. P. Q. R. is megelégednek.»

De a nyomor és a magány ez évben is csak folytatódik, melyen humor és filozófia alig-alig segítenek. Húsvétkor piros tojást nem kapott senkitől, meg sem öntözte senki s ő sem locsolt lányokat. Ehelyett betegségről panaszkodik s Európából háborús hírek érkeztek, az osztrák császár manifestoja népéhez stb. Mind e hírek, az olasz-francia politika, Lajos Napoleon magatartása erősen foglalkoztatták. A *Times* bécsi levelezője szerint Magyarországra is küldtek lázító kiáltványokat («kik?») s orosz ügynökök hemzsegek az egész országban, melyben az izgatottság oly fokra hágott, hogy kitoréstől lehet félni. Aristokratiánk is komor s a Pragmatica sanctiót emlegeti. De Ács reméli, hogy «a magyar nem fog az agitációra hederíteni, különösen nem holmi muszka ígéretekre s nem lesz bolond nem érteni, mire való Lüders serege Erdélyhez közel s egy másik északi medvéé a galíciai határszélnél».

Csaknem mindennap érkeznek gőzösök Európából újabb és újabb hírekkel. Garibaldi áttört Lombardiába, hogy ott a népet felláztassa, a nápolyi király meghalt, Ferenc trónra ült, gr. Gyulai megverték a franciák a montebellói ütközetben stb. stb. «Az angol hírek sokat firkálnak az európai bonyodalmakról, de tudósításaikból lehetetlen kiokosodni.»

Lowellék yankee-magyar-német-francia estélyén is bőven megvitatták az általános európai helyzetet s ebben a magyarok lehető szerepét. Meglátogatta Ács Thuoltékát is Brightonban, ahol együtt voltak honfitársai közül Walko, Fegyveressy, Kahn, Zerdahelyi, Huszár (később otthon az Erzsébet-gőzös

hajóskapitánya) és Kövér Zsiga. De az Európából jövő hírek annyira felizgatták, hogy egyébre sem tudott gondolni. «Odaát már személyes barátaim némelyike is kezd szerepelni, némelyik tán reménnyel telve, melyet én igen gyengealapúnak tartok. Mind annak, mit hallok, dacára, én azt hiszem, L. Napoleon csak diversio kedvéért izgatja nemzetünket; hogy a muszka mért tesz hasonlót, meg nem foghatom, hacsak déli szláv birodalmat nem akar, de azt erősen hiszem, hogy nemzetünk elnyomására, ha az felkelne, szükség esetén ő is segédkezet nyujtana. Néha hajlandó vagyok hinni, hogy a háború egész Európára ki fog terjedni s azon esetben L. Napoleon kénytelen leend tovább menni, mint talán most szándékozik. De ha meggondolom, hogy Németország csak rémületében hetvenkedik; hogy a nervus rerum gerendum, a pénz, mindegyiknél szűkön van, némelyiknél teljesen hiányzik, hogy Angliában a XIX. század Mephistophelese, Palmerston, van a kormány élén, belátom, hogy az általános európai háborúnak, mely forradalmakra adhatna alkalmat, elejét venni csaknem valamennyi kormány iparkodni fog».

Sumner György (a szenátor Sumner testvére) hosszú beszédben fejtegette Amerika viszonyát Európához. «Az amerikaiaknak nem lehet közönyös, valjon Itália jelen urai alatt marad-e vagy megszabadul. De Itálián kívül ott van Magyarország is, melynek alkotmánya csak némely évvel fiatalabb a Magna Chartánál. Ezen oly derék, oly szerencsétlen hon teljes részvétünket érdemli, mert hősök s önáldozó becsületes férfiak hazája». Sumner megemlíti, hogy 25 évvel azelőtt Bölöni Torkos Sándor több magyar nemessel ott járt Amerikában s Bostonban megismerkedett Everett Sándorral. Midőn hazament, könyvet írt az amerikai intézményekről. A könyv roppant hatást tett s nemsokára megjelenése után Wesselényi, Batthyány s egyebek fölléptek az országgyűlésen s a parasztság felszabadulását kezdték sürgetni. Némi, Amerika előtt nem igen lényeges hibával röviden említi Széchenyi és Kossuth működését, forradalmukat s annak leveretését. Különösen Angliát vádolja, hogy az Magyarország elnyomását elnézte s abba beleegyezett, «holott nem mondhatta, mint más népekről szokta, hogy a magyar nem ért meg önkormányzásra; s szabad Magyarországnál Anglia nem kaphatott volna hívebb s erősb szövetségest. . . Mindazért, mit Ausztria tesz, Anglia felelős, mert Ausztria Anglia támogatása nélkül egy évig sem állhatna fönnt. . .» «Miután erről nyomósan beszélt, elmondja azt is, mi az amerikai polgár kötelessége a jelen világiszonyokban. 1. *Fegyveres semlegesség*, melyen Sumner azt érti, hogy erős *közvéleményt* kell létesíteni, melynek segedelmével az angol nép kormányát a becsületesség, igazság és kötelesség ösvényére szoríthassa! (Valjon mennyi hasznát vette volna Amerika 1776 után az *ilyen* fegyveres neutralitásnak? . . .) 2. Segítsük a többi nemzeteket azáltal, hogy nekik például szolgáljunk helyes önkormányzással. . .

Ez az amerikai rokonszenv. Csengő érc és pengő cimbalom. Egyes amerikai találkozik, ki irányunkba igazán nemesszívű. De a *nemzettől nemzetünk* ne várjon semmit».

Következik a háború eseményeinek rövid összefoglalása a *New-York Times* szerint, a június 14-iki solferinói nagy csata, melynek hírért a «Hungarian» quebeci gőzös hozta s végül a fegyverszünet váratlan híre, majd ismét — béke Európában.

«Milyen? S meddig fog tartani?»

Ács közli a béke főbb alappontjait s ezekhez a *Daily News*, *Morning Post*, *London Times* és a saját megjegyzéseit. — Szerinte: két hónapig? két évig!?

de nem sokkal tovább fog a béke tartani. Ha tovább tart s ő még akkor is él, «ítélőtehetségét egy ütet taplóért kicseréli».

Most már lassankint kezdett fölhangyni a reménységgel, hogy valaha még láthassa övéit.

Pedig érdeklődése a lassan-lassan ismét talpra álló Magyarországgal szemben mindig elevenebb lesz. Éber figyelemmel kíséri a politikát, irodalmat, tudományt. Örömmel olvassa a *Vasárnapi Ujságban*, melyet Lászlótól kapott, hogy a *népies régiségek* ügyében szót emelnek valahára; hogy az ujság sürgeti a népmeséket tündérekről, táltosokról... a közmondásokat, eredeti szólásmódokat, népdalokat, játéknemeket, babonás szokásokat stb. «Sajnálom, hogy hon nem lehetek. Effélék gyűjtésére hasznomat lehetne venni. Otthon abból, mit tudtam, pár vastag kötetet tölthettem volna be».

Azt is örömmel veszi észre, hogy «a költemények otthon már nem olyan sirhalmos, fejfás, könnyecseppes, eleresztett füles-farkasok, mint minőt tilinkós ifjoncaink szoktak kornyikálni» — nagy bosszúságára. «Páztortüzes, juhnyájkolompos, subás és kulacos most is van, de — úgylátszik — mégis, mintha a nyavalyás érzélgés utolját járná s talán jobbnak készülne helyet adni. Silány elbeszéléssel sincs kínozva a jámbor olvasó. A cikkek nagyobb része, ha nem is nagyon jó, legalább egészséges, józan ésszel van írva. Néhány bécsi levél igen jó». «De ennél jobb hatást tett reám az, hogy több jelenség után meg kell győződnöm, mikép nemzetiségünk még nemcsak nincs veszélyben, hanem a nyomtatás alatt pálmaként nő. Különösen jólesett olvasnom, hogy magyar színésztársaság játszott Nagyszebenben s Brassóban s a szász atyfiak nagyon jól fogadták, sőt egész télre marasztalták. És a *Siebenbürgischer Bote* dicséri nemcsak a színészeket, hanem a magyar jellemet is. Honunk különböző népfajai közt a régi gyűlölködés helyére valóban a testvérszeretetet lépett? Úgy látszik s ezen örvendek...

A nemzet nemcsak beszél népnövelésről, hanem szegénysége s annyi egyéb akadály dacára — úgy látszik — komolyan és sokat tesz e szent ügyért. Ez is jólesik.»

E magyar közmondás: «összebújtak, mint a szegény ember malacai», jutott eszébe Ácsnak, midőn magyar lapokból azt látta, hogy népünk jobban összetart, mint bármikor előbb s hogy még a szász is kezd szítani a magyarhoz. «A nyomor — mint az angol mondja — makes strange bedfellows».

Miután hetekig, hónapokig egyedül volt, hirtelen betoppant hozzá New-Yorkból László, ki ismét Mexicóba szándékozott visszatérni. A szivargyártással felhagyott, mert hasznot nem ígért s most mahagonyval kereskedett. Az utolsó időben nemcsak levelet, de hirlapot sem kapott hazulról. Ausztria hermetice elzárta Magyarországot. Pedig Európa már meglehetősen elcsillapult s utolsó hír szerint az olasz ügynek végképi elintézése volt várható. Ács azt tervezte, ha a jó hír valóban bizonyul, megpróbálkozik a borkereskedelemmel s így talán mint kalmárt pár hétre honába eresztik.

* * *

Elhatározta, hogy felhagy oly életmóddal, mely a jövedelmetlen és mégis terhes, egészségrontó írás-olvasással jár s e célból elhagyta Bostont s székhelyét New-Yorkba tette át. «Egy barátságos padlásszobában, az ég köze szomszédságában» szállást kapott, de már foglalkozni kezdett azzal a gondolattal, hogy hazatérjen. E célból 1860 decemberében újra elment Bostonba barátaitól búcsút venni. Többektől karácsonyi ajándékot kapott (könyvet) s

Miss Anna Lowelltól öltözőkészletet, melyben számára útiköltség volt, igen bőkezűen, az összeg nagyságával is mutatva, hogy őt a Miss a magyarok közt Thuolt Pistán kívül leginkább szerette. Később az ajándékot megtoldotta újabb 50 dolárral, egy arcképpel s ajánlólevéllel egy hamburgi gazdag kereskedő rokonához.

Közben ismét lezárult egy év, mely Ács szerint valamennyi közt a leg-súlyosabb volt. Az európai hírek ugyan élesztgették reménységeit, személyi állapota azonban a lehető legrosszabbra fordult. Új kerestetágról gondoskodott (erről közelebbi felvilágosítást nem ad), rendkívül szűken tengve, míg bele-tanult s végül nemcsak hogy «saját kezére nem nyithatott gallériát», de még munkát sem kapott, bár a legcsekélyebb fizetést is szívesen elfogadta volna. Ruhái elrongyosodtak s nem volt miből a legszükségesebbet vennie, lakása a legkellemetlenebb volt s nem kereshetett türhetőbbet, sőt, hogy tenghessen, a lakbért kölcsön kellett vennie. Az utolsó pár hónapban parányit enyhült állapota s a Rittler-családnál igen kellemes otthont talált. Az egyik leányt, Elvirát, csaknem eljegyezte.

Folyamodására az útlevelet megkapta. 1861 március 16-án elhagyta Mihaelovichcsal Amerikát s Anglián és Németországon át visszatért Magyarországra, mely időtől fogva följegyzései mindinkább gyérülnek. Lelkében a feszültség megszűnt: hazájában volt.

* * *

A várva-várt hazában eleinte inkább érezte magát bujdosónak, mint idegen földön, hol yankee és magyar barátai mindinkább segítették őt, míg itthon «papi fondorlatok» keserítették napjait.

1861-et élete legkeserűbb évei közé számítja. Politikailag csalódott, midőn hazája s nemzete nemcsak hogy nem szabadult fel a Bach-rendszer járma alól, hanem még az ostromállapotba is visszaesett, személyileg pedig a laskói lelkészség ügye vette el minden kedvét. Híveinek azon legforróbb kívánsága ellenére, hogy ideiglenesen kinevezett, botrányos papjuk helyett rögtön elfoglalja régi papi székét, a superintendencia consistoriuma úgy találta, hogy Ács, midőn hazáját elhagyta, minden régibb jogától elesett, «mert papnak, mint katonának haláláig állomásán kell maradnia». Pedig ő, ha külön jutalmat «nem arrogált is» azért, hogy «exemigráns» volt, annyit mégis elvárhatott, hogy «saját honfitársai ne üldözzék oly tettért, melyért csak az osztrák kormány üldözhetne volna».

De mit tehetett? Tán eszébe jutott a régi jó török szokás, mely szerint, «ha a panaszos hiába sürgette ügyét a tisztviselőnél, fehér papirból készített egy kaftánt, s abba öltözve állott valamely utcarkon, hogy a kilovagló padisahnak szemébe tűnjön. S a padisah megértette, mikép a panaszos szenvedése annyi, hogy annak leírására a fehér kaftán elegendő nem lenne».

* * *

Eleinte sehogysem tudott elhelyezkedni. Míg végre 1862 január 2-án engedélyt kapott, hogy Szabolcson segédlelkész (!) lehessen. Naplójának két utolsó kötetében bőven leírja az egyháziakkal való küzdelmeit, a laskói botrányokat, sérelmeit stb. Néhány hónappal később megválasztották Csúzára lelkésznek s lassan-lassan beleszokott az új magyar viszonyokba. De második hazáját sohasem feledte.

* * *

Amerikában gyakran megkínózta volt vele az álom, hogy hazájába varázsolta őt vissza. Félszünyodásban puffogásra ébredt s azt hitte, Laskón, valamely szomszéd menyecske korán kelvén, sulykol. Néhány percig jóleső ámulattal hallgatta, s tünődött, otthon van-e valósággal? Valósággal lenjét sulykolja-e valamely szomszédné? Föülte ágyában, nézett az ablakra és keservesen, igen keservesen esett, midőn teljesen felébredt s kiábrándult.

Itthon viszont Amerikába vezette álomélete, elbeszélgetett rég elhalt bujdosó társaival s nagyon ritkán esett meg, hogy az éjet hazai földön töltötte volna. Kettős életet élek — írja — s jól esik, hogy a bujdosóé most már csak álom!

* * *

Utolsó megjegyzése a magyar emigrációról 1863 február 13-ról kelt, midőn Mihaelovich Katiccs halálát tudatta vele. «Igy hát csak ketten maradtunk életben azok közül, kik mint baranyai emigránsok együtt voltunk Sumlán. Bencze, Hatos, Katiccs nincsenek többé s Antal János is, ki együtt futott velünk Orsováig, meghalt. Különös, hogy mióta hazajöttem, ily gyorsan pusztulnak egymásután barátaim s rokonaim. Ha ez így megy pár évig, én is elmondhatom Ossiánnal: mind én temettem el őket!»

Rédeyné Hoffmann Mária.

VALLOMÁS.*

*Igaz — : én itt a sorssal nem csatáztam,
én döbönt szemmel láttam itt a vért
és nem lengettem omló barrikádon
fehér zászlót a véres emberért.*

*Viharokból kibomló új világért
csak álmom volt, nem lobbanó vitám.
Rohamra nem harsogtam riadókat
jövőködőkbe zúgó trombitán.*

*A seb, mit rajtam vad kor ökle zúzott,
sötét heggé simult minden dalon.
De mint a monda tóba hullt harangja,
a mélyben él az ember-fájdalom.*

*S én nem tudom, hogy meddig él a versem,
titánok halnak, tornyok rengenek.
Ahol világ-traverzek összedülnek,
a vers, a versem hogyan halna meg?*

*Ha nem leszek, nem fogja tudni senki,
sorsomnak mennyi furcsa titka volt.
A hiült sorok! megannyi érc-koporsó,
s a könyv, a könyvem gránit-kriptabolt.*

*De túl romon, ha perce jön csodáknak,
a mély megkondul, mintha vallana,
s a bolt alól harangtisztán kicsendül
s magasra száll az ember dallama!*

Áprily Lajos.

* Mutatvány a Rasmussen hajóján c. kötetből.

A világháború előzményei.

Nincs ország a föld hátán, amelynek sorsára döntő befolyást ne gyakorolt volna a világháború, vajjon lehet-e igaztöbb tárgyat elképzelni a nagy pusztulás okainak kutatásánál?

Külföldön egyre-másra jelennek meg az erről szóló emlékiratok, az angol kormány gyakorlati célból: saját diplomáciai karának tájékoztatása végett adatott ki «kézikönyvet», mely a világháború által teremtett helyzetet ismereti, de egyúttal alaposan leírja a világháborút megelőző diplomáciai eseményeket is. Ez a «kézikönyv» csekély 25 derék kötet, megfelelő tömeg térkép-pel. A német birodalomnak bizonyos mértékig érdeke volt kimutatni, hogy a háború előidézése nem a németiség bűne, ezért náluk szintén maga a kormány ad ki egy hatalmas könyvsorozatot, amely hivatalos iratokban mutatja be a német diplomácia működését 1870 óta. Ezt az utóbbi kiadványt vette alapul munkájában gróf Andrassy Gyula.

Nekünk, magyaroknak, a háború előtt külképviselőnk nem volt, — aki nagyjaink közül beláthatott a külpolitika konyhájába, az meghalt *emlékirat* hátrahagyása nélkül, magyar szempontból tehát örülnünk kell, hogy ilyen jelentékeny államférfiú vállalkozott annak az úrnak betöltésére, amely a legjobb hivatásos történetíró műve után is megmaradna irodalmunkban: ez a mű tudniillik emlékiratszerű és így bizonyos mértékig kütfőjellegű.

Nemcsak a tárgy és a kütfőjelleg teszi érdekessé a munkát, hanem a valósággal érdekfeszítő előadás is, az eseményeknek világos csoportosítása, melyből tisztán kivehető az eszemenet: a hármasszövetség a béke fenntartására alakult, célját pusztán békés eszközökkel akarta elérni, a béke fölbomlásából egyelőre az a keserű tanulság meríthető, hogy aki háborúra elszánva nincsen, ellenfeleinek engedi át a kedvező időpont megválasztását.

Van ugyan egy másik tanulság is:

a legnagyobb hatalomnak sem szabad elbizakodnia. Az elbizakodástól mentes óvatosság példáját Andrassy Bismarck működésében látja. Bismarck óvakodott attól, hogy provokálja Franciaországot, vagy bármely másik államot, ellenben nagy gondot fordított arra, hogy Németország sohase maradjon szövetséges nélkül. Nem egyetlen ország szövetségét kereste, valószínűségi koalíciók szervezésére törekedett, például, mikor az idősebb Andrassy nem tudott belenyugodni a három császár szövetségbe az oroszokkal való érdekellentét miatt, akkor Bismarck megteremtette az angol-olasz-osztrák egyetértést. Szabad teret engedett a franciák nagyravágyásának az Európán kívüli terjeszkedésben, maga pedig szinte túlságig vitte igénytelenségét.

Bismarck igénytelenségének egyik magyarázata, hogy ő abban a korban nőtt föl, mikor Poroszország még csak középhatalom volt: előtte az európai vezérszerep elnyerése is nagy csoda volt, — világhatalmi szereplésre ő nem gondolt. Utódai már a német egység korában nevedektek, ők már szükségnek találták Európát. Bismarck a német birodalmat «szaturált» államnak tekintette, legalább is annak hirdette, — utódai az Európán kívüli terjeszkedésre elég oknak tekintették, ha a birodalomnak valamelyik vetélytársa gyarapította birtokállományát. Nagyon hangosan hirdették a birodalom jogát a terjeszkedésre és a világ ügyeibe való beleszólásra, Vilmos császár pedig nemcsak nagyhangú beszédre, hanem gorombaságra is képes volt, sőt egy alkalommal kifejezte azt a meggyőződését, hogy az angolokkal gorombán kell beszélni, mert azok a gorombaságot tekintik őszinteségnek.

Bismarck gyarmatellenes fölfogását az ő diplomáciai pályafutásának első felében történt események is magyarázzák: akkor történt Alaska eladása, a sepoj lázadás Indiában, III. Napoleon siralmas mexikói kudarca. Poroszországnak saját történetéből csak annyi tapasztalata volt, hogy a XVII. és

XVIII. században szerzett gyarmatokon túl kellett adni. Bismarck nem kereskedői családból származván, az említett tényekből azt a meggyőződést merítette, hogy az államnak tulajdonképen nem is érdeke a gyarmatszerzés, kívánhatja ugyan néhány nagykereskedő, de az általános hadkötelezettség korában nem lehet kockáztatni az egész nemzet vévét egy-két polgár vagyonosodása érdekében.

A német nemzet vezetői azóta más meggyőződésre jutottak. Tudósok hirdették, hogy nem is lehet gazdag az a nemzet, amely gyarmatokat nem szerez. Hiába mondta Bismarck, hogy a francia gyarmatszerzés csak Franciaországot gyöngíti, már lehetett látni, amit a világháború épen Németország rovására bizonyított be: a gyarmatok nemcsak gazdaságilag, hanem katonailag is erősítették Franciaországot.

Ugyálszik, maga Bismarck is észre vette állításának helytelenységét, ha ugyan szavainak nem volt megtévesztő célzata s a birodalom már az ő idejében megkezdte a gyarmatszerzést. Ezek a gyarmatok nem a legsikerültebb szerzemények, — de a terjeszkedés a vetélkedő hatalmak túlságos féltékenykedése nélkül kezdődött, hiszen a német birodalom étvágyának csekélységét épen a vaskancellár szavaival lehetett bizonyítani.

Megváltozott a helyzet az étvágy elárulásának tekintetében Bismarck bukása után. Az utódok nem fogadták el a mesternek azt a tételét, hogy a gyarmat örökös kiadásokat és ebből fakadó gyöngeséget jelent, szereztek gyarmatokat, de nem a legszerencsésebben. A német birodalomnak tudniillik más szempontból van szüksége gyarmatra, mint például Franciaországnak. Mindkét birodalomnak fejlett ipara van, tehát iparcikkét vásárló és nyersterményeket szolgáltató piacra szorul mind a kettő. De a német birodalom lakosságának szaporodása nem stagnál, mint Franciaországé, hanem a legkedvezőbb képet mutatja. Ennek megfelelően a birodalomból sokkal nagyobb arányú a kivándorlás, mint Franciaországból: *1900 táján Európán kívül annyi német élt, mint ahány magyar van a világon, több, mint az egyre nagyobb szerepet játszó Argentína, vagy Kanada, vagy Ausztrália lakossága.* A német birodalomnak tehát olyan területre van szüksége, ahol a kivándorló tömeg elhelyezkedhetik: nem trópusi és nem sűrű lakosságú területre. A bi-

rodalomnak bizonyos mértékig szerencséje vált szerencsétlenséggé: a szében való csodás gazdagság képessé tette a birodalmat az ipar nagyarányú kifejlesztésére, így a nagy népszaporodás ellenére is foglalkoztatni tudta lakosságát, tehát 1890 után, épen a gyarmatszerzési láz kitörésekor, csökkent a kivándorlás. A kormányoknak nem kellett olyan területről gondoskodnia, ahová a vérfolyamot célszerű volna irányítani. És a birodalom a lehető legrosszabb helyen kíséri meg a befészkelődést: Kínában! *Túlnépesült* országba mennek lakatlan vidék helyett, ellenszenvet idéznek elő önmagukkal szemben olyan országban, amelynek integritását az Unionak, esetleg más államoknak segítségével meg lehetett volna védniök és amelyben a politikai rokonszenv megnyerésével kitűnő gazdasági piacot lehetett volna szerezniök!

Ha megtagadták az utódok Bismarck tételének első részét és gyarmatot szereztek minden áron, ezt azzal igyekeztek ellensúlyozni, hogy túlzott komolysággal fogták föl a tétel második részét, amely szerint a gyarmatszerzés első föltétele az erős flotta. Elmulasztják az orosz szövetség megkötését Anglia féltékenységének elkerülése végett, de nyíltan hangoztatják, hogy a birodalomnak hajóraj kell, nehogy Angliával szemben gyöngye legyen háború esetén! A császár legtávolabbról sem gondol arra, hogy háborút készítsen elő Anglia ellen, csak készen akar lenni arra, hogy gyarmatpolitikáját Anglia ellenére is folytathassa; a flotta-agitáció azonban angol-ellenes jelszóval indul meg. Az idegen hatalommal szemben folytatott ilyen könnyelmű nyelvöltögetést súlyosan megbélyegzi Andrassy: arra nem gondoltak, *mikorára a birodalom készen lesz?* Ebben a könnyelműségben elől jár a császár, akiről Andrassy nem a legkedvezőbb képet rajzolja: fenyegetőzik, mikor semmi határozott cselekvésre sincs elszánva, sért, mikor nem akar. Későre veszi észre — bár még mindig korábban, mint miniszterei — a németgyűlölet föllobbanását Angliában, ekkor leinti a német sajtót, de már nem intheti le a kialakult angol közvéleményt és nem tudja megakadályozni a francia-angol entente kialakulását, sőt erre még csak nem is törekszik, *mert létrejöttét képtelenségnek tartja!*

Amint Bismarcknak egy kiélezett nyilatkozata tekinthető a hibás flotta-politika kiinduló pontjával, úgy egy másik fölfogásához való szolgálai ragaszkodás idézte elő az angolok végleges elpártolását. Salisbury angol külügy-miniszter többször mondta a német nagykövet előtt, hogy a külföldiek rendszerint félreismerik az angol külpolitika irányelveit, amelyek gyakran csak a belpolitikai hatalom megtartását célozzák. Salisbury ebben nagyon tévedett, legalább a német államférfiakat illetőleg. Bismarck és utána a többi kancellár egyrészt azért nem akart szövetségre lépni Angliával, mert német fölfogás szerint a szigetszörzág világhatalma mindenütt féltékenységet keltett és a szövetséges, esetleg távolfekvő érdekek miatt kényszerülne háborút folytatni, míg a németeknek csak Európában vannak érdekeik, de itt sincsenek ellenségeik. Ez a fölfogás tarthatatlan, amióta a németek is világpolitikát folytatnak, de ekkor is megáll a másik: nem lehet szövetségzni az angolokkal, mert őket szerződés tulajdonképpen nem köti, a közársasági jellegű alkotmány szerint kormányígert, parlamenti határozat nélkül semmis, sőt a parlament szava sem megbízható, mert a többség is változik, míg ellenben a német kormány szava az utódra is kötelező. Sőt parlamenti határozatot nem is célszerű provokálni a többi hatalmak féltékenységének elkerülése végett. Erre az esetre is nagyon igaz az idősebb Andrásynak az a fölfogása, hogy külpolitikában nem a titkosság a fődolog, hanem a helyes elgondolás: azt meg lehet, sőt meg is kell vallani, a nyíltság magától fölbreszti az érdekelt népek közt az egymásrautaltság tudatát, s az államférfiak számításán alapuló gondolatát beviszi a néplélekbe.

A német birodalom elzárkózása az angol szövetségtől annál veszélyesebb, mert Anglia szövetségesre szorul. Kényelmetlenné vált az elszigeteltség már a búr háború idején, amikor éppen német ellenségeskedéstől kellett tartani Vilmos császár kifakadásai miatt s kellemetlen volt az «isolation» a Fashoda incidens alkalmával, mikor Franciaországgal kerültek szembe az angolok. Ekkor a francia kormány nemcsak az oroszokkal, hanem (maga Delcassé is!) a németekkel hajlandó lett volna szövetségzni! A birodalom nem szövetségzett sem a franciákkal, sem az angol-

okkal, tehát szövetségtek a franciák és angolok egymással! Ez a szövetség eldöntötte Olaszország sorsát is. Itália amióta történelmét ismerjük, mindig a legnagyobb tengeri hatalom befolyása vagy éppen uralma alatt állott. A főnicieket a tenger uralmában fölváltják a görögök, meg is szerezték a főniciai gyarmatokat Dél-Itáliában. A görögöket hanyatlásuk idején kezdtek szorongatni a karthágóiak, az ő tengeri vereségük után Róma lett az úr, Bizánc befolyását követte az araboké és az összes tengereken kalandozó normannoké, Amerika fölfedezésének korában a spanyolokra száll a «Két-Szicília», korunkban a félsziget nem vonhatja ki magát az angol befolyás alól. Ezt a kis kitérést azért tartottam szükségesnek, mert egyik tekintélyes napilapunk Tisza levelezésének megbeszélésében igyekszik azt elhíttetni olvasóival, hogy ügyesebb politika a világháború alatt is megnyerhetette volna Olaszországot. Andrassy könyvében számtalan hely bizonyítja, amit 2500 év története is tanusít: Olaszországnak lehetetlen a tengerek ura ellen hadat viselnie. Számtalan hely igazolja azt is Andrásynál, hogy Olaszországnak túlnépesült volta miatt újabb területre van szüksége s ebben őt a központi hatalmak nem támogatják. A világháborúban kitűnő alkalom nyílt terjeszkedésre: valamelyik hatalmi csoporttal szövetségzniök kellett, de csak az angol párttal szövetségzhetett.

Az egész mű valósággal érdekfeszítő és nem fászesztó olvasmány. Az író részletesen és plasztikusan jellemzi nagyobb változások előtt a szereplőket: uralkodókat, minisztereiket. Ezen a téren leginkább kútfőjellegű, hiszen Andrassy jórészüket személyesen ismerte. Kiváló példaul az angol király és Vilmos császár szembeállítás, de érdekes intimitásokat tudunk meg Ferenc Józsefről és az orosz cárról is.

Nagyon élénkíti és egyúttal gondolatébresztővé is teszi a munkát a tanulságok levonása, nagy férfiak elveinek ismertetése; érdekes például Bismarck nézete a többségi elvről: mire való a tömegek bevonása a politikába, mikor örülni kell azon, ha csak egy-két ember is akad, aki az állam igazi érdekeit fölfogni képes! Számtalan más részlet fogja meglepni vagy gondolkodásra bírni az olvasót, mikor például kimutatja, hogy a Balkán «üzfélszke» csak akkor tüzeskedett, mi-

kor Oroszország másfelé nem volt elfoglalva... Ismételen rámutat a diplomáciában arra, amit belpolitikánkban is meg lehetne szívelni: szövetségesek közt gyanúsítgatás, új orientációra fenyegetőzés rendesen szakításra vezet... *Török Pál.*

Vörösmarty kiadatlan költeményei. Vannak, akik főöslegesnek tartják a nagy költők ifjúkori kísérleteinek közrebocsátását. Ezek nyilván annak a glóriának ragyogását féltik, amely idők folyamán a lángelmék alakja körül formálódott s amelynek erejét a köztudat előtt aligha növelik a szerény próbálkozásokból még csak halványan feltűnedező sugarak. A tudomány azonban, amely nem csupán gyönyörködni óhajt a szellemi fényforrásokban, hanem megértésükre is törekszik — magasabb érdekből — figyelmen kívül hagyja a laikus érzékenységet s a lehetőség szerint minél bővebb anyagot igyekszik vizsgálódása körébe vonni. Ily szempontból tekintve a dolgot, Brits Frigyesnek *Vörösmarty Mihály kiadatlan költeményei* című munkája igen nagy érdeklődésre tarthat számot.

E gazdag és eddig ismeretlen anyaggyűjtemény a költő unokájának, Bernrieder Jánosné, sz. Széll Ilonának családai ereklyéi közül került elő. (Azelőtt Zádor György hagyatékaként a nagyváradi premontrai főgimnázium őrizte.) A versek legnagyobb része a költő pesti, diákori jegyzetei közt maradt fenn. Ebből, meg egy csonkán is ötven lapra terjedő kéziratot fűzet felírásából (*Exercitia Scholastica Carmina*) sejtve megállapítható, hogy a körül-belül másfél-száz darabból álló gyűjtemény főképp iskolai versgyakorlatokat foglal magában, még pedig az 1816—1820 közti évkörből. Valószínű azonban, hogy néhány későbbből való darab is akad közöttük. A kötött formájú magyar és latin darabokon kívül két (1820—25 táján készült) prózában írt drámai töredék is van a kötetben. Az első talán egy tervbe vett tragédia morzsája s a címe: *Seneca*; a másik egy címnélküli vígjátékreszlet.

A gyűjtemény egésze, mint a hozzáírt bevezetésből is kitűnik, elsősorban irodalomtörténeti értékű. Tartalmi elemeinek más, előbb megjelent költeményekkel való rokonságából következtetve Vörösmarty művészi tudatossága most már korábról keltezhető, mint az eddigi adatok alapján gondolták. E kötet szerint az első kísérletek

is a klasszikus verselés feltűnő kedvelését mutatják. Brits nem tartja lehetőlennek, hogy e vonzalom hatással volt Vörösmarty nyelvszínének kialakulására. Föltevést az adalékok értékelése során még számos olyan utalással toldja meg, melyek jó kiindulópontul kínálkoznak a további vizsgálat céljaira. Ilyen az a megállapítása, hogy Vörösmarty «az első magyar költő, akinél feltűnik a városi élet szeretetének kultusza; vagy odább, hogy meglepő s irodalmunkban először nála mutatózó jelenség «saját költői működését elemző s erről vallomást adó egy-két költeménye». A közzétett anyaggyűjtemény többoldalú, összefoglaló bemutatása után helyesen emeli ki, hogy «van ezekben az ifjúkori költeményekben két belső vonás, amelyről mondhatni, hogy anyajegye Vörösmarty Mihály költészetének: a rajongó hevület és az eszmélkedő jelleg».

A versek átlapozása többnyire igazolja a bevezetésben foglalt tájékoztatót. Az Ovidiusi és Horatiusi eredetű verses fordításokon kívül a kezdő műzsaikai témaköre szólal meg e kötetben: az évszakok megéneklése, a szerencse forgandóságán s a mulandóságon való elmélkedés, a gyermeki és baráti szeretet, vagy a tanítványi hála, a hazafias érzés, továbbá a természet szépségében való gyönyörködés mellett olykor a szerelem. Érdekes jelenség a versek között néhány népies dal felbukkanása. A formábaöntésen nem nehéz ugyan fölfedezni bizonyos művészi fogások eredetét, de épen ezért, meg a sorok mögött lappangó eszme-csirák s egyes anticipáló mozzanatok miatt e gyűjtemény fejlődéstörténetileg rendkívül becses. Viszonyát a költő későbbi műveivel s általában a Vörösmarty-irodalom szempontjából való értékét a további kutatás lesz hivatott kimutatni; e sorok célja csupán a figyelem ráterelése a kötet nem mindennapi érdekességére. A kiadó hálaára kötelezte vele nemcsak Vörösmarty tisztelőit, hanem a magyar irodalomtudományt is, amelyre nézve adalékai bizonyára nem nélkülözik a tanulságot. A szövegközlést illetőleg megemlítjük, hogy a közlő az egyes darabok egymásutánjában «a valószínű időbeli ponton kívül» azt a rendet követte, amelyben a verseket a jegyzetek lapjain felírva találta. A helyesírást tekintve csak «a legfeltűnőbb eltérések különbségeit» tüntette el. Ahol az eltérések meghagyattak — az előszó

szerint «verstani okok kívánták megmaradásukat». Talán nem értett volna, ha a kiadó a változásokat — jegyzetben — mindenütt feltünteti. Könyve így a kéziratot is pótolta volna, ami jelen alakjáról nem mondható.

A legalább elvben betűszerinti hűségű kiadásra annál nagyobb szükség lenne, mert egyéb támpont híján néhol zavarban lehet az olvasó, hogy egyes, különösen ható szók nem olvasásbeli vagy sajtóhibák-e. Így valószínűnek látszik, hogy a 45. lapon a *Moëzis* szónak a kéziratban Moëris, a Vergilius IX. eclogájából ismert pásztor neve felel meg; a 46. lap utolsó sorába is az értelmetlen «*bajkecse*» helyett inkább odaillő a «*bájkecse*». Sajtóhibák megállapíthatólag is vannak a kötetben. Ilyen a 35. számú facsimilében is közölt darab huszadik sorában a *Sziból* szó «*Színból*» helyett. Eltérést mutat még a nyomtatott szöveg az irottól «*Az én nevem*» felírású naiv rejtvényversre nézve is, amely — a facsimile nyomán — három ponton szorul kiigazításra.

Baros Gyula.

Virgilio Brocchi: Szívem szerint. (Ford. Komor Zoltán.) Virgilio Brocchi a fiatalabb olasz írógenerációhoz tartozik. Ez a regénye még a világháború folyamán jelent meg egy nagyobb olasz folyóiratban. Az utolsóelőtti folytatás közlésekor hazaáruházi pört indítottak ellene. Destrukcióval és defetizmussal vádolták meg, de a pör felmentő ítélettel végződött. Könyvének ilyen sorsa már egymagában is feléje vonzza az olvasókat, lévén egy irodalmi pör a legjobb reklámok egyike, de Brocchi regénye még enélkül is érdemes a figyelemre.

Előre kell bocsátanunk, hogy nem irányregény. Távoll áll a propaganda-írások kiszámított egyoldalúságától, mert semmi egyebet nem akart, mint egy emberi életet ábrázolni. Egy életet, mely talán túlságosan elképzelt, de minden valószerűtlensége és légiesége ellenére, sőt szinte épen azért, egyetlen emberi gondolat megjelenítésére törekszik. Gigi Leoni, a regény főalakja, evangéliumi életet akar élni, vagy, hogy a regény jelmondatát és címét hívjuk segítségül, az Úr «szíve szerint» való férfi akar lenni. Erre az életideálra zuhan rá a háború szörnyűsége. Gigi Leoni, kinek hite tiltja az embertestvére ellen való fegyverfogást, sebesültvívőnek jelentkezik a harctérre. Egy útközvet alkalmával kiharozza a tűz-

vonalból egyik megsebesült barátját, de ő maga is halálos sebet kap.

Természetes, hogy a főhősnek a háborúval való szembenállása volt a Brocchi ellen indított pör alapja. Talán az olasz Barbusse-t vagy Romain Roland-t vélték benne látni. Pedig ahhoz, hogy regénye propaganda-mű legyen, hiányzik belőle az a széles elméleti és érzelmi megalapozottság, melyre az ilyen tárgyú írások törekcszenek. Brocchi a gúlát a csúcására állítja fel: minden olyan gondolatot, amely épen a háborúval kapcsolatban bizonyos általános következtetésre indítaná az olvasót, tisztán hőse sajátos lelkivilágának összetevő erőjeként ad elénk. Ezt támasztja alá azzal a gondossággal is, mellyel Gigi Leoni hiperidealista lelkét a családi terheltséggel igyekszik magyarázni. Mindamellett nehéz így a művészi egyensúlyt megtartani. Egyfelől az eszmék kétségtelenül propagatív és általános érvényre törekvő ereje, másfelől az egyéni adottság specifikus voltának előtérbe állítása: két olyan hatalom, melyeket egymás mellett nyugalmi helyzetbe hozni még teljesen kifermált művészlelkeknek is nagy feladat.

Brocchi regénye komoly mű. Mondanivalója aktuális volt a háború alatt, de aktuális ma is, amikor a még mindig égő sebekre biztosan ható gyógyírt keresünk.

Kerecsényi Dezső.

Birkás Géza: A francia irodalom története.

Két évtizede, hogy Haraszi Gyulának, a budapesti Pázmány-egyetem néhai francia tanárának tollából megjelent nyelvünkön az első összefoglaló francia irodalomtörténet. A munka a négy kötetes, Heinrich-féle Egyetemes Irodalomtörténetben látott napvilágot, egy nehezebben hozzáférhető díszműben, drága kiadásban. Külön nyomtatásban nem került forgalomba s így a közönség szélesebb rétegeihez nem igen juthatott el. A megjelenése óta eltelt két évtized mindössze egy hasonló irányú munkát hozott, az is fordítás: G. L. Strachey-nek a francia irodalom főirányairól írott műve, melyet Schöppflin Aladár átdolgozásában a Franklin Társulat adott ki a béke utolsó évében. A Kultúra és Tudomány sorozatának kis kötete nagy népszerűsége tett szert s így, bár jóval több példányban került forgalomba, hamarosan ép úgy teljesen elfogyott, mint a Haraszi-féle. A francia irodalom

után érdeklődő, de inkább magyarul olvasó közönség éveken át hiába keresett megbízható tájékoztatót, mely művelődésvágyát ilyen irányban útbaigazíthatta volna. Még érezhetőbbé vált a hiány és sürgetőbbé a szükséglet kielégítése az egyetemek francia-szakos hallgatóinak fokozatos elszaporodásával. Ezek egy része a kezdő években nagyobb haszonnal forgathatja a magyarul írott, jobban áttekinthetőre törekvő tájékoztatót, mint az eredeti nyelvű, zsfoltabb, elsősorban otthoni célokat szolgáló terjedelmes francia irodalomtörténeteket.

Nagyon hasznos munkát végzett tehát a Szent István-Társulat, midőn, főképen e praktikus szükségletek kielégítésére megíratta s egy több mint háromszáz oldalas kötetben közzétette a francia irodalom történetét.

A kötet írója Birkás Géza, a pécsi egyetem francia tanára, a szakember széleskörű tájékozottságával s a gyakorlati érzékű nevelő világos, áttekinthető nyújtó és összefoglalásra törekvő szempontjai szerint oldotta meg feladatát. Fejezetei, mint az erdő vágásai, jól elhelyezett tisztásokhoz vezetnek, ahonnan, egy-egy kiemelkedő pont látóköréből, egész korokat és századokat belátunk, szemünkkel átfogjuk nagy fejlődések eredményeit s végiglátjuk az egész utat, melyen történelmi fejlődésében a francia szellem haladt. Nemcsak művészi, de szinte mérnöki pontossággal van az anyag elrendezve. A kötet élén egy bevezetés a francia nép, nyelv, lélek és irodalom történeti kialakulásáról tájékoztat. Az utána következő öt hatalmas fejezetet (A középkor, A renaissance, XIV. Lajos százada, Voltaire százada, A XIX. század) egy-egy általános jellemzés előzi meg, mely előre felvilágosít a korszak mibenlétéről, szelleméről, a törekvésekről, melyek benne tetőződnek s az írókról, kik folyamán feltűnnek. A legújabb kort bemutató útjelzés után könyvészeti áttekintés következik, mely rövid jellemzéssel kísérve bemutatja a fontosabb francia irodalomtörténeteket, könyvészeti és módszertani segédmunkákat, monográfiákat és kézikönyveket, megadja az írók gyűjteményes és szemelvényes kiadásainak címeit, s felsorolja a legfontosabb folyóiratokat és szemléket.

Tárgyának feldolgozásában Birkás az irodalomtörténetírás megállapodott módszereit követi. Alapérdeklődése

Sainte-Beuvehöz kapcsolja, mint azt, az irodalomban őt is nem csak a művek érdeklík, hanem az írók is (nem egyszer elsősorban ezek), művészi egyéniségükben ép úgy, mint emberi mivoltukban. Hozzájárul a felfogás érvényrejuttatásához magas erkölcsi álláspontja is, mely nem ismeri el az író és az ember függetlenségét, s nem tudja elválasztani a művet alkotójától. Ennek az érdeklődésnek és meggyőződésnek a következménye, hogy néhol részletebben foglalkozik az írók emberi és művészi egyéniségének megajzolásával s a sorsukat alakító események ismertetésével, mint a művekben nyugvó, szorosabban vett irodalmi értékek feltárásával. Értékelő szempontjai között is legelői áll a morális s így ítéletei nem egyszer eltérnek a, különösen nálunk, köztudatba rögződött elnézőbb ítéletektől. Brunetiére és Faguet álláspontján állva, a századvégi francia neokrisztianizmuson s a nagy tapasztalások kiábrándulásain innen, józan hűvösséggel tekint vissza Voltaire századára s a voltaire-i szellem mindenkori képviselőire. Felfogása keresztény és katolikus. Művészi értékeléseiben egyébként sohasem merev, a legmodernebb törekvéseket is kész megérteni s a fejlődés szempontjából megvizsgálni. Ha itt-ott egy-egy méltatásban mégis hiányokat érzünk esetleg, az nem a szempontok merevségében, hanem az anyag óriási kiterjedésében leli magyarázatát. Ez teszi lehetlenné, nálunk legalább egyelőre, hogy mindenütt monográfikus ismeretekből és az eredeti művek elolvasásán alapuló benyomásokból irhassa meg munkáját a külföldi irodalomtörténetek írója. De erre nincs is szükség. Ezeknek sohasem lehet az a céljuk, hogy feleslegessé tegyék a megfelelő idegen nyelveken írott irodalomtörténeti munkákat. Sohasem adhatnak annyit, és mégis, szempontunkból, többet adnak: biztos iránytűt az idegen kultúra útvesztős talajára lépő vándornak. Birkás francia irodalomtörténete a legjobb kalauzok közül való már első fogalmazásában is. A közönség bizonyára szívesen fogadja majd a közvetlen hangon, gördülékeny és élvezetes stílusban megírt könyvet, mely az újabb idők kialakult irodalmi törekvéseigi nagy lelkiismeretességgel, alapos-sággal és széleskörű tájékozottsággal ismerteti a francia szellem működését.

Müller Lipót.

Oláh Gábor új versei. *Patkánybűvölő* címmel ezúttal lírai költeményeinek kilencedik önálló gyűjteményét bocsátja közre a debreceni író. Nagy termékenysége — mely a lírán kívül verses és prózai regényekben is sűrűn keres magának utat — összefügg művészi egyéniségének legjellegzetesebb vonásai, az érzelmi és értelmi mohósággal s az érzés és gondolat világában nyert benyomások alakításának és közlésének heves ösztönével. «Nagy lélekszakadás»-nak vallja a maga líráját (a *Gondolatok felhőfutása* című régi kötetében) s e szakadásnak gátat vetni nem tud s tán nem is igen akar, még akkor sem, mikor e gátakat a művészi koncentráció és önfegyelmelés kívánna meg. Új kötetében is, *Góg a góg ellenében* című versében, figyelmeztet rá, hogy legfeljebb parányiságunk szerény porába mélyen leborulva foghatjuk fel «szent személyét»; s így is csak «talán». Mivelhogy: «mély döngésű szavának szívek felhőjén átgörgő zajában nem komédiás bókol göggel, hanem «felséges gondolatok királya». Oláh Gábor göggel bókoló verseiben az igazságos bírálat sohasem látott komédiást, a nem egyszer valóban felséges gondolatokat is meglelte, ám a költő, bármily felséges gondolatoknak is csak akkor válhat «királyá»-vá, ha rajtuk uralkodni is bír művészetével, ha a nyers anyagból elő bírja hívni azt a *rendet*, miről *Michelangelo, az én apám!* című költeményében Oláh maga is vallomást tesz:

Megindul a konok kő, hogyha gerjedt
Szemünk rátűz, mint ősi bűvölő,
S a mély pokol sötétjéig leterjedt
Khaoszól is szűz rendet hív elő.

Hanem épen e rend-teremtésnek, a művészi épség megvalósításának adománya fogyatékos benne, s e tekintetben kilencedik verseskönyve alig mutat gazdagodást a megelőző nyolchoz képest. Alkotásaiból helyel-közzel kicsap a valódi és sokszor mély ihlet lángja, de inkább csak lidérctűz módjára, szeszélyes villanásokban s nem, ahogy ő véli:

Világítótoronyként gyúl a parton
Magasló eszme-faluszom.

Nagy egyéniség-kultuszával nem jár együtt megfelelő eredetiség, egyéni elkülönülés sem. Igen sok s feltűnően ellentétes irodalmi hatást tükröztet, s az még a kedvezőbb eset, midőn ezeket valódi tanítvány módjára ma-

gába fogadja; néha valósággal kiszolgáltatja magát mintáinak. A nem utánozható Adynak a költői szimbolika útjain szegődik nyomába. A jelképi beszédnek lényegéhez tartozik a logikára nézve átjárhatatlan s csak a hangulati együttérzés előtt felderengő művészi homály; de ez épen nem azonos a zavarossággal. A szimbolista költő sugalló erő nélkül lelkünket soha meg nem igézheti, legfeljebb fülünket ostromolja, mint e könyvben Oláh *Az ének születése* című agyondíszített, képpazarló költeménnyel. Sokszor megtesztetlen fogalmi szimbólumokat erőltet magára:

Én, mint öngyászom fölkenett királya,
Magam vagyok halott és gyászmenet.
(*Kis versek*, 2.)

Az ilyen fordulatok Rilke elvont, szublimált formanyelvére emlékeztetnek, de Oláhnál nem simulnak bele a vers egy-tövön-sarjadt, művészi szer vessébebe.

Orion csillagai felragyognak,
Ha a mély gyászú éjféln megjelen.
(*Kis versek*, 3.)

Hattyúk úsznak átal
Csöndesen,
Tűnt ifjúság, ringó
Vizeden.

(*Álmodozás.*)

Itt Vajda János legszebb költeménye (*Húsz év múlva*) visszhangzik két, hangulatilag merőben ellentétes Oláh-versben.

A *babonás hajó* aligha született volna meg — legalább ebben a szimbolikus formában — Kiss József *Knyáz Potemkinje* nélkül.

A *Boldog eltévedés* intonálása («Szőke érzés, barna gondolat, Mély lelkemben szárnyat bontogat») Petőfi-izű.

A *Mozgóképek színháza* pedig Babits híres filmpertető ritmusát veszi át nagy mesterségbeli készséggel, mely azonban itt természetesen elveszti az elsődlegesség szuggesztív varázsát.

Oláh egyik régiebb költeményében (*Az engeml bántóknak*) keserűen kifakadt kritikusi, ez «irigy lelkek» ellen, akik rámutattak költészetében egyegy magáévá át nem élt s ezért másolat-jellegű reminiscenciára:

Hát van lelketek azt mondani,
Hogy én csak másoló vagyok?
Hogy szomorúság óráján szült
Dalaim eltanult dalok?

Ő úgy érzi, hogy benne mindig megvan a külön egyéniség művészi többlete, eredetiségének az a hozzáadása, mely mindent átformál a maga hasonlatosságára s ezzel mindent művészi újjá teremt: «Ahogy én mondtam: vad erővel Nem tudta soha senki más».

Nekünk «nincs lelkünk» azt mondani, hogy Oláh Gábor «csak másoló». Mikor egyéniségétől idegen stílusokkal kísérletezik, nem csekély örömmel látjuk, hogy valójában nem is bírja magára erőltetni mások megnyilatkozási formáját. E tekintetben — becsületére váljék — nyomába sem érhet a mai lírai kaucukemberek népes társaságának. Hanem mintha a maga egyéniségét kilenc kötet során sem tisztázta volna eléggé önmaga előtt. Az a «vad erő», melyre oly igen büszke, éppen nem «faculté maitresse»-e költői jellemképének. Ez benne inkább csak valami állandósult harci állás költői lényének amaz erőszakosan elhallgattatott *másik* fele ellen, amelyet ifjúkori lírájában ismertünk és szerettünk meg. Ez a régi Oláh Gábor alapján realista hajlandóságú, gyökeres magyar nyelv-érzékű, mely kálvinistalelkű kezdő költő volt, biztató ígéret arra nézve, hogy a magyar klasszicizmus hagyományai benne epigónnal többre: valódi tanítványra számíthatnak. De a századeleji nagy lírai földrengés idején mintha megcsuszamlott volna lába alatt békés zántóföldje. Nyugalmas erejét «vad erő»-vé lázította, szemléletét szimbólum-látásáig csigázta, erőteljes munkaritmusát mutatványos erőfeszítéssé kényszerítette. «Új» művészetébe lépten-nyomon beletolulnak régi képességei: ilyenkor igaz költő szava üti meg fülünket. De ennek az igaz költőnek harmónikus arcmása egyes költeményeiből is ritkán tekint ránk, könyveinek egészéből pedig éppen sohasem.

A *Gondolatok felhőfutása* című, korábbi kötetében «ellentmondások emberé»-nek vallja magát. S az maradt azóta is. Legújabb lírai gyűjteménye is mottóul viselhetné azokat a sorokat, mikkor ama régi költeményét zárta:

Az én tragédiám, hogy mássá lettem,
Kelltet lennem, mint amivé születtem.

Ó siralom, ó siralom.

E «mássá levés»-ben Oláh vallomása súlyos lelki kényszert sejtet; ennek nyilván ő maga a legjobb tudója. Hanem ránk nézve az a lényeges, hogy ez a «transfiguratio» minő követke-

ményekkel járt művészetére. Minden nagy költőnek külön anyanyelve van, mely érzelmi gyökereit egy másoktól elkülönülő egyéniség talajában bírja. Oláh Gábor sokszor úgy hat ránk, mint aki anyanyelvét megtagadta s helyébe nem talált — hiszen nem is lehet találni! — másikat.

Rédey Tivadar.

Szinnyei Ferenc: A regény. Érdekes, egyben sajnálatos jelenség, hogy a regénnyel, ezzel a különben talán legnépszerűbb irodalmi műfajjal milyen kevés elméleti munka foglalkozik mind nálunk, mind a külföldön. A különböző folyóiratokban szétszórtan megjelent kisebb értekezésektől eltekintve önálló, nagyobb munkánk alig van. Az utóbbi évek e körbe tartozó legfontosabb terméke Császár Elemér könyve a magyar regényről, mely értékes adataival kimerítő képét adja regényirodalmunk fejlődésének; mint-hogy azonban a műfaj elméletének tárgyalása nem célja, csupán a bevezetésben nyújt megfelelő esztétikai fejtegetést.

Fölöttébb öröndetes esemény e szerint Szinnyei Ferenc most megjelent könyve a regényről. Méltán mondhatja írója, hogy módszere és rendszerbe foglalása új és önálló s hogy munkája írásakor töretlen utakon haladt. Külföldi elődei között a legközeltekintőbb Keiter és Kellen terjedelmes műve is csak kevés támponttal szolgálhatott neki, mivel az inkább nagyközönségnek szánt munka nem foglalkozik mélyebben az egyes problémákkal. Szinnyei tanulmányának tárgya a belső világ rajza a regényben. Arra a kérdésre akar megfelelni, hányféle módon és miféle eszközökkel tudja a regényíró hőseinek belső lelkivilágát az olvasó elé tárni. Érdekes, de nem könnyű feladat: leszögezni és rendszerbe foglalni a regényíró öntudatlanul végbemenő eljárásait, melyek, minthogy a való életre támaszkodnak, ennek számtalan megnyilatkozásában ezer- és ezerféle lehetnek. A munka világlátású, könnyen tájékozódó írója azonban ügyesen leírja a nehézségeket, nagykészültségű munkájában kimerítő, egyben élvezetes tanulmányt nyújtva.

A kérdés bonyolult volta megkívánja a csoportosítást és rendszerezést; e nehéz feladatot világos gondolatfűzéssel és áttekinthetően oldja meg könyvünk szerzője.

A munka két főrésze oszlik: a lélek-

rajzra és a jellemzésre. E két rokon fogalomnak kettéválasztása a szerző boncoló munkájának első lépése; a jellemzésnek, mely állandó lelkitulajdonságokat tárgyal, az állandóság és a megállapodottság a fő ismertető jele; a lélekrajznak pedig, mely különböző lelkiállapotokat tüntet fel, szükségképpen befejezetlennek kell lennie. E két főcsoporton belül hasonló megfontalással mind a lélekrajznak, mind a jellemzésnek két alfajáról beszél részletesen: az elbeszélő és drámai lélekrajzról, azaz elbeszélő és drámai jellemzésről, aszerint, hogy a lelkitörténeteket vagy lelkitulajdonságokat az író maga beszéli-e el, vagy pedig a regényalakok beszédében tárja elénk. A lélekrajz tárgyalásánál külön foglalkozik az érzelmek, külön a gondolatok, majd azok együttes rajzával, melyeket a testi jelek festése egészít ki. Minthogy a külvilág a maga számtalan vonatkozásában sokféle módon hathat a lélekre, ezt sem hagyhatja figyelmen kívül az író s a külvilág jelenségeit a lélekrajz szempontjából a következő két osztályba sorozza: 1. az ember hatása a lélekre; 2. egyes tárgyak, tárgy csoportok hatása a lélekre. Mivel pedig lelki történeteket tettek elbeszélésével is lehet rajzolni, részletesen tárgyalja e fejezet a tettek rajzát is. Ugyanilyen körültekintéssel foglalkozik az író a jellemzés kapcsán a lelki-tulajdonságoknak, az emberi külsőnek, az életmódnak, életnek és tetteknek rajzával. Mindkét fejezetet az írónak a terjedelmre, előadási formákra és nyelvi kifejezésre vonatkozó megállapításai teszik teljesebbé.

A szerző mélyenjáró, sokszor elvont jellegű gondolatait színesekké teszik a világirodalom legismertebb és legszebb regényeiből vett illusztrációi. Az ezek kiválogatásában tapasztalt műgondért is külön elismerés illeti meg. *Hailsch Ilona.*

Molter Károly; Özvegyország. Vigjáték 3 felvonásban. 1926. Targu-Mures. 99 l.

Most, amikor a mindennapos, kicsinyes problémák is halálos komolysággal nehezdednek ránk, szinte jóleső irigységgel képzeljük bele magunkat abba a letűnt milieube, amely Özvegyország boldog népét veszi körül. A Bánság lakóit 1811-ben nem zaklatják a mi gyötrő gondjaink s a világrendítő nagy kérdések, forradalmak hullámai is mindössze csak holmi ope-

rettszerű izgalmat idéznek elő a vezető emberek életében. Az az érzésünk, hogy a vigjáték eseményei a valóságban sem lehettek komolyabbak, mint a színpadon lehetnek. S ez onnan van, hogy világot alakító nagyképű politika ügyes emberek unaloműző játékvá kicsinyesülve jelenik meg Özvegyország életében. — A német határ-övidéknek egyik torontáli községében is lejátszódik 1811 nyarán az európai forradalmak ártatlan paródiája. Nem veszélyes itt a tüzell való játék, mert az emberek általában kisszerűek és ügyességgel kormányozhatók. A nép csak gyámoltalan báb, aki nem akar egyebet, mint békeségben dolgozni. A vidék életében irányító szerepe van Wenzler Zsuzsánna fiatal özvegy bárónőnek (ezért: *Özvegyország*), akinek szerelméért folyik a verseny. Eleven, mozgalmas jeleneteken át fejlődik a szerelmi küzdés, amelynek győztese a munka embere, egy kiváló magyar mérnök. Ő nyeri el a bárónő kezét s frigyükben a munka és jóság egyesül. Külön érdekessége a mesének, hogy megfelelő szerep jut benne Lenau Miklósnak is.

A szereplők elég jól megrajzolt alakok s ez a komikum fejlesztésében érezteti jó hatását. Kár, hogy a cselekvény bonyolítása olykor kissé nehézkes és a motívumok nem eléggé kitérőszők. A szereplők céljai és szándékai nem mindig öltének határozott formát. Néhol homályba és bizonytalanságba vész a koncepció s ezért olvasva sem könnyű pontosan követni a meglehetősen sovány mese fonalát. Még nehezebb lehet ugyanez a színpadról hangzó röpke szavak és tűnékeny jelenetek alapján. Különösen nehézkes a forradalom jelentkezésének és a szerelmi történetnek egybekapcsolása. Általában az egyszerűség, világosság és könnyedség nagyobb mértéke jótékonyan fokozná a mű hatását.

Nagy érdeme a szerzőnek, hogy vigjátéki beállításban is ki tudja emelni azt a kívánatos, komoly igazságot, hogy a jósággal párosult békés munkaszerepet minden diadalmaskodik. Ebből a diadalból áldás fakad a környezet számára és derű sugárzik az olvasó lelkébe. *Gulyás Sándor.*

Brisits Frigyes: Assisi Szent Ferenc.

Szent Ferenc halálának hétszázéves fordulója nemcsak a Fioretti művészi fordításával, hanem a szent életének és művének megértő rajzával is gazda-

gította a magyar ferences irodalmat. Brisits Frigyes a rendelkezésére álló szűk keretek között nem szokványos, leíró életrajzot ad. Nagytávlatú lelki képet fest, melybe nagy szeretettel és bensős átérzéssel élte bele magát. A tudós lelkiismeretességével használja fel a Szent Ferenc életére vonatkozó latin, német, francia és magyar nyelvű irodalmat, ítéletei mégis egészen önálló szemlélet alapján alakulnak ki benne. Szent Ferenc alakját beleállítja a korba és megeleveníti előttünk a tizenharmadik századforduló belső lelki harcait. Mindig igyekszik a mélybe hatolni. Könyve nem könnyű olvasmány, megállásra, elmélyedésre készítet.

Munkáját több fejezetre osztotta és noha az első fejezet, a szorosabban vett életrajz is Dilthey-i nyomokon haladó lelki kép, mégis külön fejezetet szentel a «szentferenci léleknek». Ebben részletesen vizsgálja a szentferenci lélek formáit. Belső szabadságról megállapítja, hogy az «nem a természetesség naturalizmusa, nem is reakció, hanem a lelki felsőbbiség fölüenyés érzésének nyilvános élet-stílussá való kiáradása». Szegénység-gondolata nem forradalmi tett, sem nem tolsztoji reakció fáradtsága, hanem «századszerű, termékeny hozzáidomítása a kor érdekeihez ama keresztény gondolatnak, mely a szociális részvét és segítés nagy ajándékát az evangéliumi misereor super turbam szavaiban ajándékozta a világnak». Legfinomabbak Brisits megjegyzései Szent Ferenc természet-szeretetről, mely szerinte életérzésének legismertebb és leggyakrabban félremagyarázott vonása. Megállapítja, hogy ez a természetérzék nem más, mint misztikájának kiegészítő része, tisztán vallásos érzés, annak a teologikus esztétikai gondolkodásnak önkéntelen kivánnása, hogy a világ Isten szépségének tükrözése. Eszerint «Szent Ferencnek nincs szüksége arra, hogy a renaissance pitvarában fogadja a halhatatlanság koszorúját». Azt azonban Brisits is vitathatónak tartja, hogy Szent Ferenc természetszeretete volt-e és mennyiben volt a renaissance természetsszemléletének kialakulására hatással.

A további fejezetek a ferences kultúrával, a Fiorettivel és a magyar ferences szellemmel foglalkoznak. Különösen értékes számunkra az utolsó fejezet, melyben pár oldalon a magyar ferences életnek tömör, magasszempontú rajzát adja.

F. Gy.

Dr. Kúhár Flóris : A keresztény bölcsélet története. (Szent István Könyvek, 43—44. szám.)

A Tudományos Zsebkönyvtárban jelent meg egykor egy összefoglaló bölcsélet-történeti áttekintés. Szerzője, miután az ókorban körültekintgetett, a katolikus középkoron könnyedén és fölüenyesen áthaladt, az újkorban fokozatosan növekvő sebességgel és tisztelettel sietett minden emberi erőfeszítés betetőzése, a pozitivista filozófia felé és Spencer meg John Stuart Mill hódolattelejes elemzésének szentelte munkája legnagyobb részét. Ez a könyv groteskségig menő példáját adta a pozitívizmus objektív történet-látásának. A magyar közönség filozófiai látókörét ilyen szempontú, ha más, tehetségesebb és kevésbé túlzó munkák is, szabták meg. Ujabb időkben kezdődik csak az arány- és értékeléltolódások gyökeres revíziója.

A jelen munka egyházi ember műve, egyházi szemszögből. Ez megnyugtathat bennünket, hogy a középkort érdeme szerint és a legújabb eszmetörténeti kíváncsákok alapján méltatja benne, egyúttal kíváncsivá tesz, mi az író álláspontja az újkori bölcséleti rendszerekkel szemben. És örvendet, hogy itt nem elsieített napirendetést, hanem az ellenfél megbecsülését jelentő, komoly tárgyalást kapunk. Helyzete természetesen nehéz, hiszen érvényesítenie kell a keresztény bölcsélet kiválogató követelményeit. Bevezetésében kifejti, hogy a filozófiai rendszerek csak annyiban vehette fel tárgykörébe, amennyiben a kinyilatkoztatás világszemléletével összefüggnek. Tartalmilag nem kell teljesen fedezni egymást hittudománynak és filozófiának, de eredményeikben nem ellenkezhettek. Keresztyén bölcsélet az lesz, amelynek végiggondolása sohasem vezethet a hittételek tagadásához. Első pillantásra tetszetősnek és kielégítőnek látszik ez a kritérium, de a további vizsgálat megmutatja a felmerülő nehézségeket. Egy bölcséleti tétel útja beláthatatlan, ugyanazon tanítás a felgellentesebb módon használható fel. Vajjon Aristoteles filozófiája nem vezetett-e egyaránt az averroési eretnkséghez és Szent Tamás dogmatizmusához? A cartesianizmust nem a kételkedés használta-e fel fegyverül, bár a hit erősítése volt a kiinduló szándék? Egyetlen filozófus sem vállalhatja a felelősséget követő-ért.

Alapelvének hiányossága azután in-

gadozóvá teszi a szerzőnek egyes értékeléseit. Descartesnál például említi a kapcsolatokat, melyek őt a skolasztikához fűzik, de bölcseletének ismeretésénél a régi nyomokon halad és elmulasztja a középkori hagyományok, átvételek pontosabb vizsgálatát. Pascalt szkeptikusnak tartja, holott a dogmákhoz vezető utat gondolkodó még nem jelölte meg tökéletesebben, mint a «Pensées» írója. Kant megítélésében azonban sikerül elvét és ítéleteit harmóniába hozni; Kant személyének és módszerének teljes méltánylásával kritizálja tanításait. A transzcendentális módszer értékén nem változtat az ő szemében sem a tartalmi eredmény. Érdekesen mutatja meg a skolasztika bölcelet folytonosságát, az egyháziak filozófiáját, amely az uralkodó rendszerek alatt meghúzódva, vagy azokkal bátran szembeállva mentette át a keresztyén középkor világnézetét egész a mai tomisztikus—neoskolasztikus felújulásig. A legújabb idők mozgalmairól már túlságosan katalógusszerű képet ad, de hát lehetetlen volt rengeteg anyagát más-kép sűríteni. Az áttekintés azért mindvégig világos és a könyv egészében jó tájékoztató a keresztyén bölcelettel foglalkozni kívánók számára, az elméleti összefoglalásokat rövid, jól megírt életrajzok és gazdag bibliographia teszik teljessé.

Halász Gábor.

Halmay Barna: *Az 1526-iki mohácsi esata keletkezése és igazi helye.* A mohácsi vészről sok kútfő emlékszik meg, a csatával sok történetíró foglalkozott, aki tehát erről akar írni, igen messzemenő kutatásokat kénytelen végezni, még pedig nemcsak az irodalomban, hanem a terepen is. Halmay fölismerte mindkét irányú kutatás szükségét, és ha munkája nem érte el a kitűzött célt, azt főleg annak lehet tulajdonítani, hogy irodalmi kutatásában nem volt megfelelő irányítója. Az ő tanulmányával csaknem egyidejűleg jelent meg a folyóiratunk mult számában ismertetett Mohácsi Emlékkönyv, s ennek éppen az ütközet lefolyásáról szóló része kiváló és gyakorlott hadtörténetíróink nagy alaposággal megírt műve. Tárty és megjelenési idő egyezik, ez kihívja az összehasonlítást. Gyalokayval vetélkedni pedig szép, de nagyon nehéz föladat. Vannak értékes részek a füzetben, ezek arra a reményre jogosítanak, hogy kellő irányítás mellett hadtudo-

mányi irodalmunkban hasznos munkát fog végezni a szerző, akinek ebből a füzetből is fölismerhető az alapvető katonai irodalomban való tájékozottsága és a történeti kutatásokhoz szükséges előképzettsége.

T. P.

Elbeszélők. **Tamás Mihály Tavaszli vallomás.** **Sziklay Ferenc:** *A fekete ember.* **Darkó István:** *Zuzmara.* **Dr. Lukinich Imréné:** *Egy pozsonyi Robinson története.* **Kovács Dénes:** *Őszi napfény.* **Tamás Mihály** «fiatal évek regényének» nevezi rajzgyűjteményét, mely csak annyiban regény, hogy az író mindenik kis történetet első személyben mond el, különben nincs közöttük kapcsolat. A Március című részben néhány gyermektörténet van. Ezekben zavartalan gyönyörűségünk telik, mindenik kedves, üde, hangulatos kis rajz. Az Április című részben orosz hadifogságbeli történeteket kapunk, melyek a hadifoglyok életét csak egy szempontból mutatják be, az érzéki szerelem szempontjából. Múló, léha szeretkezéseket rajzol bennük az író itt-ott jellemzően, de általában siváran és egyhangúan. Jobban szeretnők, ha lélekrajzilag sokoldalúbb képet adott volna a hadifoglyok életéről. Így az a gyanunk támad, hogy talán nagyobb olvasóközönség szerzése céljából ilyen egyoldalú. A Május című egyetlen szerelmi történet, melyet művészietlen rapszodikussággal, töredékesen, a régi novellák érzelgős naplószerűségét a modern impresszionista stílussal keverve mesél el. Ez a gyűjtemény leggyöngébb darabja.

Tamás Mihálynak egy novelláskötetét a Napkelet 1923. évfolyamában ismertettük s tehetséges író művének mondtuk. Tehetséget ebben az új könyvben is látunk, de haladást a régebbihez képt nem.

Sziklay Ferenc ifjúsági regényt írt a XVI. század híres rác martalóc-vezérééről, Cserni Jovanról, aki a mohácsi vész után rengeteg gaztettet vitt véghez, míg végre a magyar urak szét nem verték seregét s magát ki nem végezték. Élete eléggé ismeretes történetíróink munkáiból. Sziklay az ő adatait öltözteti regényes ruhába s a történetnek némi korrajzi háttérrel fest, amely inkább csak a magyar főurak (Werböczy, Török Bálint stb.) vitáiból domborodik ki, de se nem színes, se nem sokoldalú. Legnagyobb erénye magyaros, konnyed elbeszélő modora mellyel mondanivalóját kellemes olvas

mánná tudja tenni. Regényének fő hibája, hogy a kegyetlen fekete carból ostoba, gyáva és komikus operettfigurát csinál.

Az ifjúsági irodalomnak kétségkívül megvan a jogosultsága (bár sokan ezt is kétségbevonták), de csak akkor, ha az ifjúság számára írt művek irodalmilag is értékesek. A vastagon szájba rágott tanulságok, a nagyon aláhúzott morális irányzat, a szárazan okoskodó didakszis nem éri el célját, mert az ifjúság rögtön észreveszi, hogy az illető munka csak ezeknek kedvéért íródott, unottan dobja félre a tolakodóan tanulságos könyvet és figyelme más érdekesebb, nem az ifjúság számára írt könyv felé fordul. Az ifjúsági irat legyen olyan, hogy a felnőttek is érdekléllyel olvashassák. A mai ifjúsági írók, úgy látszik, mind jobban belátják ennek az elvnek helyességét s arra törekcsenek, hogy munkájuk mint irodalmi mű is számottevő legyen és alkalmazkodjék a modernebb gondolkodású fiatalság lelkéhez.

Darkó István Zuzmara című ifjúsági regénye ilyen. Óvatosan elkerüli a kirívó irányzatosságot s iparkodik érdekes mesét szőni és lélekrajzilag érdekes alakokat s újszerű milieut rajzolni. Történetének hangulatos színtere egy felsővidéki bányaváros 1914-ben, hőse Szelle Laci, egy gazdag gyárigazgató elkényeztetett, de tehetséges fia, aki épen abban a korban van, mikor a fiatal lélek nyugtalanul keresi az élet célját és értelmét. Apja, ki szegény sorsból emelkedett magas társadalmi polcra, energikus ember, aki azt mondja fiának: «az embernek nem a könyörületeség! Erősnek kell lenni, többet kell akarni, erősebben merni, mint mások! Mindenki boldogulhat, ahogy tud, de te csak a magad boldogulását tartsd szemed előtt. Így előre jutsz és jóllehet a te segítséged nélkül, de melletted mások is, mind az erősek, mind a bátrak, a harcosok, mind előre jutnak. Csak a gyengék maradnak el. Azok elvesznek, hidat alkotnak, amelyen az erősek dühörögve lépnek egyre magasabbra». Laci igaznak találja apjának életnézetét s úgy érzi, hogy megtalálta életének célját, melyet így formuláz diákos naivsággal írt «élet-programmjában»: «Minden elérhető szellemi és megszerezhető anyagi javat a magaménak akarok tudni». Elhatározza, hogy erős lesz s minden altruizmust, érzékenységet félretéve fog nagy

célja felé törtetni. Kineveti a cserkészmozgalomért lelkesedő tanárait és társait, megveti a rajongóan vallásos és keresztényi alázatosságot prédikáló boltosságát, gyöngédebb érzéseit elnyomja, két csavargóval barátkozik, mert ezeknek vakmerő szemtelensége és cinizmusa tetszik neki, zarnokoskodik egy szegény, félkegyelmű fiún, sőt nem riad vissza erkölcsbe ütköző tettektől sem, mert mindezt a semmitől vissza nem riadó bátorság és erő megnyilvánulásának tartja. Csak apja hirtelen halála rendíti meg gőgös önhietségét s tereli más irányba gondolkozását. A regény végén érezzük, hogy ezentúl az «élet új értelmét fogja megtalálni». A regényt különösen ennek a fiatal léleknek mindvégig érdekes és finom rajza teszi értékesé, ezen kívül a mellékalakok művészi jellemzése: a részeges, durva fűszeresé, a vallásos segéduré, a két csibészé, a Vulpes gúnynevű eredeti diáké s főként «Güzü»-é, a szegény, félkegyelmű, nyavalyatörős fiúé, aki valóságos Dosztojevskij-alak. — Darkó műve a legjobb ifjúsági regények közé tartozik; modern regénytechnikával van írva s modern problémákat mozgat.

Dr. Lukinich Imréné az 1797-ben Bécsben megjelent német eredetiből lefordította Jetting Károly pozsonyi származású ember élettörténetét, mely a XVIII. századbeli robinzonádok közé tartozik. Jetting Magyarországból Londonba került, innen 1752-ben tengeri útra kelt, hajótörést szenvedett s rabszolgasorba jutott, második útja alkalmával pedig kalózok kezébe esett, kik megint eladták rabszolgának, végre egy lakatlan szigetre vetődött, hol évekig élt egyedül, míg meg nem szabadult s Londonon át haza nem tért Pozsonyba. A kedves közvetlenséggel elbeszél kalandorozat igen érdekes s bizonyára sok olvasója akad majd. A fordítás jó és gördülékeny. Ha második kiadást ér, nem ártana egypár jegyzetet fűzni a szöveghez, továbbá pozsonyi anyakönyvi és városi levéltári adatok alapján néhány konkrét adatot megállapítani Jettingről. A Der ungarische Robinson címét kár volt «pozsonyi»-ra változtatni.

Az eddig ismertetett négy könyv a berlini *Voggenreiter-cég* magyar osztályának kiadásában jelent meg s így akadálytalanul bejuthat az átszatolt területekre. Ez a derék és igen hasznos vállalkozás, úgy látszik, sikerrel jár, mert folytonosan újabb meg újabb

kiadványokkal jelenik meg a könyvpiacra.

Kovács Dénes kis füzete apró elbeszéléseket tartalmaz, melyek többnyire idillikus képecskéket festetnek az emberi életből. Van bennük egy kis érzelmesség, egy kis humor, egy kis hangulat, van bennük magyaros érzés, s jó magyar nyelven, bizonyos elbeszélő készséggel vannak írva. Különösebb irodalmi jelentőségük nincsen s a Mikszáth hatását éreztető nyolcvanas-kilencvenes évekbeli rajzokra emlékeztetnek.

Szinnyei Ferenc.

Magyar irodalmi lexikon. Örömmel hívjuk fel a művelt közönség, az iskolák és szakkörök figyelmét három buzgó magyar tanárnak erre a szép vállalkozására. A Szinnyei József-féle Magyar Írók sokkal nagyobb arányú (csaknem 30.000 címszót ölel fel 14 vaskos kötetben!), semhogy a szakkörökön kívül mindennapi használatra elterjedhetett volna. Alig is kapható már. Kötetei lezárása óta a bennök foglalt anyag tudományos irodalma rendkívül megnövekedett, s az ezeket is felölelni hivatott pótlás (Gulyás Pál műve) nagy arányai s a kiadás nehézségei miatt szintén lassú, vonatott megjelenésre van kárhóztatva.

Nagyon életre való gondolat tehát egy, a laikus érdeklődést is kielégítő, kisebb arányú „Szinnyeit” bocsátani szét a mindennapi használatra, máig levezetett támogató apparátussal, s az írói életrajzokon kívül az irodalommal kapcsolatos minden tudnivalóra kiterjeszkedőleg.

A *magyar irodalmi lexikont* a Studium adja ki. Szerkesztette Ványi Ferenc középiskolai tanár, Fóris Miklós és Tóth András közreműködésével. Átnézte Dézsi Lajos és Pintér Jenő. Eddig csak az I. félkötet jelent meg belőle, mely az A betűs címszóktól kezdve a Gy betűsök vége feléig halad. Hamarosan követni fogja — s kívánatos is, hogy nemnél előbb kövesse — a II. félkötet.

Ez a lexikon elsősorban tanulókat s egyetemi hallgatókat tart ugyan szemmel, de kielégíti a szakemberek leg-sürgősebb szükségleteit s annál inkább a nagy közönségéit is. Igen gazdag és sokszereű anyagot ölel fel, bőkezűen egyesítve a szaklexikon s az irodalmi szótár igényeit. Külön címszók alatt sorakoztatja fel a mult és jelen magyar íróinak életrajzi és könyvészeti adatait, egyes kiválóbb műveknek (regények-

nek, eposzoknak, drámáknak) tartalmi kivonatát s főbb szereplőit, fontosabb, hiresebb költemények szerzőinek megjelölését, hírlapok és folyóiratok adatait, egyes műfajok, különféle idegen hatások történetét, poétikai, stilisztikai, retorikai, verstani tudnivalókat és irodalmi művekből eredő szállóigéket. Hellyel-közzel névalírások és címlapok hasonmásait díszítik a húsz ivnyi, jó nyomású, negyedrét kötetet.

Szempontja kizárólag s egészen magyar. Csak a magyar irodalmat dolgozza fel, de azt lehető teljességében: az elszakított területek mai íróira is kiterjeszkedve. Szerzőinek becsületére, iskolának és közönségnek egyaránt hasznára válik e rendkívüli buzgósággal s lelkiismeretes utánjárással készült és még készülő kiadvány. Nem kérkedik külső díszsel, csak tájékoztatni akar; nem szépíróskodik, hanem ismereteket közöl; ha kérdezzük tőle valamit, egyszerűen felel s nem tart jól esztétikai tereferével a ténybeli adatok helyett. A jelent nagy mértékben figyelembe veszi ugyan (s ez el is várható minden jó lexikontól), de nem növeszti nyakára a múltnak, s elfogulatlan kötelességtudással ad számot a legellentétebb és vitatottabb modern jelenségekről is. Nincsenek rejtett céljai; bizhatunk benne.

Első kísérlet ez nálunk a maga nemében; megérdemel minden jóakaratót, sőt támogatást használói részéről. Igyekeznünk kell mennél jobbá tenni bizonyonlag várható újabb kiadásait, sőt még csak készülő kötetét is, amennyire lehet. Ebből a célból közöljük itt néhány megjegyzésünket.

Azt hisszük, bizonyos tekintetben többet nyujt kelleténél. A tartalom-elmondások többnyire fölöslegesen részletezők, s amily hasznosak lehetnek emlékeztetőül az egykori olvasmányra, oly könnyen helyettesítheti velök az olvasást a vizsgára készülő tanuló. Poétikai, stilisztikai, retorikai stb. fogalmak magyarázatása sem szükséges oly mértékben, mint a lexikon szerzői látszanak gondolni, s ha már ennyi tért szentelünk nekik, osztályozások helyett a történeti szempont erősebb érvényesítése volna kívánatos. «Főgondolat», «Gondolatjel» s más efféle címszók teljesen fölöslegesek. Dramaturgia, esztétika, ethnográfia, folklore: jó, ha efféléket megmagyarázunk, de csak úgy, ha magyar művelőikről s hazai történetükről is beszámolunk. Régi, hosszú könyvcímeket (Apollo-

nius, Fortunatus) sem szükséges egész terjedelmükben közölni. Mellőzhető az összefoglaló irodalomtörténetekre (Beóthy, Pintér stb.) való utalás a bibliografiai jegyzetekben, egyes mai írók csak kéziratban levő, vagy «sajtókész» műveinek megemlítése, valamint oly «szállóigék» közlése, melyek nem is szállóigék voltakép. Kinek jutna például eszébe lexikonban utánanézni, hogy kitől származik e mondás: «Az emberek legnagyobb része saját karaktert nem bír?» Pedig efféle címszók is vannak a kötetben. Fölösleges pontosság valakit megrögzíteni oly folyóirat munkatársaként, melybe mindössze egy vagy két verset írt (mint Csöndes Pál a Napkeletbe).

Ez első kötetben különösen sok a tartalomelmondás, mert a könyvcímek nagyon gyakran kezdődnek névelővel s mind az *A* (az), mind az *Egy* ennek a kötetnek a betűrendjébe esik. Nem volna-e jobb a névelő figyelembevétel nélkül (hátravetésével) osztani be ezeket a betűrendbe? Igen sokszor nem emlékszik a kereső, hogy névelővel kezdődik-e a cím, vagy nem s így jobb volna tudnia, hogy a névelőtlen alakban biztosan megtalálja. Különben pedig minden, címszónak megtett könyvcím és költeménycím mellett szívesen látnók az illető mű szerzetése vagy megjelenése évét is.

Feltűnő hiányokra nem tudnánk rámutatni, mindamellett néhány címszóval s adattal szívesen szaporítanók a lexikon anyagát. Baranyai Zoltán, Békássy Ferenc, Gr. Belezsnayné, Csapó Etelke, Csermák, Csűrös Ferenc, Dobóczy Pál, Dombrói Márk, Fest Sándor, Firtos Ferenc, Friedreich István, Gálfy Sándor, Gegő Elek, Gyengyesi Gergely; az álnevek közül Ajtavári (= Kriza), Firtosalyi (= Szentiványi Mihály), Gyergyai Albert (= Szegő Albert); könyv- és költeménycímek közül *A gonosz mostoha*, *A jó öreg korcsmáros*, *Emberek a kövek között*, *Eszterházi mulatságok*, *Forradalmár Petőfi*, *Farkasok dala* s talán *Antigone- és Aristophanes magyar fordítása*; címszókul még fölvehetőek lettek volna az I. kötetben. Mint magyar irodalmi szótárba beleillő, de a lexikonba föl nem vett címszokat említem meg a következőket: Antiphona, Almanachok (mennél teljesebb fölsorolással), Amerikai magyar írók, Apokoinou, Betlehemes játékok, Betű-típusok (mind az írottak, pl. barátgót, stb., mind a nyomtatottak, pl. petit, ismertetésével), Cantate, Can-

tilena, Consura (= elogium; l. Czwittinger!), Csodás elem, Distinctio (a Gyulafehérvári «glosszák» műfaji neve), Décadence, Erasmisták (t. i. a magyarok!), Gesta (mint műfaj-név).

Némelyik ezek közül más címszó alatt még talán bekerülhetne a második félkötetbe; az Almanachok pl. *Zsebkönyvek és almanachok* címen, az Apokoinou *Közölés*, az Erasmisták *Magyar Erasmisták* címen, stb. Ép ezért külön hívom föl a szerkesztők figyelmét oly címszókra, melyek e kötetből kimaradtak ugyan, de a következésben valami módon pótlandók volnának. Ilyenek:

Államnyelv (l. Szekfű Gyula nevezetes kiadványát): talán fölvehető lesz még *Küzdelem a magyar államnyelvért*, vagy *Magyar államnyelv* címszó alatt: mindenesetre fontos érdek, hogy e kérdés anyaga vázlatosan belekerüljön a lexikonba. Némely retorikai vagy vers-tani apróságok helyett jobb szeretnők látni a magyar nyelvjárások s esetleg irodalmi használatuk rövid ismertetését; s ha e kötetben Barkók, Csángók, Göcsej címszót hiába keresünk, legalább közös címszó alatt szeretnénk kapni róluk valamit a folytatásban.

Az Alföld, a Balaton a magyar költészetben: talán majd *Magyar tájak* címen; Bencések, Ciszterciták, Ferencsek, Dömések szerepe a magyar irodalomban, talán *Szerzetesrendek szerepe* stb. címszó alatt; Barokk, Biedermeyer: talán *Izlésváltozatok* vagy *Stilustörténel* címszó alatt; Erdélyi magyar írók: talán *Romániai-*; Felvidéki magyar írók: talán *Szlovenszkói magyar írók* címszó alatt még belementhető a későbbi kötetekbe. Erdélyi és felvidéki írókról egyenként van ugyan szó bőven a kötetben, de ily összefoglaló áttekinthetőnek is megvan a maga nagy érdeke, épen ennek a lexikonnak a szellemében. Igen megköszönők továbbá, ha *Népdalok* címen megkapnók egyes ismertebb vagy híresebb népdalaink első közzétételének a adatait. (Pl. Cserebogár, Kalapom szememre vágom.)

A bőséges bibliografiáért, melyet egy-egy íróra vonatkozólag csaknem az imprimatur időpontjáig följegyeztek az érdemes szerzők, különösen tanár-emberek lesznek hálásak. De nem tudjuk, miért maradt el néha (pl. Berde Mária címszó alatt) teljességgel a bibliografia. Olykor, úgy látszik, cédu-lák elkallódása okozhatta a mellőzést. Pl. Horváth Cyrill hozzászólása (Régi

Magyar Költők Tára I. új kiadásában) több címszó alatt is említendő volna (Apáti Ferenc; Bartalis Antal; Bátya, bátya), ahol következetesen hiányzik. Kastner Jenő kiváló tanulmányai sem említetnek a Comico-Tragédia, Felvinczy György, és Faludi Ferenc címszók alatt. Efféle hiányokat hadd említsek még, zárójelbe téve a mellőzött bibliografiai utalást a címszó után:

Báróczi (Eckhardt S.), Az Ember Tragédiája (Tolnai V.), Cigány a magyar irodalomban (Dobóczy Pál), Divényi Mehmed (Arany János), Ehrenfeld-kodex és Ferenc-legenda (Katona Lajos, Thienemann Tivadar), Énekmondók (Petz Gedeon, R. Prikkel Marián), Erdősi Sylvester (Melich János: A legrégebb m. nyomtatványok), Fábrián Gábor (Vörösmarty levelezése), Fabó Bertalan (Sepsődi János kritikája), Falk Miksa (Angyal Dávid kiadványa), Ferences biblia (Timár Kálmán), Gondolatritmus (Arany János).

Mint hogy írókról inkább csak adatokat közölnek, mintsem méltatást: az egyes cikkek terjedelmét sokszor csak az illető író műveinek a száma s a bibliografia mennyisége növeli meg jelentékenyen nagyobbra, mint amennyit egy másik íróhoz viszonyító értékelés szerint megérdemelne. Jól tudjuk tehát némely aránytalanságok természetes okát; azt is látjuk, hogy szépírókat s irodalomtörténészeket általában bővebben ismertetnek, mint más szakok művelőit s ez az ő céljaikhoz képest indokolt is: mindamellett némely esetben (pl. Békefi Remig, Fináczy Ernő) még ily szempont mellett is keveseljük a kiuntalt terjedelmet s nem is annyira a sorok számát, mint a bennök foglalt közlés soványosságát. Annál inkább aztán, ha szépíróról van szó (pl. Bartóky József), vagy irodalomtörténészről (pl. Angyal Dávid, kiről egyébként épen az nincs megemlítve, hogy Gyulai Budapesti Szemléjének volt a munkatársa!).

Szeretnők, ha kivált régebbi írónk vallási hovatartozása rendszeresen föl volna tüntetve. Korábban keveset törődtek ezzel, úgyhogy ma sok esetben nehéz kitudakolnunk, ki milyen vallású volt. Már pedig, hogy a race, moment és milieu mellett, vagy ez utóbbiba belefoglalva, mily egész életre szóló kihatása van a vallásbeli neveletésnek, azt fölösleges fejtegetni. Ha Csató Pálról azt mondja a lexikon, hogy «papnövendék volt», minden olvasója legott azt kérdezi, miféle pap-

növendék? S erre nem kap választ. Brits Frigyesről is meg lehetne mondani, hogy cisztercita.

A verstani cikkek túlságosan is ki akarják meríteni az antik sorfajokat. Végre az nem baj; de nem elég a verstani sémák közlése: minden esetben példát (lehetőleg magyart) kellene idézni. Reméljük, lesz a következő kötetben Nemzeti versidom c. cikkely is, valamint hogy kipótoltatik az a hiány, amelyet itt a Gábor Ignác címszó alatt tapasztalunk: t. i. mind Gábor verselméletének rövid ismertetése, mind pedig annak megfelelő cáfolata. Ezt igen fontosnak tartjuk, mert Gábor Ignác elhamarkodott új elmélete már eddig is elég zavart okozott az idetartozó fogalmak és tények megítélésében.

Ítélettől, jellemzéstől, magyarázgatástól kelleténél jobban tartózkodik a lexikon. Az Ember Tragédiája értelmezése pl. elengedhetetlen föladata lenne egy lexikonnak is. A Conversations-lexikoni pörről nem elég megmondani, mi körül, kik közt s mikor folyt le, hanem a felek elvi álláspontja is ismerttetendő lenne. Jogos lehet az ítéletmondás kerülése újabb írók (pl. Babits) esetében, de azért nem kellene mellőzni mindennemű egyénítő jellemzést is.

Némely közéletű tévedések csaknem szükségkép belekerülnek ily lexikonokba, hiszen nem bízhatnak minden cikkelyt egy-egy specialistára. Példaképp említem a Bánk bánról szóló cikkelyt, mely szerint az erdélyi pályázaton tíz mű vett részt (pedig 12), a bírálók említésre sem méltatták Bánk bánt (holott erről s öt más pályaműről bírálat is készült!) s a darab 1826-ban Pécsen, 1828-ban Kassán előadatott (holott az első előadás adata kétes hitelű, a második bizonyosan hamis.)

De elég is a tanácsokból és kívánságokból. Célunk csak az volt, hogy ezt a nagy fáradsággal készült, a gyakorlatban nagyra hivatott, becsületes magyar munkát céljai elérésében teljes szolidaritással magunk is támogassuk.

M. N.

Vallásos elbeszélések. (Hegyaljai Kiss Géza: Császár és lelkipásztor. Miskolc. Magyar Jövő kiadványa. Kapi Béla: Az Úr oltalmában. Szentgotthárd. «Harangszó könyvtár» kiad.) Az első könyv elbeszélések gyűjteménye. Szerzőjét, mint a magyar mult nagyszasszonyainak jelenítő erejű arc-

képrajzolóját, a közönség már ismeri. Ebben a kötetében húsz elbeszélést gyűjtött egybe, valószínűleg mind vagy legalább is nagyrészt olyanokat, melyek már korábban elszórtan megjelentek. Ez magyarázza, hogy igen különböző jellegű és értékű történetek kerültek egymás mellé. Túlnyomó részben egyszerűbb olvasóközönség számára íródtak, erősen hangsúlyozott, gyakorlatiasan propagáló (például szövetkezeti eszme) célzatú tartalommal. Van azonban néhány novellája, illetve rajza, melyek igényesebb olvasók előtt is megállják helyüket. Első helyen kell említenünk a «Máglyán» címűt, mely Savonarola lázas életét szorítja össze egy megkapó lendületű történetbe. Ez és még néhány más (A halál riadója, Mókuska) mutatja, hogy Hegyaljai Kiss Géza hivatott író és épen ezért kezében az úgynevezett «építő-irodalom» is jó helyen van. Mert mindenki előtt világos, hogy igazi írónak kell állniuk erre a területre. A vallási vagy erkölcsi tartalom csak a művészet átütő ereje által tud valóban érvényesülni még irodalmilag igénytelesebb olvasóközönség előtt is.

Ugyanerre a gondolatra jut az olvasó a másik kötetnél is. Kapi munkája, melyet a szerző a «történeti elbeszélés» szerény nevével nevez, határozott hitépítő regény. A mult év folyamán napvilágot látott már egy rendkívül ügyesen szerkesztett vidéki evangélikus hetilap hasábjain. Olvasótáborra már akkor nagy érdeklődéssel kísérté az egyes fejezeteket s egészen biztos, hogy mostani könyvalakban megjelenése olvasói számát még erősen növelni fogja. Maga a történet a XVIII. századba van behelyezve. Nagyon természetes, hogy Kapi a multról ír, hogy a jelen értsen belőle. Rafanides prédikátornak, a történet főalakjának, hitelességét úgy mutatja be, hogy necsak a XVIII. századra legyen érvényes, hanem a mai időkre is. A regény ily módszeréből önként folyik, hogy némi, a jelen számára hangsúlyozott retorikus jelleg kikerülhetetlenné vált. Ugyanez hozza magával, hogy valami egészen halvány hangulati anachronizmus is érzik itt-ott az elbeszélés folyamán. Rafanides szavainak egyikét fordulata, bár az egész munkán lehelletszerű stil-archaizmus vonul végig, annyira a má-ban él, hogy szinte elfeledjük a különben elég erősen megfestett történeti színteret. Mindez azonban teljesen tudatos Kapi művében.

Talán mondhatnók ezt úgy is, hogy tudja, mi a hit-építő regény műfaji követelménye. Maga a történet mindvégig ébren tartja a figyelmet. Egyvonalú menete mellett is nagyon változatos tud lenni, amit főként egy-egy festői leírás, másutt egy-egy lüktetően fordulatossá vagy érzelmes jelenet biztosít.

K. D.

Várkonyi Hildebrand: A pszichológia alapvetése. A könyv a szó legkönyvebb értelmében az, aminek szerzője nevezi: alapvetés. Bevezető része egy, amit a bemutatott fejezetek körvonalalából sejtethet, teljes részletességgel kidolgozott elméleti, lélektani rendszernek, mely a tapasztalati és a metafizikai lélektan között mintegy közép-helyet foglalva el, ezek anyagát törekszik filozofikussá tenni. Várkonyi előszava szerint ez az elméleti lélektan körülbelül olyan szerepet töltene itt be, mint amilyen az elméleti fizikának jut a maga helyén: a tapasztalás tényeiből közvetlenül következő feltevéseket, meghatározásokat, elméleteket fejtené ki, s így összekötő kapocs lenne a lélektan tapasztalati és metafizikai kidolgozása között.

Ezeknek a megfontolásoknak megfelelően az első kötet alapvetése első sorban az újcélú lélektan feladatának elkülönítését és meghatározását adja a lélektan különböző irányainak tárgyalása kapcsán. Az újabb fenomenológiai eredmények kapcsán tudományelméletileg is foglalkozik a lelki jelenségek leírásának lehetőségével és határaival. A lélektan irányainak és fajtáinak áttekintésében lehető teljességre törekszik, de céljának és a bevezetés természetének megfelelően itt még csak a kialakult irányokat részesíti figyelemben s a paedagógiával összefüggő törekvéseket (megértő pszichológia) ismereti teljes részletességgel. Mely elgondolásokon nyugvó, biztos és világos értelmezésekben gazdag fejezetek szólnak a tudatról, a figyelemről, a tudattalan problémájáról. A tudat és a tudattalan különböző pszichológiai magyarázatain kívül aprólékosabban megvilágítja a tudat egységét és folytonosságát (James) s a hozzákapcsolódó kérdéseket, így elsősorban az illuziót és a hallucinációt. A figyelem tárgyalásában paedagógiailag használható felosztásra törekszik s a sok fajtájú figyelem lényegét a teoretikus filozófia elvei szerint az érdeklődő hangulatban látja. Záró fejezete a lelki jelenségek

osztályozásával foglalkozik. A jól kialakult, megállapodott szempontok mellett érvényesülnek itt az újabb fenomenológiai megfontolások eredményei is (aktusok és tartalmak). Szükségtelen tudományelméleti kölcsönzésekre azonban nem hajlandó Várkonyi. Más tudományokhoz csak ott fordul, hol a lelki jelenségek nélkülök nem, vagy csak tökéletlenül értelmezhetők.

A szakkritika feladata, hogy részletes, jelentőségéhez méltó bírálatban foglalkozzék e figyelmet keltő tudományos kezdeményezéssel, mely már az első részben is nagy önállóságot mutat s így, azt hisszük, joggal számíthat a komoly számbavételre. Ez az ismeretetés csak a művelt és filozófiai szempontból is művelődni vágyó magyar olvasó figyelmét akarja felhívni arra a munkára, mely amellett, hogy nagy világossággal tájékoztat egy új pszichológiai rendszer alapjait felől, rendkívül sok, mindenki számára hozzáférhető ismeretet és gondolatébresztő megállapítást is közöl a lelki jelenségek világáról.

A kötet a «Magyar Göschén» sorozatában, Thienemann Tivadar Tudományos Gyűjteményében jelent meg.
—rl.

Széchenyi-anthológiák. Két, csaknem azonos című és tartalmú kiadvány van előttünk. Az egyiknek a címe *Széchenyi tanításai*, a másiké *Széchenyi vallomásai és tanításai*. Amaz a Magyar Népművelés Könyvec. sorozatnak első darabjaként Miskolc város áldozatkészségéből jelent meg, emezt a Studium adja ki. Mind a kettőt Fekete József és Váradi József állították össze, csak hogy amazt az iskolán kívüli népművelés érdekében a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, emezt pedig az Akadémia centenáriuma alkalmából a Népfőiskolai Széchenyi Szövetségek megbízásából. Anyagában ez utóbbi valamivel terjedelmesebb, viszont a másik képmellékletekben gazdagabb. Két kiadvány látszik tehát itt versengeni egy csaknem azonos kiadvány terjesztéséért, a Széchenyi-kultusz mennél hathatósabb szolgálata végett. Egy magasabb rendű népművelés két szerve áll a két kiadvány mögött. Örülni lehet a buzgalomnak, mellyel vetekedve igyekeznek a magyar nép igazi tanítójává megtenni, a magyar néphez igazán eljuttatni a legnagyobb magyart.

A két kiadvány közös anyaga: lehetőleg összefüggő szemelvények Széche-

nyi minden munkáiból, megfelelő tárgyi csoportosítással, úgyhogy Széchenyi egész gondolatrendszere a maga valódi gazdagságában tükröződjék bennök. Ismerünk hasonló természetű kiadványokat, melyek még ma is forgalomban vannak. A Magyar Remekírók Berzeviczy-féle szemelvényes kötete azonban (ez az egyik), úgy látszik, már nem igen kapható; a Székú Gyula-féle «Széchenyi igéi» pedig (ez a másik) tudunkkal korántsem fogott ugyan még el, de az új kiadvány összeállító szerint «ez a gondosan megválogatott s pompás gondolatgyűjtemény egymagában s kis terjedelme miatt mélyebb és nagyobb igényű Széchenyi-kultuszhoz nem elegendő; az érdeklődés felszításához azonban kiválóan alkalmas». Mi azt hisszük, hogy mélyebb és nagyobb igényű Széchenyi-kultusz csak Széchenyi műveinek közvetlen ismerete alapján gondolható és semmi-féle anthologia nem tekintheti magát többnek, mint az érdeklődés felszítójának. S épen kisebb terjedelmű, de gondosan megválogatott gyűjtemény jobban szolgálhatja az úttörés célját, mint a nagysúlyú kötetek.

Az új anthologia valóban nagyobb arányú az eddigiekénél s igazán bőséges anyaggal örvendeztetni meg mindazokat, kiknek könyvespolcait nem díszíthetik Széchenyi saját nagy kötetei. Dicséretes a buzgalom is, mellyel szerkesztői a nagy tanítónak a műveit át meg átbúvárolták mások számára. Kár volt azonban az anélkül is nagyobb arányú kötetet még mindenféle előljáró tanulmányokkal és közlésekkel terhelni. Anthologia szerkesztője akkor jár el leghelyesebben, ha a lehető legrövidebbre fogott felvilágosítások után gyorsan visszavonul s magára hagyja az olvasót a kezébe adott kincsekkel. Itt azonban elébb Fekete József és Váradi József állítanak meg bennünket egy-egy bevezető szóra, amely nagyon is hosszúra nyúlik. Fekete Józsefét más szempontból is kifogásolhatni. Azt látszik hinni: a Széchenyi-kultusz korszerűbbnek tűnik fel, ha kimutathatni róla, hogy ultramodern törekvésekkel (aktívizmus!) is rokonítható, s ha magát a legnagyobb magyart futólag egy mai íróval ejti párhuzamba, ami pedig még akkor is profanizálás lenne, ha az illető modern író legalább egy szikrárt melengetne lelkében Széchenyi felőlességézetéből.

E bevezetés nélkül többet érne a kötet s talán kevésbé hívná ki az

ellenkező véleményt szöveg-közlése módjával is. Széchenyi szövegét u. i. nem teljes hűséggel adja a kötet, hanem «némileg a mai nyelvhasználathoz idomítva, . . . a mondatok kellő tagolásával, a feltűnő idegenszerűségek helyesbítésével, szórendi helyreigazításokkal» stb. Nem akarjuk vitatni, helyes-e ez; tudjuk, hogy a Zrínyiászt is megpróbálták «átírni» mai olvasók számára; azt is elismerjük, hogy Széchenyi az átlagolvasónak nem könnyű olvasmány, s hogy a kötet szerkesztői lehető tapintattal végezték s Széchenyi könnyebb olvastatása végett engedték meg maguknak ezt a paedagógiai műveletet a legnagyobb magyar paedagógus szövegén. Bármennyire visszasírjuk is Széchenyi bozontos stílusát e megfésült, jól folyó szöveg olvasása közben: belenyugszunk, belenyugodnánk, mint egy szép cél szolgálatának jóhíszeműleg választott módjába. Csak ne mondta volna Fekete József a bevezetésben ezeket: «bő összefüggő szemelvények is szükségesek, hogy a mélyebb és nagyobb igényű érdeklődést is kielégítsük, s ekkép a sok idővel és türelemmel nem rendelkező olvasóközönség *némikép fölmentve érezze magát* Széchenyi eredeti műveinek olvasásától *s mégis elmondhassa, hogy olvasta és ismeri Széchenyit*». Nos hát ily elvekkal Széchenyi-kultuszt üzni nem lehet, nem szabad. Am írja át a szöveget, jó! De mindjárt tegye hozzá mentségül, hogy az átírt szöveget csak kezdetnek, izelítőnek tekinti s olvasója

igyekezzék mentül előbb Széchenyi eredeti szövegét olvasni. Ő azonban szeretné elrendeltetni a minisztériummal, hogy ez anthológiát «a magyar iskolánkívüli népművelés tűzhelyein *kötelezően* hirdessék, magyarázzák és olvastassák is!» És ha most még csak *némikép* tette fölöslegessé az eredeti szövegek olvasását, a jövőben, sajnos, még messzebb akar menni. Tervez u. i. egy négykötetes Széchenyi-kiadást, «úgyhogy akkor a tudományos búváron kívül *a nagyközönség felmentve érezhetné magát Széchenyi eredeti műveinek olvasásától*».

Korántsem akarjuk visszariasztani újabb négykötetes kiadásától. De azt tanácsoljuk, ne írjon hozzá (mert azt tervezzi) egy egész kötetnyi életrajzot. Adjon inkább magából Széchenyiből többet. Mostani anthológiájukat tekintse a Széchenyi-kultusz előkészítő, szoktató, kapható lépésének, melyben gyengébbek kedvéért még megengedhette magának az átírást; következő, négykötetes Széchenyi-ellenben képviseljen már egy magasabb fokot, mind bővebb anyaga, mind teljes szöveghűsége által. Azzal jóváteheti mostani bevezetése elszólásait s még hasznosabbá mostani kiadványukat. Arról u. i. meg vagyunk győződve, hogy akik Széchenyi Vallomásait és Tanításait végigolvassák, azok kívánni fogják s képesek lesznek olvasni, élvezni az eredeti szöveget is. Eresszük őket a forráshoz!

Telepi Ákos.

Gragger Róbert (1887—1926). Megjelent időnkint közöttünk, kiszállva a berlini gyorsvonatból s mi, akik közel állottunk hozzá, mindannyiszor lelkiismeretfurdalást éreztünk, mikor terveiről, könyveiről, ösztöndíjasairól kezdett beszélni, vajjon dolgoztunk-e mi is annyit, amennyit ő, megtettük-e annyira kötelességünket a magunk helyzetében, mint ő, a magyar kultúráért és tudományért? S az összehasonlítás mindig az ő javára ütött ki; ki tudott volna vele versenyre kelni tevékenységében, alkotási vágyában a *self made man*ek csodálatos, soha semmiféle akadályt nem tűró hitében?

Az Eötvös-kollégiumból indult ki az ő pályája is, mint annyi sokaké, akiket ennek a szép intézménynek szelleme: a munkaszeretet és a kritikai szellem, a tudományos munka két alapvető tényezője magából kitermelt. Gragger is innen hozta józan és mégis lelkes érdeklődését a magyar tudományos élet és művelődés kérdései iránt s azt az őszinte hitet a tudományban, mely tüneményes pályáján állandó lendítőereje maradt. Első dolgozatai Heinrich Gusztáv és Katona Lajos iskolájában az összehasonlító irodalomtörténet módszereivel és problémáival készültek s a magyar és a német irodalom egyes érintkező pontjaival foglalkoztak. Ez a problémakör adott anyagi talajt pályájának. Aztán egy sajátos fordulattal a kontemplatív emberből aktív ember lett. A német és magyar szellem találkozásának általános történeti fontosságát felismerve, az ő cselekvő szelleme nem elégedett meg a mult pusztá tényeinek konstataálásával, beállt ő maga is elevenen ható kultúrtényezőnek. Megértette azt, hogy ami eddig tudattalan, fatális és inkább bécsi jellegű német szellemi beszivárgás volt, azt, ha méltók akarunk lenni a német nemzethez és önmagunkhoz, tudatosá kell tenni és eleven erővel, ökonómiával kell az igazi német kultúra érlelő folyamatát a magyar földre eresztetni. De még merészebb gondolata is támadt: vissza-

adni a német nemzetnek valami módon azt, amit nekünk értékben kölcsönzött és így legfőbb életcéljává tette a magyar kultúra, a magyar irodalmi és tudományos élet legértékesebb, legspecifikusabb termékeinek közvetítését a németiséggel, melyről tudva van, hogy a világ legkönnyebben megértő, sőt asszimiláló népe és mégis — saját hanyag mulasztásunk miatt — csak igen keveset tudott rólunk és egyáltalában semmit tudományos és kulturális értékeinkről.

Ezzel a programmal és lenyügözően szeretetreméltó egyéniségével aztán sikerült is megnyernie a német tudományos és állami tényezők oly fokú bizalmát, hogy magyar létére mihamar rendes tanárságot kapott a berlini egyetemen. Tanszékének határozott célja volt a magyar kultúra és tudomány ismeretése és ez már magában is oly nagyfontosságú diadala volt a magyarságnak, amit csak az tud méltányolni, aki megérti, mily döntő erővel esik latba egy ország erkölcsi és politikai életében az, hogy mit tudnak róla a külföldön. Csehországot nemcsak a cseh légiók néhány ezer katonája csinálta meg, hanem elsősorban Massaryk és Benes könyvei és röpiratai! De a politikai szemponttól eltekintve is főlöszleges volna bizonyítani, milyen kárhozatos egy nemzet életében a kultur-strucopolitika és milyen veszes a «Magyar Glóbus»-világnézet. Legnagyobb magyarjaink mind-mind kifelé néztek és befelé törődtek. Tekintetük a külföldön csüggött, míg kezük benn épített.

Tanszékén aztán a legkülönfélébb eszközökkel igyekezett programját végrehajtani. Megindította az *Ungarische Jahrbücher* c. folyóiratot folytatásaképpen annak az *Ungarische Rundschau*nak, melyet tanára, Heinrich Gusztáv, alapított és vezetett egy ideig szép sikerrel. A folyóirat a magyar tudományos élet és művelődés legszélesebb értelemben vett közvetítője lett: nemcsak irodalomtörténészek, hanem nyelvészek, jogászok, szociológusok, geográfusok kedvenc nemzet-

közi fóruma. Megindította az *Ungarische Bibliothekot*, a magyarság problémáival foglalkozó kiadványsorozatát és különös figyelemmel a magyar specifikumra, más könyveket is adott ki. Így ő az, aki Bartók Bélának a magyar népdalról írott művét kiadta, miután éveken át nem akadt magyar kiadó, sem tudományos fórum, mely a magyar kultúra egyik legelőkelőbb képviselőjének ezt a monumentális alkotását kinyomassa. Utolsó műve is: a magyar népballadák német kiadása, hitvallása annak a programmnak, melyet a magyar kultúra *igazi* értékeinek közvetítésével vállalt.

Tanszéke mellett megcsinálta a berlini magyar intézetet, s ennek könyvtárát oly gazdagon felszerelte, hogy a magyar irodalom és általában a magyar élet iránt érdeklődő német a lehető legteljesebb anyagot találja meg benne. Majd mikor német tanítványai megnőtték, egész kis csoport «hungarológus» — a szó is az ő alkotása — állt már mellette: a mag jó talajba hullott.

Mindezt — s ő, magyar olvasó, itt jön az igazi csoda, — nem a magyar állam pénzén és támogatásával teremtette meg, hanem egyesegyedül kimeríthetetlen szervező- és alkotóerejéből! A magyar állam kegye csak utolsó éveiben kísérte, mikor alkotásai már túlnőttek az első kezdet szerény keretein.

Mikor a Collegium Hungaricumot, a Berlinben tanuló magyar diákok otthonát, megalapítja, akkor már mögötte van a magyar kormányzat, mely közvetkező, expanzív kultúrpolitikájának tengelyében ott találta Gragger Róbertet és felmérve tevékenységének nagy értékét, igen jelentékeny anyagi eszközökkel sietett segítségére.

Munkájának lázas ritmusában sietette-e vajjon az a tudat, hogy testét titkos kór emészti — nem tudjuk. De hogy fiatal életét munkával, intenzív munkával töltötte ki, azt senki sem tagadhatja; olyan munkával, melynek éltetője volt lelkének idealizmusa, eredménye pedig egy sor alkotás, melyre normális életkort megérett emberek is büszkének lehetnének. A magyar kormányzat és tudományos élet érzi, hogy egyik legfontosabb szervét veszítette el benne, mi, barátai, pedig siratjuk gyermeki tisztaságú szívét, derűs, optimista kedélyét, mely most már ezután körünkől szüntelen hiányozni fog.

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Nincs a magyar drámairodalomnak még egy olyan népszerű darabja, mint *Az ember tragédiája*. Mióta Paulay Ede színrehozta, azóta változatlan vonzóerővel tartja műsoron magát. Épen ezért nem csodálatos, hogy a színpadi rendezésnek mai forrongó korszakában új meg új scenirozással, új meg új rendezői eligondolással igyekeznek a darabot a közönség elé hozni.

A Nemzeti Színházról alig egy-két évvel ezelőtt már láttunk egy modernebb szellemű színrealkalmazást s íme ma ugyanez a színház egy újabb megoldással próbálkozik. S valóban, ez új jobb az előbbinél. Amannak is voltak értékes gondolatai, de egy-két jelenetnek túlzottan expresszionista formája nem illett a mű stílusához, a tömegek mozgása pedig gépszerűsége miatt néhol nagyon erőltetett benyomást tett.

Az új rendezés nagyvonalú egyszerűsége törekszik. A színpadot egész magasságában kinyitja s az oldalra álló hatalmas oszlopok szinte az égbe látszanak szaladni. Kétszélről lépcsősor visz a magasba: felső végüket híd köti össze. Elöl, a két lépcső és a híd nyílása között egy belső tér marad. A színpadnak e váza sohasem változik s csak a közéjük helyezett díszletek adnak más-más képet nekik. A játék e soktagolású tér mindenik pontján gyakran egyszerre folyik, néha azonban csak egyik részén, melyre ilyenkor erős fény vetődik s a színpad többi helye homályban marad. A világítási effektusok különben is nagy szerepet játszanak.

Ez a szkematikus színpad a maga nagyszabású egyszerűségével erősen emeli az előadás monumentálisitását s a darab stílusát méltóképen fejezi ki. Némi hátránya azonban, hogy állandóságával a meg-megújuló képek hosszú során keresztül kissé egyhangyúvá válik s az előadás vége felé már bizony bágyasztó hatást tesz a nézőre.

Adám szerepét, az első előadások után megbetegedett Abonyi Gézáról a színház fiatal tagja, Lehotay Árpád vette át. Fiatal kora és színészi járátlansága többször kiütözött, de egyúttal tehetsége is lépten-nyomon látszott. A szavakat szépen ejti, a pathetikusabb helyeken — igen helyesen — nem retten vissza a szavalástól, a szöveget vers-tani zökkenők nélkül mondja, helyesen interpretálja s csak mozgásának egyhangúsága és némi technikai fogyatkozások mutatják a kezdőt. Mint

mult évadban bemutatott egyfelvónásosa, ám ha valóban értékes művet akar alkotni, akkor a kabaréstíluson — amelynek mint iskolának némi értékét nem akarjuk kétségbevonni — okvetlenül túl kell fejlődnie.

*

A másik magyar ujdonság Schöpflin Aladárnak a Nemzeti Színházban bemutatott *Pirosruhás hölgy-e* volt. Aki a regényt ismeri, melyből a szerző e darabot színpadra dolgozta át, az sajnálkozással állapította meg, hogy mennyire elromlott a téma. Arról nem is beszélünk, hogy az elbeszélés formájában igen érdekes történet, milyen elnyújtotta vált a színpadon, — ez elvégre a regényből színpadra helyezett művekkel gyakran mesélik — legkellmetlenebb azonban az, hogy az egésznek művészi értéke veszedelmesen alábbszállott. Ami ott komolyhangú elbeszélés volt, az itt vígjáték-tónusra hangolódott át, — amott a problémafelvetésnek igazsága és bátorsága gyönyörködtetett, itt nyárspolgári kicsinyesség fullasztott, — ott jól rajzolt, jellegzetes epizódalakok éltek, itt lélektelen patronok üntattak. Vajjon mi bírhatta rá a szerzőt erre a művészi gyermekgyilkosságra? Talán a háború utáni közönség alacsonyabb ízlésének és mindenáron való nevető ösztönének akart-e engedményeket tenni akkor, amikor szép és értékes regényt így elnyomortotta? Nem vagyunk elleneségei a vígjátéknak, ez is lehet mélyen igaz, léleküdtően derűs vagy fölényesen szatirikus, de az a vígjátéki modor, amely pár esztendő óta színpadjainkon megvetette lábát, inkább csak a közönség emberi és művészi középszerűségének való hízelgés, mintsem az igazi művészet irányában való nevelés. S a kritikus Schöpflinnek látnia kellene, hogy ebből a divatból a közönséget inkább ki kellene vezetni, mint benne megrögzíteni s épen öneki, aki éles szemével és finom tollával annyi igaz irodalmi értéket tudott a magyar olvasó publikumnak megmagyarázni — éppen öneki nem volna szabad magát ettől a divattól elszédíttetnie.

Sajnos, a Nemzeti Színház előadása még túlozta is a komikumot s a komoly regényből vígjátékká gyúrt darabot sokhelyütt bohózáttá játszotta. A rendezés e hibájáért színészeinket nem tesszük felelőssé, épen ezért nem is írunk játékcukról.

Nagyon szeretnők, ha Schöpflin Ala-

dár irodalmi pályáján e darab igen hamar különb alkotásokkal elfelejtettet muló epizóddá válának.

*

Paul Raynal, francia drámaírónak *Egy ismeretlen katona* című színművét nagy kíváncsiság előzte meg. A szerzőt antimilitarista és défaite-ista tendenciával vádolták meg. A vád sajnos igaznak bizonyult s a Belvárosi Színház részéről valóban tapintatlanság volt bemutatni. Ha már azonban szírekerült, szeretnénk a darabban pusztán művészi értékelés szempontjából foglalkozni.

Az író, úgy látszik, ahhoz a modern francia iskolához tartozik, amelynek a külsőségek minimumra csökkentése s a mondanivaló lényegére való koncentrálás a jelszava. E tekintetben műve Géraldy *Szeretni*... című darabjához hasonlít, ahol szintén pusztán három szereplő játssza végig a három felvonást. Sőt Paul Raynal merészsége még Géraldyén is túlmegy, amikor az elég hosszú második felvonásban a harmadik szereplőről is lemond. Hogy mindamellet a darab le tudja kötni az érdeklődést, ez írójának kiváló képességeit mutatja. Nagy hibája azonban, hogy témája köré gyakran túlságosan szövevényes gondolatcikornyát rajzol s mondanivalóit nem egyszer szavak árjába fullasztja. A realista technika sok fölösleges motívumsallangját itt a pompázó retorika cifraságai helyettesítik.

A fiatal katonát és menyasszonyát Táray Ferenc és Simonyi Mária játsszák. Felfogása mindkettőnek kifogástalan, de egyikük sem elég változatos színészegetyéniség ahhoz, hogy szinte szakadatlan színpadon-létük ne válják végül is fásasztóvá. Elevenebb hatást tesz a közönségre Gellért Lajos, aki az apát játszotta. Igaz, könnyebb is a feladata: kevesebb ször jön a színpadra, nincs alkalma magát megúntatni. Egyébként mindhárman igyekeznek a darab tendenciáját diszkrétan megjátszani, a közönség azonban a maga közbezügő tapsaival nagyon is aláhúzza a legkényesebb mondatokat.

*

A másik külföldi szerző, aki a mult hetekben műsorra került, az újabban népszerű Galsworthy volt. A Magyar Színházban játszott *Menekülő asszony* e kiváló írónak azonban nem a legjobb munkája. Galsworthy nemesebb művészi céljai, az alacsonyabb hatásesszükszök

puritán kerülése, a témafelvetés nagy komolysága és a lélekrajz finomsága itt is érvényesülnek, de a darabnak épen legfontosabb motívumait homályosítja zavar. Hőse egy szerencsétlen asszony, aki végül is öngyilkossá lesz. Mi az oka ez eltévesztett életnek? Az író nagy támadóélel teszi felelőssé az angol gentlemanfelfogás rideg korlátoltságát, de ugyanakkor általánosan a férfiak hitványsága felé is erős vágásokat mér, hogy megint máshol hősnőjének gyöngeségét állítsa okul. Az indokolásnak e zavara miatt nem válik azután ki plasztikusan a mű mondani- valója.

A Magyar Színház nagy gondal hozta színre a darabot, de mintha a realista külsőségeket fölöslegesen halmozta volna: igaz, az író ábrázolási módja valószerű, de nem kicsinyesen az. A két főfőszerepet Törzs Jenő és Csontos Gyula játszották, mindketten becsméletesen, de valami különösebb elmélyedést egyiknél sem tapasztaltunk. Gombaszögi Frida hibáiról sokszor esett már szó e hasábokon. Most is bántóak voltak azok, de — legyünk igazságosak — egy jelenete kiválóan sikerült. Mikor a mérget megissza, a pár perc alatt bekövetkező halált annyi igazsággal, a mozgásnak olyan finomságával, takarékos egyszerűségével és mégis nagy kifejező erejével játszotta meg, hogy bárcsak e jelenethez hasonlólt máskor is nyujtana. — Forrai Rózsi egy jelentéktelen epizódszerep túlságos kiemelésével bántóan dobta szét a kompozíció kereteit.

A közönség nem érdeklődik felettébb a darab iránt.

Galamb Sándor.

Művészeti szemle.

A Múcsarnok őszi kiállítása.

A Múcsarnok ezidei őszi kiállításán csaknem valamennyi számottevő művészegyesületünk részt vett. Több mint 600 műtárgy került a 13 terem falaira és a szoborállványokra. Szerepelt a Benczur Társaság, a Céhbeliek, a Paál László Társaság, a Képzőművészek Egyesülete, a Képzőművészek Új Társasága, egy természet Kémény Jeno hagyatéka töltött meg és persze számos csoporton kívül álló művész munkájával is találkozott a tárlatlátogató.

Az anyag nagy volt, de nem elsőrendű. Igen sok derék, komoly munkát láttunk, de nagy általánosságban a középszerűség jellemezte a műveket, igen sok műtárgy pedig ezt a színvona-

lat sem érte el. Ez a közepesség nyomta reá bélyegét ezúttal leghaladóbb szellemű művészeinknek, a KUT tagjainak itt szereplő gyűjteményére is. Az egész tárlat úgy hatott a termék hosszú sorát végigbarangoló tanulmányozóra, mint-ha művészeink csak arra gondoltak volna, hogy lehetőleg olyan műveiket küldjék be ezúttal, melyek legtöbb reménnyel ostromolják majd meg a nem is túlnyomó igényű vásárlóközön-séget. (Tán a téli gondok szorították arra az ecset és véső forgatóit, hogy most ne az izgalmas feladatok megoldási próbáit vigyék a nyilvánosság elé, hanem azokat a munkákat, melyek mindenáron vevőt keresnek?)

Most hát egyszer megint megvalósult volna a Múcsarnokban az egyakol eszméje, de, sajnos, főleg abban, hogy az egyes termék anyaga — az átlagosságban rokon egymással. A tárlatokat ritkábban látogató közönség előtt a KUT-csoport gyűjteménye letompított volta dacára is forradalmiasan hatott, de csak viszonylagosan, mert e lobogó alatt sokkal szélsőségesebb törekvéseket láttunk már megnyilvánulni.

Ezen a tárlaton alig nyílt alkalom arra, hogy a művészlélek nagy vajudásainak, a színnel és vonallal való bravuros birkózásoknak tanúi lehessünk. A művészek túlnyomó része csak mesterségbeli tudását vitte ezekbe a munkákba, nem pedig bensejének izgalmas izzását. A műhely száraz levegője érzett a tárlaton, de azért nem akarjuk lebecsülni a sok tisztes eredményt, csak épen a lelkesedésre nem látunk most semmi okot. Utóvégre a képek és szobrok zöme épúgy születik, mint a versek túlnyomó része, nem gyúlhat ki mindig az isteni szikra. Különben is az ilyen nagy, évadi kiállítások a párisi Grand Palais-ban és másutt is túlnyomólag átlagos szintűek, a mindenkori lehhagdt eredmények mutogatói. Az átlagosság illeten felöltése mellett még mindig jó tanulságot vonhatunk le művészetünk mindenkori általános állásáról. A Múcsarnok nagy tárlata pedig azt mutatja, hogy épenséggel nincs okunk szégyenkezni, mert a színvonal így is könnyen eléri a más nemzetbeliek eredményének nivóját.

Az elmondottak ezúttal fölmentenek bennünket az alól, hogy teremről-teremre járva fásaszto részletezéssel mondjuk el bírálatunkat a túlságosan is nagyszámú műtárgyról. Akármilyen hosszú névsort iktatnánk ide, nem változtatna kifejtett ítéletünkön. Örü-

lünk annak, hogy ennyi derék művészünk van, hogy ennyi tisztességes munkát tudunk egyetlen kiállításon felhalmozni, de művészeink nem vehetik rossz néven, ha meleg, őszinte visszhang csak akkor kél bensőnkben, mikor az alkotóművész is lelkéből beszél hozzánk.

Néhány nevet mégis föl kell sorolnunk. Azokét, akik leghosszasabban gondolkoztattak el bennünket eredményeikkel. *Sárkány Gyula* «Mizantrop»-ja azt igazolja, hogy a művész magas pontra ért el a maga külön, egyéni artisztikus felfogásával. *Glatter Gyula* szerencsésen foglalkozik magyar témákkal. A KUT művészei közül *Vaszary János* a csillogó kolorittal hat leginkább. *Bornemissza Géza* lehiggadó művészete egyre inkább kiteljesedik. *Udvary Pál*, *Vesztróczy Manó*, *Áldor János László*, *Lakatos Artur*, *Győrffy István* elismert munkásságuk komoly eredményeiből adtak mutatót.

A vízfestők és grafikusok termében ezúttal alig találkozzunk feltűnőbb alkotásokkal. *Lókané Egyed Erna* és *Makoldy József* szerepeltek jobb munkákkal. A szobrászok anyaga is legfeljebb a jó átlagig ért. Talán csak *Medgyesy Ferenc* «Táncosnő»-jére kell élelkebben rámutatnunk, mely ez érdekes művészeti útjának új állomását jelöli meg. Finom, gyöngéd vonalproblémák kezdik ihletni eddig vaszkosabb tárgyakkal foglalkozó mintázófáját. Néhány jó arcmás-tanulmány állt még a félköralakú terem hosszú állvány-során. Az ilyen egységes kiállításnak azonban mindig örülnünk kell, mert időnkint nagy szemhatárba körítve mutatja meg művészetünk jelen állását.

*

Az Ernst-Múzeum időnként azzal tesz nagy szolgálatot a művészetszerető magyar közönségnek, hogy egyes kisebb csoportkiállításán alkalmat ad az új, feltörekvő művésznemzedéknek arra, hogy munkásságának javát koszorúba fűzve, egyszerre tárhassa a nyilvánosság elé. A 86-ik csoportkiállítás is ezt a célt szolgálja. Néhány olyan művésszel találkozunk itt, kik őszinte érdeklődést keltenek, mert legbensőbb elmélyedésük át- és átszűrt eredményeit tárják föl.

Goebel Jenő gyűjteménye örövendesen igazolja, hogy a hozzáfűzött komoly reményeket mindinkább valóra váltja. Egy igazi festőlélek becsületet nagyotakarása beszél hozzánk a víz- és olajfestményekből. Bármilyen ecsettel fest:

a nagyvonalúságot tartja szem előtt. A természetet teljesen egyénien látja és izgalmaserejű foltokba súríti belső hangulatát. Formái beszédesek és az azokat betöltő színek nagy lelki megindulásokat árulnak el. Ez a nagy közvetlenség és őszinteség teszi rokonszenvesse tartalmaz képeit.

Vidovszky Béla eddig kissé száraz, hideg palettája megelevenült, színei fölmelegedtek és lirával teltek meg. Olaszországi tanulmányain derűs, tiszta és vidám levegő ömlik el, érzik, hogy a festő örül látása felszabadulásának. Az itáliai ég, az olasz táj szinte túlfinomult szépségei kedves összhangban élnek új képein. Néha még most is visszaesik részletező hajlamába, de már sokkal egységesebben érez és lát.

Góth Móric a derűs színekben, a vidám tónusokban leli most örömeit. Főleg tengerparti tájain csillant föl megkapó színfutamokat. Kifejező ereje észrevehetően nekilendült, megtalálta a maga ösvényét.

Weil Erzsébet nevét főleg rézkarcai fogják a tárlatlátogató jó emlékezetébe vésni. Dús képzőberő sugárzik le róluk, rajzolókézsége bátor és fejlett, csak még igen erősen érzik rajta a rembrandti világítótorony megbűvölő sugárkévéje. Olajfestményei nőfestőknél ritkán előforduló erőt mutatnak.

Gy. Szabó Kálmán egy sorozat igen finom fametszettel mutatkozik be. E meglehetősen elhanyagolt grafikai területen olyan értékekre bukkan, melyek a figyelmet joggal fogják reírányítani. *Párlay István* szénrajzai is érdekes egyéniség feltűnését jelentik.

*

Az egymástérő új kiállítások közepe is minden művészetszerető magyar ember meleg figyelemmel kell hogy kísérje Szépművészeti Múzeumunk állandó és örövendetes fejlődését, kiteljesülését. *Petrovics Elek*, a Múzeum lelkes igazgatója, szeretettel és tervszerű munkássággal építi egyre feljebb és feljebb ezt a virágzó művészeti intézményünket, melyről ma már általános az a meggyőződés, hogy a jó második vonalba sorozott európai múzeumok között a legeslegelső helyen áll. A jó múzeumigazgató olyan, mint a nagy zenekar tüzes karmestere. Az ő feladata, hogy az oly különböző szólamokat megkapó összhangba forrassza. *Petrovics Elek* ilyen karmester. Nem is nagy idő alatt hatalmas lendületet adott a vezetése alatt álló művészeti intézetnek.

Gondoskodott a Múzeum kincseinek tökéletes elrendezéséről és céltudatos, becéző munkával évről-évre növeli annak értékét.

Most azokat az új szerzeményeket mutatta be a Múzeum egyik intim zugában, melyekkel az utolsó két évben gyarapodott a városligeti görög oszloposoros palota.

E kis gyűjtemény minden egyes darabja érdemes arra, hogy a művészet-szerető közönség elmélyedéssel tanulmányozza. Angol, francia, németalföldi és német középkori szobrászok néhány végtelenül érdekes munkája látható itt: elefántcsont-, fa- és kőszobrok. Egyik megkapóbb, mint a másik. Ide került egy valószínűleg Filippino Lippi kezétől származó Keresztelő Szent János, az Angliába átkerült Bogdány Jakabnak egy ékesszínű csendélete, Abraham II. van den Hecken egy mozgalmas korcsmajelenete, Franz Xaver Messerschmidt egy érdekes férfifeje, Martin Altomonte egy jó olajfestménye s még számos értékes régi festmény, melyek nagyon jól egészítik ki a Múzeum anyagát.

Értekes szerzemény Leonhard Kern «Három Grácia» című finom szerkesztésű fa szoborcsoportja is, melyet Ybl Ervin fedezett fel Budapesten.

A régebbi magyar mesterek közül Ligeti Antal, Lieder Frigyes, Liezen-Mayer Sándor, Gyárfás Jenő, Paál László és Munkácsy Mihály új munkáival gyarapodott a Múzeum.

A modern magyar mesterek közül Szinnyei-Merse Pál, Ferenczy Károly, Rudnay Gyula, Iványi-Grünwald Béla, Vaszary János szerepelnek új képekkel s a fiatalabb nemzedék is szóhoz jut Feszty Masa, Korb Erzsébet, Egri József, Szőnyi István és még néhány ismertebb név révén.

A Nemzeti Szalon LII. csoportkiállításával és Abel Pann gyűjteményének bemutatásával vonzott közönséget.

A csoportkiállítás ezúttal modern, sőt túlzóan modern művészeket juttatott szóhoz. Scheiber Hugó, a berlini «Sturm» rendes kiállítója. Annak a szélsőséges irányzatnak a híve, amely már majdnem mindenfelé hitelét veszítette. A természettel való szinte teljes szakítás a jellemzője, csaknem elvont formákkal dolgozik, hirtelenében nehéz lenne kibogozni, hányféle izmus kereszteződéséből születtek ezek a semmiképen

sem rokonszenves, kétes őszinteségű képek. A természet legfeljebb ugródeszka számára, amelyről zavaros, kúszva vonalvilágba veti magát, hogy valami mindenáron való újat alkothasson. A mindent megértés és mindent megbocsátás álláspontjára helyezkedve sem lehet ezekben a kísérletekben tiszta örömet találni. Mellette Bor Pál merész színfoltjai is lehiggadtan hatnak. Bölcskey Ferenc olasztárgyú képei még meglehetősen kiforratlanok. Gráber Margit sötét, komor színfoltokban ábrázolja Páris és többi témáit. Legsikerültebbek párisi utcarészletei, ezek közt több erőteljes is akad. Kolozsváry Sándor egyéni módon rajzol és ügyes könyvillusztrátor. Novotny Emil Róbert még most keresgéli a maga ösvényét, de biztató is akad olajfestményei között. Soós Gyula néhány színes kompozíciója is figyelmet érdemelt ezen a kiállításon.

Abel Pann II-ik gyűjteményes kiállításának dús anyaga ugyanazokat a benyomásokat keltette bennünk, mint az első. Ezt a nagy reklámmal dolgozó művészt mindenáron úgy akarják feltüntetni, mint aki különös mélyen hatolt munkásságával a zsidóság életébe. Pedig ez csak látszat. Abel Pann nyugati stílusú művész, technikája és felfogása teljesen angol és francia hatásokon keresztül fejtett ki s bár zsidó típusokat ábrázol, minden inkább, semmint keleti megszíneződésű művészlélek. Nem hatol le a zsidó lelkiség mélyébe, csak a típusok felsorakoztatása révén tekinthető zsidó művészek. Bibliai illusztrációi is angolos hatást áruznak el. Rajzai között sok bravúros dolog akad, azonban ezekben a propagatív elem szinte fölébe kerül a grafikus elgondolásnak. Most is inkább csillogó, elegáns technikájával kápráztatja el a nézőt, semmint a komoly festői értékekkel. Kiállítása tanulságot alig nyújthat a magyar művészeknek, sőt annyiban még káros is lehet rájuk nézve, hogy a budapesti tehető vásárlóközönségtől olyan összegeket vonhat el, melyek nagyon is felférnének a mi ezer gond közt vergődő, kis vásárló körre szorított festőinknek.

Mariay Ödön.

Zenei szemle.

Szezonunk élénk, de emelkedettnek nem mondható. Több a hangverseny, mint amennyit gazdasági helyzetünk

megbír. Kevés kivétellel félig, vagy negyedére tett házak előtt peregnék le a műsorok. De a hangversenyrendezők rendületlenül rendeznek, ez az üzletük. A Zeneművészeti Főiskola nagyteremben két koncertet is tartanak naponta, melyek közül nagyon kevés üti meg zenekultúránk szokott és kívánt mértékét.

Naponként ugyanabban a teremben tartott két hangverseny: háborús időkből reánk maradt rossz szokás. Nem vág bele fővárosunk életrendjébe. A félhat óras kezdet túlkorai, a félkilences késői időpont. Beethoven korában a koncerteket többnyire déli tizenkét óraker tartották. Később nálunk a «koncert-akadémiák» két óraker, vagy négykor kezdődtek. A mi életbeosztásunknak a tizenhárom év óta elhagyott szokás, a hét vagy félnyolc órai kezdet felelne meg. Térjünk vissza rá.

Legutóbbi beszámolóink óta *Güller Youra*, *Hubermann*, *Koncz János*, *Balázs Árpád*, *Fráter Loránd*, *Dohnányi Ernő*, a *Waldbauer-Kerpely*-kvartett, *Wolff Jussi*, *Ballistini* koncertje emelkedett ki s főként a két *filharmóniai* hangverseny és a berlini *Sing-Akademie* két operaházi estje.

*

A *Filharmóniai Társaság* első hangversenyével (okt. 26.) nyílt meg a hivatalos koncertszez. A műsor elég érdekes volt. *Bach* harmadik *Brandenburgi koncert*-jével indult. Örök muzsika. Utána *Güller Youra*, a svájci származású, Párisban élő kitűnő zongoraművésznő *Mozart* C-dúr zongoraversenyét játszotta. A mű: csupa napfény és virágbontó melegség. A művésznő játéka: tiszta stílus. Ujdonság *Korngold* Erich «Szinjáték nyitány»-a volt. A felfújtt bécsi zenetitan itt is hosszadalmas, unalmas *Strauss*-epigonnak bizonyult. De kitűnően hangszerel. *Berlioz* «Fantasztikus szimfóniája» volt a legvonzóbb szám. Magával sodró zeneköltészet. A legnagyobb francia mester műveit sűrűbben kellene műsorra tűzni, hadd tanuljunk művészi zenei fajiságot ettől a «sasnagyszágú pacsirtá»-tól. «Ha a lángelme a teremő erő, akkor olyan veretű művészt, mint *Berlioz*, csak négyet vagy ötöt találak a világon — írja *Romain Rolland* — s ha megnevezem *Beethoven*, *Mozart*ot, *Bach*ot, *Haendelt* és *Wagner*t, nem találak mást a zeneművészetben sem felelté, sem vele egyenlő rangban.»

A hangversenyt — sajnos — idegen

karmester, *Nilius Rudolf*, a bécsi *Oratorienverein* karnagya vezényelte, mert *Dohnányi* szokása szerint, főszeszében itthagytá kitűnő zenekarát. A vendégdirigens jó karmester. Semmi több.

A *második filharmóniai* koncertet (nov. 9.) *Tittel Bernát*, Operaházunk főzeneigazgatója vezényelte. Elég szűrkén.

A karmesterkérdés zeneéletünk tengeri-kigyója. Ne keresgéljünk, ne kísérletezzünk. Hozzuk haza *Telmányi Emilt*!

A műsor rendkívülit nem nyújtott, de nem volt érdektelen. *Strauss* *Richárd* óriási hangtömegeket ontó *Alpesi szimfóniá*-ja zenekarunk kitűnő kvalitásait dicsérte. *Lhevinne* *József*, az Amerikában élő orosz zongoraművész, aki nyolc évvel ezelőtt sorozatos koncertekkel gyönyörködtetett, *Csajkovszki* B-moll zongoraversenyét magasrendű művészettel játszotta. *Lhevinne* ezelőtt sohasem hallott brutális erejű zongorahangjáról volt nevezetes. Művészete higgadtabb lett — de egyénisége érdekeltebb.

Ujdonságul *Kazacsay Tibor* «Keleti képek» című zenekari szvitjét kaptuk. *Kazacsay* nem először szerepel filharmónikusaink műsorán. Elismert muzsikus, dologbeli készsége figyelemreméltó, zongorakompozíciói költői lélekről tanuskodnak, de ezt a szvitjét (akármilyen tetszetős munka is) nem tartjuk őszintének. Lehet-e emelkedett szellemű mű az olyan, melyhez a szerzőnek nem sok szívbéli köze van? A szvit tételeinek alcímei: «Vonuló karaván a sivatagban. Tuniszi vásár. Fegyvertánc.» Ki hiszi el, hogy *Kazacsay* jó magyar lelkének kapcsolata volna ezekhez az exotikumokhoz, amelyek *Saint Saëns* óta zenei közhelytémák?

*

A régi zenei hagyományokat őrző, nagyhírű berlini *Sing-Akademie* a kultusz kormány kezdeményezésére hozánk is ellátogatott (okt. 30. és 31.). Komoly művészetet hozott, mely előtt méltán nyíltak meg Operaházunk: legszébb és legalkalmasabb hangversenytermünk kapu.

A kitűnő művésztétel két százötven tagú énekkarral jött. Első estén félig sem tett meg a nézőtér. Az értők, akik a nemzetközi zeneéletet ismerik és figyelik, eljöttek, de a közönség csak az első hangverseny nagyszerű művészi sikerének hírére töltötte meg zsúfolásig az Operaházat.

Első estén *Haendel* «*Izrael Egyiptomban*» című oratóriumát, e műfaj remekét, a világ legnagyobb chorális epepeiját adták elő. Mély zenei kultúrára vallóan. Előadásukban az abszolút karművészet minden szépsége érvényesült. Csodáltuk az egyszerű vagy variált chorál tiszta formáit, a hömpölygő kettős chorális fugákat, a homofon és fugázott énekek váltakozását és a rétegesen egymásra halmozódó kontrapunktikus hangtömegeket, főként pedig a szólók és a váltakozó kórusok architektúráját. Olyan előadás volt, amely mögött százharmincéves énekegyesületi kultúra érzett s amelynek hagyományai között *Haendel* szelleme annyira él, hogy évente legalább három művét tűzik műsorra.

A karmesterről, *Schumann* Györgyről s a szólistákról: *Förstel* Gertrud kamara-

énekesnő (szoprán), *Leisner* Emmi kamaraénekesnő (alt), *Wilde* Alfréd (tenor), *Joelly* Oszkár (basszus), *Fischer* Albert (basszus) és *Heilmann* Frigyes (orgonaművész) — csak elismerő szavakkal szabad beszélni. Közülük külön ki kell emelnünk *Leisner* Emmi, akinek nagyszerű altjára és pompázó ének-művészetére sokáig fogunk emlékezni.

A Sing-Akademie második estjén *Bach* H-moll miséjében gyönyörködünk, amelyet méltán neveznek «hangokból épült kölni dómnak». A «Mindenhatóval való legfenségesebb beszéd» (*Schopenhauer*) ilyen tökéletes előadásban még sohanem hangzott el nálunk. A lipcei kántor *Sanctus*-a káprázatos emelkedettségében a misének s ereddig talán mindenmisének csúcspontja. Feledhetetlen hangjai feledhetetlen művészi előadásban ragyogtak.

Papp Viktor.

A magyarság mithikus arca.

Mit gondol rólunk barátunk, szerelmesünk, rokonunk, ellenségünk? Mit gondol rólunk a világ? Minden első és minden végső kérdésnél erősebben foglalkoztat bennünket ez a kérdés; sokszor éveket adnánk az életünkéből, hogy csak egy percre belebújhassunk a mások lelkébe és annyi találgatás, sejtés, félelem után végre szemtől-szembe láthassuk a világ legérdekesebb képét: a képet, mely rólunk a mások lelkében él. És sokszor igazi életünket egészen «zárójelbe tesszük», életünk súlypontja átvándorol a képbe, a másik életbe, melyet alakunk folytat a másik ember lelkében. Sokszor minden életerőnk elsorvadna, ha nem tudnók, hogy valaki szépnek és nemesnek tart minket; sokszor minden életerőnk elsorvad, mert tudjuk, hogy valaki csúfnak és hitvány-nak tart.

Mit gondol rólunk a világ? A kollektívum, a nemzet is felveti a kérdést. Amikor valaki hazajön külfországból, első dolgunk megkérdezni tőle: mit beszélnek ott rólunk? Tudják, hogy kik vagyunk? Tudják, hogy mit szenvedünk? És mint az egyes ember, akit félreismernek és megbántanak, úgy érzi magát a nemzet tagja is: ha tudnák, hogy kik vagyunk igazság szerint, más-kép alakult volna a magyar sors.

A kérdő nyugtalanság nem áll meg a jelennél, az egész mult problematikus. Vajjon mit gondoltak rólunk akkor? Az emlékezet immár nemlétező tájakat egyszerre valósággá varázsol és kíváncsián kutatjuk, vajjon ezen a tájon átmenőben mit gondolt rólam az utitárs, aki már régen meghalt a számomra, s csak most bukkán hirtelen elő az emlékezet erdejéből ugyanabban a ruhában, melyben utójára láttam és arcának sokértelmű kifejezése sem változott. A történelem, a nagy kollektív emlékezet, felidéz még régibb, embertelenül messzire mult tájakat; a visszahozhatatlanság melankóliája ajkunkon, amint kérjük, a választ felvé és gyötrő kíváncsián, az örök kérdést: mit gondolt rólunk a világ? — mint a beteg,

aki nézi, hogy vágják fel sebét az orvosok.

Mit gondolt rólunk a világ a korok legszebb korában, amikor a föld arca még ragyogó volt, mint amilyennek a tizenhatéves fiú látja, a héroikus századokban, melyeket középkornak szoktunk nevezni? Nem élt-e a magyarság képe is fiatalos fényben, mithikus módon valami végső érték felé növekedve, az égbolttal, mely akkor oly közel volt a földhöz, valami csodás mondafonállal összekötve?

Nem szeretjük felvetni ezt a kérdést. Az a kép tolul elénk, melyet az osztrák és német krónikások rajzoltak a magyarokról akkoriban: barbárok, csunyák, ázsiai rablók az ősök ebben a torz tükörben. Megdőbent: hát már akkor is végzetes módon ily hazug, meghamisított arccal éltünk a világ szemében? És abba hagyjuk keserűen a kérdezősködést.

Pedig az osztrák krónikások által rögzített torzkép talán csak egyik arca az éremnek. Lehet, hogy ez a vélemény csak egy töredék véleménye volt és azért maradt fenn ilyen sok emlékből, «mert a rossz, mit ember tesz, túléli őt, a jó gyakorta sírba száll vele». Lehet, hogy csak a szomszéd népek «hivatalos köreibben», a magyar nemzettel való diplomáciai feszültség következtében, élt ez a torzított kép, melynek tükrében oly elkeseredve látjuk magyar-magunkat. De nem így élt a magyarság a fiatal keresztény nemzetek népiségének víziójában, nem így élt abban a lelki talajban, ahonnan a nemzetek gondolatai, a mesék és mondák kisarjadnak.

Elszórt és összeszedetlen nyomokból vissza lehet sejteni a magyarság másik, titkosabb és diadalmasabb arcát. Meg nem fejtett szimbólumú mondák, meg nem értett hivatkozások még mindig őrzik a titkot: a magyarokról szóló mesét, a magyarság mithikus vízióját.

A középkori földrajz szebb és igazabb tudomány volt, mint a XIX. század természetudományos földrajza, melyből napjainkban kezdünk nagy-lassan kiépülni az ujra szellemi ember-föld-

rajz felé; a középkorban a földrajz költészet és tudomány hídja volt, félig mese és félig történelem. A középkori ember földlátása olyan volt, mint mikor valaki alig ismert városban este jár: felismeri az utcákat, melyeken átmegegy, azonosítani tudja a nappali utcákkal, csak épen hogy nagyobbaknak és valami kimondhatatlan dologgal gazdagabbnak érzi őket; de mögöttük, a házsorokon túl végtelen perspektívák nyílnak az éjszaka alatt és minden következő sarkon csodakathedrálisok elkövetkezését várja a sötétben. A középkori ember is az ismert tartományokon túl meseországokat tudott: darúfejű népek, nagy, ernyőtalpú emberek, mágneshegyek és virágleányok birodalmairól, úszó cethalszigetekről, nagy falról, mely az apokaliptikus lovasok népét zárja évigéző hegyek közé és paradicsomról a világ végső végén. Utak vezettek a Selyem országába és János püspök birodalmába, de az utak az Ismeretlen Ország titkait szeltek keresztül.

Magyarország pedig az Ismeretlen Ország határán állott, egyik lábbal a valóságban, másik lábbal már a mesében. Befelé reális, földi utak vezettek Bécsen át, a nagy német Dunán át, de kifelé már a mondák országútja kanyargott kincses Bizánc és a szent sír felé. Magyarországra kellett hogy legyen a középkor számára az ország, ahol a két birodalom kicserelelte áruit: a mesék realizálódtak és a realitás mesévé ködlött.

Érezhető ez Tyrusi Vilmos püspök krónikájában, amikor leírja az első kereszties hadak átvonulását Magyarországon: megemlékezik róla, hogy a magyarok keresztények, békeségesek, jóindulatú, jómódú emberek. De eszébe sem jut, hogy, ha keresztények, tulajdonképpen részt kellene venniük a kereszties hadjáratokban: mert a magyarság öneki csak félig realitás, csak félig tagja a kereszties népek nagy szolidaritásának, félig pedig már mese, díszlet a kereszties színjáték dekorációjában, víziószerű utikaland a Szentföld felé törekvő mystico viaggóban.

Bizonyosnak kell tartanunk, ha nem is bizonyítható, hogy a középkor fantáziáját foglalkoztatta ez az átmeneti, félig igaz és félig mese, félig ember és félig tündér nép. Bizonyosnak kell tartanunk, hogy a középkori franciában, a középkori németben élt egy mithikus képzet, mely a távolság pasztellszínében felderengett, amikor ezt a szót hallotta: magyar.

Hogy mik voltak ennek a mithikus képnek arcvonásai, ma még nem tudjuk megmondani. Régi költők és mondák adnak egy-két útmutatást. Itt csak egyet idézünk, mely filológiai szempontból talán jelentéktelen, de páratlanul hasznos útbaigazítás lehet.

Élt a Rajna mellett a XIII. század második felében egy kovács, akit Regenbogennak hívtak és aki fejébe vette, hogy költő lesz. Felkereste tehát Frauenlobot a kor legendás költővezérét, vagy tőle tanuljon meg énekelni; verset is írt Frauenlob üdvözlétére és ebben többek között így hízeleg mesterének:

*«Umb singens willen wolt ich
zien in Ungerlant,
so hânt ir mich der wîten reis
hie widerwânt.»*

(Az éneklés kedvéért Magyarországra akartam menni, de te lebeszélteél a hosszú utazásról.)

Tehát Regenbogen korának és környezetének, a középkori német polgárságnak lelkében Magyarország, mint a dalnokok hazája élt.

Regenbogen kívánsága, hogy Magyarországra jöjjön dalnokságot tanulni, bizonyára összefügg a sokat vitatott Klingsor von Ungerlant tematikájával: ismert dolog, hogy Klingsor, a nagy költő és varázsló, aki megjósolja Szent Erzsébet születését, aki a wartburgi dalnokversenyen Tannhäuserrel és a Sátánnal szövetkezik, hogy legyőzze Wolfram von Eschenbach misztikus fényben ragyogó énekét, a német romantikának, Novalisnak kedves alakja, a monda szerint magyar származású. Talán ez a monda indíthatta Regenbogent, hogy Magyarországra akarjon jönni. Ebben a mondában csúcsoad ki szerintünk a magyarság mithikus arca, ahogy a középkori léleken élt.

Nem tudjuk ehelyt egybefűzni a szétszórt és ma még ismeretlen, de bizonyára létező adatokat; a sejtelmet, mint sejtelmet, mint intuitív úton megélt valóságot szeretnők kifejezni és a jövő kutatóitól várjuk hitünk igazolását

Népleléktani szempontból is valószínű, hogy Magyarországvéltebb szomszédai szemében a dalnokok és varázslók hazája volt. (A kettő bizonyos mithikus rétegen még egyet jelent.) A fiatal művelt népek félig levetett mithikus képzeiteket, babonákat primitívebb szomszédaikra vetítik: így volt a görög szemében a thrák a varázslók népe, a római szemében az

etruszk és hogy rokonabb példákat idézzünk, az iráni perzsa szemében a turáni, a skandináv szemében a finn és a lapp. És ez a «projekció» nem csupán a műveltebb nép fantáziájának törvényszerű terméke volt, nem csupán azért olvasták rá ezeket a vonásokat szomszédaira, mert maguk már elhagyták azokat. Volt ennek a hitnek objektív, valóságos alapja: mert a szomszéd primitívebb népek, a thrákok, etruszokok, turániak, finnek és talán a magyarok is ekkor még megőrizték a mithikus kultúra állapotát, amikor a dalnok és a varázsló a nép életének legfontosabb valósága volt.

Nem tudunk választ adni a másik kérdésre sem, mely képzeletünkben felmerül: mi lett volna, ha Regenbogent nem állítja meg útjában Frauenlob és csakugyan eljött volna Magyarországra éneket tanulni? Lehet, hogy nagyon csalódott volna a német kovács; tapasztalatai talán visszatértették volna eredeti józanabb mesterségéhez és ő megtört szívvel tért volna meg rajnai hazájába — ez a valószínű, pozitív történelmi szemmel nézve, hiszen a magyar XIII. század dalnokairól szinte semmit sem tudunk. De lehet, hogy nem csalódott volna Regenbogen és egy számunkra ismeretlen Magyarországon megtalálta volna a zenés csodát, a szavak és hangok mély értelmét, melyet áhítatosan keresett és melyet Frauenlob nem tudott megadni neki. Lehet; a népek mithikus emlékezése sokszor igazabb, semmint a történelem. Lehet, hogy volt egy Magyarország, melyről még semmit sem tudunk, de érezzük néha megmagyarázhatatlan intuícióban. Mert jól ismerjük királyaink történetét, de a magyar lélek történetéről még oly keveset tudunk.

Szerb Antal.

Katona József egy prózának nézett verse.

Katona József kéziratban maradt költeményeit Abafi Lajos tette közzé

1880-ban Katona József összes művei III. kötetében (Nemzeti Könyvtár XIX.). Katonának 24 versét közli itt, a költőnek a versek elé írt bevezetésével együtt.

Katona lírai költészetéről később (1886-ban) Miletz János is megemlékezik (Katona József családja, élete és ismeretlen munkái). Felsorolja a 24 költemény címét s közli ő is a versek elé írt előszót.

Mind Abafi, mind Miletz prózának nézték vagy legalább prózai alakban közölték az említett előszót. Pedig az vers, még pedig asklepiadesi sorokban írt vers. A Nemzeti Múzeumban őrzött kézírata fel is tünteti verses alakját. Tévedésre az adhatott okot, hogy a sor elejét a kézirat nem jelzi nagy kezdő betűvel.

Közöljük itt a maga eredeti alakjában:

E' Verseimhez

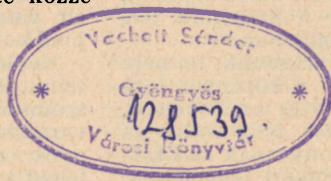
Gördülj útra Gyümölcs! minden Elő-
beszéd
nélkül járv idegen Téreket édesem —
nem sok Kémre találsz — 's Uti
Levéllél is
megkommant, kinek a' balta kezébe'
vár.

Száraz képedet a Józan elismeri.
A' *sculpsit* kimarad, mint az *Ajánlat* is,
hisz szükségtelen a nyalka cikornya, ha
éppen csak *keveset* nyomna is a becsed —
Mert másként csupa egy ormos

Egyiptomi
Templommal vetekedsz, mely arany
és ezüst
pompában nevetett kívül; azonba *ben*
legfellyebb vala egy Macska, vagy egy
Majom.

Gördülj hát, ha magad' társaid' ékein
elszégyenleni nem gondolod útagon!
Gördülj Elmegyümölcs! bárha fanyar
vagy is
hisz' már a Magyar elnyelni tanult
fanyart.

Nagy Margit.

A könyvpiac szenzációja lesz a Magyar Irodalmi Társaság kis lexikona.

A Magyar Irodalmi Társaság kis magyar lexikont ad ki. A lexikonirodalom szenzációja lesz ez a kiadás. A magyar könyvpiacra eddig forgalomba került lexikonok vagy üzleti érdekek vagy szerkesztői ambícióknak, de mindig egyoldalú világnézeti felfogásnak köszönhetik megjelenésüket. A Magyar Irodalmi Társaság az új magyar lexikon kiadásával azt a célt tűzte ki, hogy az általános lexikális ismeretanyagot minden tendenciától mentesen, egységes tudományos szellemben és a magyar vonatkozások kellő kidomborításával tárja az olvasó elé. Nem sovén elfogultságot, hanem jogos, de amellet mértéktartó magyar öntudatot akar belevinni a lexikális ismeretanyag közlésébe. A magyar lélek fog tükröződni a lexikon minden sorában.

Ennek a hézagpótló és rendkívül nagyfontosságú munkának az elkészítésére a magyar írók és tudósok legkiválóbb gárdája fogott össze. Az egyes szakcsoportokat vezető munkatársak névsora:

Cholnoky Jenő, egyetemi tanár,
Galamb Sándor, színészkolai tanár,
Gombocz Endre, főiskolai tanár,
Hekler Antal, egyetemi tanár
Heller Farkas, műegyetemi tanár,
Kornis Gyula, egyetemi tanár,
Kovács Alajos, a Közp. Statisztikai
Hivatal igazgatója,

Lukinich Imre, egyet. tanár, az Orsz.
Széchenyi Könyvtár igazgatója,
Papp Viktor, zenekritikus,
Pilch Jenő, ezredes a Hadtörténelmi
Levéltárban,
Ritoók Zsigmond, egyetemi m. tanár,
Gróf Teleki Pál, egyetemi tanár,
Tóth Géza, főiskolai tanár,
Zelovich Kornél, műegyetemi tanár.

A lexikon két kötetben, közel 100 iv terjedelemben, gazdagon illusztrálva, finom papíron, kiváló előállításban, díszes kötésben, könnyen kezelhető alakban fog meg jelenni. Az árát a Magyar Irodalmi Társaság olyan mérsékelt összegben szabja meg, hogy olcsóbb lesz minden más hasonló kiadványnál s ezen felül a «NAPKELET» előfizetői részére még külön árkedvezményt is nyújt. Azt akarjuk, hogy a magyar tudásnak és szellemnek ez a bibliája minden intelligens magyar ember asztalára eljusson s a mű olcsóságával mindenkinek lehetővé kívánjuk tenni a beszerzést.

A lexikon megjelenésére és megrendelésére vonatkozó részletes tájékoztatást a «NAPKELET» januári számában fogunk adni.

Mindenki, aki lexikont óhajt vásárolni, saját érdekében cselekszik, ha a Magyar Irodalmi Társaság kiadásában megjelenő kézi lexikon megvételét már most előjegyzésbe veszi.

Kifűnően hallanak amár mindent megpróbált nagyothallók is a Siemens gyártmányú kiváló Phonophor hangot erősítő, hallást növelő kis villamos készülékkel. Próbálja meg Ön is. Díjmentesen bemutatja a **Siemens Reiniger Veifa** magyarországi telepe: **Budapest, VI., Andrássy-út 28. szám.**

A NAPKELET KÖNYVTÁRA:

1. Madách: Az ember tragédiája. II. kiadás. Sajtó alá rendezte és szövegkritikai jegyzetekkel ellátta *Tolnai Vilmos* egyetemi tanár. A Madách-centenárium alkalmából közreadott legkiválóbb kiadás.
2. Tormay Cecile: Megállt az óra. *A régi ház, Emberek a kövek között, Bujdosó könyv* szerzőjének legújabb novellás kötete.
3. Szekfű Gyula: Történetpolitikai tanulmányok. Az európai nevű történettudós, egyetemi tanár, nemzetpolitikai és társadalmi aktuális kérdésekről irt szenzációs tanulmányai.
4. Komáromi János: Zűg a fenyves. A népszerű fiatal írónak egyik legbájosabb és legolvasottabb regénye.
5. Vörösmarty-anthologia. *Vörösmarty* főművének, a *Zalán futásának* centenáriuma alkalmából kiadott kötet. A nagy magyar romantikus költő válogatott kisebb költeményeit s eposzaiból a legszebb lírai részleteket tartalmazza. *Horváth János* egyetemi tanár rendezte sajtó alá.
- 6—7. Ifj. Somssich Andor: Liszt Ferenc élete. A legnagyobb magyar zenei egyéniség életének rendkívül vonzó előadásban megírt rajza. A 480 oldalra terjedő kötet az első teljes magyar Liszt-életrajz.
8. Remenyik Sándor: Atlantisz harangoz. Az erdélyi lírikusok vezető egyéniségének legújabb költeményei.
9. Bethlen Margit: A boldog sziget Istene. Novellák. A népszerű novellista íróművészetének legújabb alkotásai.
- 10—11. Szabó Mária: Felfelé. Az erdélyi írógárda egyik legkiválóbb tagjának nagyszabású regénye.
12. Mohács Magyarországa. Burgio pápai követ jelentései a mohácsi vészről. Fordította: *Bartoniék Emma*.
13. Condivi: Michelangelo életrajza. Fordította: *gróf Zichy Rafaelné*.
14. Magyar Anonymus. Béla király névtelen jegyzője a magyar honfoglalásról. Fordította s rendkívül értékes jegyzetekkel és térképpel ellátta: *Pais Dezső*.
15. Oláh György: Görögtűz. Regény.
16. Assisi szent Ferenc Kis Virágai. Fordította és jegyzetekkel ellátta: *Tormay Cecile*.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának ára 1.80 pengő = 22.500 korona. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő = 17.500 korona, postán való szállítással 1.60 pengő = 20.000 korona. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

Az ASSISI SZENT FERENC KIS VIRÁGAI-ból a rendes kiadáson kívül rendkívül finom papírra nyomott, félkemény, fehér kötésű amateur példányokat is forgalomba hoztunk. Ilyen példány ára 100.000 kor., a fordító Tormay Cecilia sajátkezü aláírásával ellátott bibliofil kiadásé pedig 150.000 kor.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja:

A „NAPKELET” KIADÓHIVATALA,
Budapest, I. kerület, Döbrentei-utca 12. szám.

Beküldött könyvek: *Iványi Béla:* A vidéki egyetemek. (Debrecen, Csáthy F.) — *Jósika Miklós:* Abafi. (Kolozsvár, özv. B. Jósika Samuné kiadása, 1926.) — *Kovács Sándor:* Mert szeretem a gyengéket. («Húszévesek» kiadása, Kecskemét.) — *Magyar Irodalmi Lexikon.* Szerk. Ványi Ferenc. Atnézte Dézsi Lajos és Pintér Jenő. I. félkötet. (Studium.) — *Mészöly Gedeon:* A Halotti Beszéd hangtörténeti és alakítási sajtáságai Szegedi Tudom. Könyvtár, 1. kötet. — *Nagy Miklós:* Keselyűk a mohácsi mezőn Versek. (Élet.) — *Nemesszeghy Elemér:* Letörött a zászló. Versek. (Pallas.) — *Steier Lajos:* Haynau és Paskievics. I—II. (Genius.) — *Szabolcska László:* Gárdonyi Géza élete és költészete. (Temesvár, Helicon.) — *Gróf Széchenyi István:* Hitel. Szemelvények. Szerk. Gyulai Agoston. (Magyar Könyvtár 1001—1003.) — *Szinnyei Ferenc:* Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. II. (Akadémia.) — *Szinnyei Ferenc:* A regény. (A belső világ rajza a regényben.) (Akadémiai kiadvány.) — *Tamás Ernő:* Idegen istenek. Versek. (Budapest, Pax.) — *Turgenyev:* Faust. Első szerelem. Két elbeszélés. Ford. Munkácsy Mihály. (Debrecen—Budapest, Csáthy Ferenc R.-T.) — *Báró Wesselényi Miklós* Utinaplója 1821—1822. (Kolozsvár, Concordia.) — *A M. Tud. Akadémia* kiadványai: *Akad. Értesítő* május—szept.; *Emlékbeszédek:* Buday Kálmán; Csengersich Antal; B. Forster Gyula; Schulek Frigyes; Császár Elemér; Bayer József; Csengery János; Bódiss Jusztin; Finkay Ferenc; Binding Károly; Gaál Jenő; Matlekovits Sándor; Sigmond Elek; Kosutány Tamás. — *Agyagfalvi Hegyi István:* A véres kardot körülhordozom. Versek. (Bpest. Fráter és Tsa.) — *A M. Történettudomány kézikönyve.* I. köt. 3/A. füzet. *Hóman Bálint:* A forráskutatás és forráskritika története. II. köt. 4. füzet. † *Fejérfapatak László és Áldásy Antal:* Pápai oklevelek. (M. Tört.) Társ. — *Fekete József és Váradi József:* Széchenyi vallomásai és tanításai. Széchenyi-anthologia. (Studium.) — *Gorka Sándor:* A természet-, orvos-, mű-szaki- és mezőgazdaságtudományi kongresszus munkálatai. (Egyet. Ny.) — *Robert Gragger u. Hedwig Lüdeke:* Ungarische Balladen (Berlin u. Leipzig, Walter de Gruyter et Co.) — *Gulyás József:* Csokonai-tanulmányok. (Sárospatak, Fischer Lajos könyvny.) — *Hartmann János:* Petőfi-tanulmányok. Irodalomtört. Füzetek. Szerk.: Császár Elemér, 10. sz. (Pallas.) — *Incze Gábor:* A varázsigé. (Tahitótfalu, Sylveszter-könyvny.) — *Irodalomtörténeti füzetek:* Szerk.: Császár Elemér. 7. Kéky Lajos; Gárdonyi; 8. Császár Elemér; Arany János; 9. Gálos Rezső; Legrégibb bibliafordításunk; 10. Hartmann János; Petőfi-tanulmányok. (Pallas.) — *Kornis Gyula:* A magyar philosophia fejlődése és az Akadémia. (M. Tud. Akad.) — *Kovács Dénes:* Őszi napfény. Elbeszélések. (Gárdonyi G. Irod. Társ.) — *Magyar Könyvtár.* 1007—8. sz. *Brisits Frigyes:* Assisi szent Ferenc; 1009—10. sz. *Gr. Gvadányi József:* A peleskei nótárius (sajtó alá rendezte Kardos Albert); 1013—14. sz. *Mikszáth Kálmán:* Kisértet Lublón. (Lampel R.) — *Nagy Miklós:* Világostól Trianonig. Pethő Sándor könyvének bírálata. (Pfeifer Ferdinánd.) — *Nagy Péter:* O, kedves Kolozsvár! (Berlin, Voggenreiter.) — *Palasovszky Ódón:* Punalua (Bpest, Új föld.) — *Pintér Jenő:* A magyar középiskolák igazgatásának kézikönyve. A középiskolákra vonatk. törvények, rendeletek, szolg. szabályzatok és ügykezelési utasítások magyarázatos gyűjteménye. (Franklin.) — *Pintér Jenő:* A bpesti tankerület 7. sz. értesítője. — *Szabó Lajos:* Új Árpád ősi hon felett. Versek. (Apostol-ny.) — *Szigethy Lajos:* Luther lelke. Hangulatképek a lutheránus magyarság multjából. 31 képpel. (Luther Társ. Könyvkeresk.) — *Tormay Cecília:* Assisi szent Ferenc Kis Virágai. (A Napkelet Könyvtára 16. sz.)

A NAPKELET ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Negyedévre	5 pengő	62.500 korona
Félévre	10 „	125.000 „
Tisztviselők részére negyedévre	4 „	50.000 „
félévre	8 „	100.000 „
Külföldre évi	4 dollár, ill. ennek megfelelő magyar koronaérték.	

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I. ker., Döbrentei-utca 12. szám. • Telefon: Teréz 88—73.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 7. * Telefon: József 59—33.

TORMAY CECILIA

ASSISI SZENT FERENC KIS VIRÁGAI

Alig három hete, hogy a 700 éves Szent Ferenc-jubileum alkalmából könyvpiacra került a Fioretti Tormay Cecilia csodálatos szépségű fordításában. Oly rendkívül nagy érdeklődés nyilvánult meg a könyv iránt nemcsak katólikus, hanem protestáns olvasóink körében is, hogy az első kiadás már majdnem teljesen elfogyott s küszöbön van a második kiadás megjelenése.

Szemelvények a könyvről eddig megjelent kritikákból:

MAGYAR UJSÁG:

Nem tagadjuk, némi meglepődéssel értesültünk pár hét előtt arról, hogy kiváló írónknk, Tormay Cecilia, Assisi Szent Ferenc Virágos Kertjének fordításával foglalkozik. Úgy gondoltuk, hogy némi fényűzés számba mehet az, amire külföldön, főként Németországban gyakori a példa, ha a világirodalomnak egyik remekét nemcsak egy, hanem két kiadónó fordításban is mondhatjuk a magunkénak. De csak kezünkbe kellett vennünk Tormay Cecilia fordítását és már egynéhány lapjának átolvasása után be kellett látnunk azt, hogy tévedtünk. Tévedtünk pedig azért, mert ez a fordítás az igazi fordítás, az összes magyar nyelvűek közül az, amely messzire meghaladja a többit és a legközelebb jut az eredeti csodálatos szépségeinek hű tolmácsolásához. Tormay Cecilia eltalálta azt, hogy Assisi Szent Ferenc legendáit nem lehet a mai magyar nyelven racionalista alapon fordítani. Hogy valamiképen megközelíthessük az eredetit, a fordítást bizonyos mértékig óvatosan stilizálni kell, vissza kell nyúlni a magyar vallásos nyelv ősi zamatú szépségeihez.

NEMZETI UJSÁG:

Tormay Cecilia fordítása abban különbözik minden előzőitől, hogy nemcsak az volt a célja, hogy hű és magyar fordítását adja a legendáknak, hanem hogy igazán költői művet is alkosson. Művészi érzéke arra ösztönözte, hogy stílusban is megközelítse annak a kornak a hangulatát, amelyben ezek a páratlan szépségű legendák keletkeztek. Amint ő maga írja, fordítás közben mellette járt Szent Ferenc legendáinak első magyar fordítója, az első magyar könyv kámszás örökhangója.

PESTI HIRLAP:

Tormay Cecilia Fioretti-fordítása, mely Szent Ferenc Kis Virágai címmel a napokban jelent meg és amely A NAP ÉNEKÉ-nek fordítását is közli, nemcsak a művet magát adja vissza a leghívebben, hanem Szent Ferenc korának hangját is mesteri módon csendíti meg. A legnemesebben archaisztikus, de mindig mértékes finomságú magyarsággal ültette át Tormay Cecilia az assisi szent virágocskáit a magyar szó televényébe, ahol ezek a bűbajos virágok ép oly halhatatlan szépséggel illatoznak tovább, mint évszázados talajukban olasz nyelven. Tormay Cecilia könyve, ez a miniatűr-műremek, nagy gazdagodását jelenti nemcsak műfordításaink kincsesházának, hanem az élő magyar irodalomnak is.

ÚJ NEMZEDÉK:

Tormay Cecilia a jubileumra fordította le az assisi szent híres könyvét, a Fioretit. A bájos és poetikus könyvből eddig is voltak magyar fordítások, de egy sem emelkedett az assisi poeta egyszerű szépségének és szépséges egyszerűségének eszményi magasságára. A gyönyörű és az ünnephez méltó fordításban egy igaz költő Assisi Szent Ferenc igazi, megmagyarosodott virágait teszi a halhatatlan és dicsőséges koporsóra.

A könyv ára A NAPKELET KÖNYVTÁRÁ-nak rendes alakjában 22.500 K, előfizetőink részére kedvezményesen 17.500 K. Rendkívül finom papírra nyomva 100.000 K. A finom papírra nyomott külön kiadásból száz példány számozva és a fordító sajátkezü aláírásával ellátva kerül forgalomba, melynek ára 150.000 K. Portóköltéség 2.500 K.

A rendeléseket az ár előzetes beküldése ellenében, vagy utánvétel mellett fogadosítja

A NAPKELET KIADÓHIVATALA

Legszebb és legjobb karácsonyi ajándék a könyv.

A *Magyar Irodalmi Társaság* karácsonyra rendkívül előnyös beszerzésre nyújt alkalmat a NAPKELET előfizetőinek. A könyvpiacra szinte egyedülálló olcsó kiadványsorozatát kivételes karácsonyi áron adja és minden könyvespolcnak díszére való, karácsonyi ajándéknak különösen alkalmas kötött példányokat hoz forgalomba és a kötött sorozatok vásárlásánál is rendkívüli kedvezményt ad a NAPKELET előfizetőinek.

I.

A Napkelet Könyvtár eddig megjelent 1—16. számának fűzött példányokban együttes bolti ára 360.000 K, előfizetőink részére fönntartott kedvezményes ára 280.000 K s ezenfelül a portó a megrendelőt terheli. *A teljes sorozat megrendelése esetén előfizetőinknek 240.000 K karácsonyi áron szállítjuk a könyveket s kiadóhivatalunk fedezi a portót is.*

II.

A fűzve megjelent kiadványok 1—15. számából karácsonyra olcsó vászonkötésű példányokat hoztunk forgalomba. A rokонтartalmú füzeteket csoportosítva 5 kötetben adjuk, teljes vászonkötésben, arany nyomással és a NAPKELET emblémájával díszítve. Az egyes kötetek a következő kiadványokat tartalmazzák:

ELSŐ KÖTET:

Az ember tragédiája
Vörösmarty-anthologia
Reményik Sándor versei.

MÁSODIK KÖTET:

Komáromi: Zúg a fenyves
Szabó M.: Felfelé!
Bethlen M. novelláskötete.

HARMADIK KÖTET:

Tormay C. novelláskötete
Oláh Gy.: Görögtűz.

NEGYEDIK KÖTET:

Anonymus
Mohács Magyarországa
Szekfü tanulmányai.

ÖTÖDIK KÖTET:

Liszt életrajza
Michelangelo életrajza.

Ennek a sorozatnak a bolti ára 450.000 K, egyes köteteké külön 100.000 K. Előfizetőink részére a teljes sorozatot 320.000 K-ért számítjuk s ennek ellenében a portókötséget is kiadóhivatalunk viseli.

III.

A kiadványsorozat összes számait rendkívül díszes papirkötésben is adjuk. Ez a sorozat füzetenként külön-külön van bekötve s igen választékos és tetszetős kötésével a legnagyobb érdeklődésre tarthat számot. A teljes sorozat bolti ára az összes füzeteket egybefoglaló nyers védőtokkal együtt 650.000 K, egyes füzeteké külön 45.000 K (a kettős számok ára kétszeresen számítandó). *A NAPKELET előfizetői részére a teljes sorozatot 480.000 K-ért adjuk s ennek ellenében a portókötséget is viseljük.*

IV.

A karácsony alkalmából ajánljuk olvasóink figyelmébe a NAPKELET régi évfolyamait, melynek megszerzését ezúttal rendkívül mérsékelt áron tesszük lehetővé. Minden évfolyam külön kötetben, igen izléses félvászonkötésben, arany nyomással és a NAPKELET emblémájával díszítve kerül forgalomba.

1923.	I. évfolyam	250.000 K
1924.	II. "	150.000 K
1925.	III. "	150.000 K
1926.	IV. "	200.000 K

A teljes sorozatot együttes rendelés esetén 500.000 K-ért szállítjuk s ennek ellenében a portókötséget is kiadóhivatalunk fizeti.

A fenti alkalmi megrendelésekhez előfizetőink részére még részletfizetési kedvezményt is nyújtunk. A fentebb I—IV. alatt részletezett bármelyik sorozat ára havi 100.000 koronás részletekben törleszhető. A szállítást az első részlet beérkezése után azonnal fogantatosítjuk.

A kedvezményes megrendelések a NAPKELET kiadóhivatalához (Budapest, I., Döbrentei-utca 12.) intézendők. Bolti áron a fenti kiadványok főbizományosunknál, a Pfeifer-cégnél (Kossuth Lajos-utca 7.) és bármelyik könyvkereskedésben kaphatók.

Beküldött könyvek: *A hirnök*, szept. 1. (Kolozsvár.) — *A Magyar Asszony*, június—július—augusztus. — *Athenaeum*, 1924, 4—6. füz. — *Bányay Laszlo*: Lázár lakomája. (Hódmezővásárhely.) — *Bitay Árpád*: A moldvai magyarság. (Kolozsvár, Erdélyi Tudom. Füzetek 4. sz.) — *Borbély István*: A magyar irodalom története. I—II. (Kolozsvár, Minerva.) — *Brehm Alfréd*: Az állatok világa. Egy kötetben. Átdolgozta Rapaics Raymund. (Légrády és Genus.) — *Budavary Laszlo*: Könyvek a kereszten és más elbeszélések. (Nemz. Élet.) — *Erdélyi Irodalmi Szemle*, 1926, 1. 2. sz. — *Élet*, július 11—szept. 5. — *Film és művelődés*, I. évf. 1—2. sz. — *Gustave Flaubert*: Érzelmek iskolája. Ford. Gyergyay Albert. (Genus.) — *Gál János*: A stílusdefiníciókról. (Budapest, Kertész Zózsef.) — *Üggyanaz*: Jókai in Deutschland. (Különlenyomat az Ung. Jahrbücherből.) — *Gragger Róbert*: Die Aufnahme Nikolaus Jósikas in der deutschen Literatur. (Különlenyomat az Ung. Jahrbücherből.) — *Edward Grubb*: A Quakkerek vallása. (Genus, Szabad Iskola.) — *Gulyás József*: Forgácsok. (Sárosatak, Fischer.) — *Gyalóky Jenő*: A mohácsi csata. (Különlenyomat a «Mohácsi Emlékkönyv»-ből.) — *Gyarmath B. János*: Siratok Erdély. Versek. (Zalaegerszeg.) — *György Lajos*: Öreg diák visszanéz. (Kolozsvár, Minerva.) — *Ludw. György*: Das geistige Leben der siebenbürgischen Ungarn seit 1919. — *Enrico Horváth*: Siena ed il primo rinascimento ungherese. Pubblicazioni dell' Istituto Storico Ungherese di Roma. (Róma—Bpest.) — *Irodalomtörténet*, 3. és 4. sz. — *Irodalomtörténeti Közlemények*, I—II. füzet. (Akadémia.)

A NAPKELET KÖNYVTÁRA:

1. Madách: Az ember tragédiája. II. kiadás. Sajtó alá rendezte és szövegkritikai jegyzetekkel ellátta Tolnai Vilmos egyetemi tanár. A Madách-centenárium alkalmából közreadott legkiválóbb kiadás.
2. Tormay Cecile: Megállt az óra. *A régi ház*, *Emberek a kövek között*, *Bujdosó könyv* szerzőjének legújabb novellás kötete.
3. Székfi Gyula: Történetpolitikai tanulmányok. Az európai nevű történettudós, egyetemi tanár, nemzetpolitikai és társadalmi aktuális kérdésekről irt szennzaciós tanulmányai.
4. Komáromi János: Zúg a fenyves. A népszerű fiatal írónak egyik legbájosabb és legolvasottabb regénye.
5. Vörösmarty-anthologia. *Vörösmarty főművének*, a *Zaldn fűtadsának* centenárium alkalmából kiadott kötet. A nagy magyar romantikus költő válogatott kisebb költeményeit s eposzaiból a legszebb lírai részleteket tartalmazza. *Horváth János* egyetemi tanár rendezte sajtó alá.
- 6—7. Ifj. Somssich Andor: *Liszt Ferenc élete*. A legnagyobb magyar zenei egyéniség életének rendkívül vonzó előadásban megírt rajza. A 480 oldalra terjedő kötet az első teljes magyar Liszt-életrajz.
8. Reményik Sándor: *Atlantisz harangoz*. Az erdélyi lírikusok vezető egyéniségének legújabb költeményel.
9. Bethlen Margit: *A boldog sziget Istene*. Novellák. A népszerű novellista íróművészetének legújabb alkotásai.
- 10—11. Szabó Mária: *Felfelé*. Az erdélyi írógárda egyik legkiválóbb tagjának nagyszabású regénye.
12. Mohács Magyarországa. *Burgio pápai követ* jelentései a mohácsi vészről. Fordította: *Barlontek Emma*.
13. *Condivi*: Michelangelo életrajza. Fordította: *gróf Zichy Rafaelné*.
14. *Magyar Anonymus*. Béla király névelten jegyzője a magyar honfoglalásról. Fordította s rendkívül értékes jegyzetekkel és térképpel ellátta: *Pais Dezső*.
15. Oláh György: *Görögtűz*. Regény.
16. Assisi szent Ferenc *Kis Virágai*. Fordította és jegyzetekkel ellátta: *Tormay Cecile*.

A sorozat e legújabb száma irodalmi szennzacióként hatnak a legújabb magyar könyvpiacra. — Kritika és irodalmi körök a legnagyobb elismeréssel fogadják a nagyrétű művek megjelenését.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának ára 1.80 pengő = 22.500 kor. Kapható bármely könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő = 17.500 korona, postán való szállítással 1.60 pengő = 20.000 korona. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítható.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja:

A „NAPKELET” KIADÓHIVATALA, Budapest, I. ker., Döbrentei-utca 12. szám.

ÁPRILY LAJOS LEGÚJABB VERSKÖTETE:

RASMUSSEN HAJÓJÁN

Ludwig Voggenreiter Verlag, Berlin. Kapható a STUDIUM könyvesboltban, Budapest, IV., Múzeum-körút 21. sz.

Minden tanár, pedagógus és szülő olvassa a

VEZETŐK LAPJÁ-t.
Megjelenik havonta.